

Joanna RAKOWSKA Iwona POMIANEK Irena OZIMEK

TURYSTYKA

- FUNDUSZE UNIJNE**
- ROZWÓJ LOKALNY**

Wydawnictwo SGGW

Warszawa 2020

© Copyright by Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2020

Recenzenci: dr hab. Agata Niemczyk, prof. UE w Krakowie
dr hab. Tomasz Zalega, prof. UW

Fotografie – Irena Ozimek
Redaktor – Jan Kiryjow
Redaktor techniczny – Elżbieta Wojnarowska

ISBN 978-83-7583-987-6

Wydawnictwo SGGW
ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa
tel. 22 593 55 20 (-22; -25 – sprzedaż)
e-mail: wydawnictwo@sggw.edu.pl
www.wydawnictwosggw.pl

Druk: Zapol Sp.j., al. Piastów 42, 71-062 Szczecin

Spis treści

Wstęp	5
ROZDZIAŁ 1	
ZNACZENIE TURYSTYKI DLA ROZWOJU LOKALNEGO	7
1.1. Determinanty rozwoju turystyki	7
1.2. Oddziaływanie turystyki na rozwój lokalny	13
ROZDZIAŁ 2	
TURYSTYKA W PROGRAMACH OPERACYJNYCH 2014–2020	33
2.1. Działania związane z turystyką w regionalnych programach operacyjnych na lata 2014–2020	33
2.2. Działania związane z turystyką w ogólnokrajowych programach operacyjnych na lata 2014–2020	77
ROZDZIAŁ 3.	
WYKORZYSTANIE FUNDUSZY UNIJNYCH 2014–2020 DLA WSPARCIA TURYSTYKI	85
3.1. Beneficjenci i tematyka projektów wspierających rozwój turystyki przy współfinansowaniu z programów operacyjnych 2014–2020	86
3.2. Regionalne zróżnicowanie wykorzystania funduszy unijnych na wsparcie rozwój turystyki	101
PODSUMOWANIE	111
Bibliografia	115
Dokumenty programowe	122
Netografia	128
Spis tabel	130
Summary	131
Informacje o autorkach	136

Wstęp

Turystyka odgrywa bardzo ważną rolę w rozwoju lokalnym, zarówno w sferze społecznej, jak i gospodarczej. Jej rozwój stabilizuje już istniejące oraz stwarza nowe miejsca pracy, dochody gospodarstw domowych pracowników tego sektora, dochody przedsiębiorstw turystycznych oraz pośrednio powiązanych z turystyką, daje możliwość zwiększonych wpływów do budżetów samorządów lokalnych z tytułu udziału w podatkach od osób fizycznych i prawnych oraz wiele innych, pozytywnych z punktu widzenia gospodarki lokalnej, zjawisk i procesów. Rozwój turystyki wiąże się z atrakcyjnością destynacji turystycznych oraz wzrostem konkurencyjności tych obszarów. Bazując na zasobach endogenicznych, turystyka jest także motywacją do działań na rzecz zachowania materialnych i niematerialnych czynników jej rozwoju, w tym dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego oraz aktywizacji kapitału ludzkiego. Działalność turystyczna jest obecna i w miastach, i na obszarach wiejskich.

Rozwój turystyki powoduje jednak także wiele negatywnych skutków, przede wszystkim środowiskowych, ale też społecznych i gospodarczych. Wynikają one z niewłaściwego lub nadmiernego wykorzystania zasobów, na których bazuje turystyka. Przeciwdziałanie im jest koniecznością, generuje niestety poważne koszty, które często muszą pokrywać podmioty inne niż te, które poprzez swoją działalność przyczyniły się do powstania tych negatywnych efektów.

Ważna rola, jaką turystyka odgrywa w rozwoju lokalnym i regionalnym, stała się przesłanką włączenia jej w zakres wsparcia z funduszy polityki regionalnej Unii Europejskiej. Jest to szczególnie ważne dla Polski, która dysponując dużym potencjałem rozwoju turystyki, jest jednocześnie największym wśród państw członkowskich beneficjentem wsparcia unijnego w ramach tej polityki. Stwarza to dodatkowe możliwości rozwoju tego sektora i eliminacji lub ograniczenia negatywnych skutków tego procesu.

Jednak wsparcie dostępne w ramach programów operacyjnych jest swego rodzaju ofertą – jej przekształcenie w konkretne działania zależy w dużej mierze od potencjalnych beneficjentów. Stąd też celem niniejszej monografii jest określenie efektów wykorzystania funduszy unijnych dla wsparcia turystyki w Polsce.

W strukturze monografii wyróżniono trzy główne rozdziały. W pierwszym rozdziale, zatytułowanym *Znaczenie turystyki dla rozwoju lokalnego*, omówiono endo- i egzogeniczne czynniki determinujące rozwoju turystyki.

Ponadto przedstawiono relacje między turystyką a rozwojem lokalnym, w szczególności zwracając uwagę na negatywny wpływ turystyki na rozwój lokalny.

W rozdziale drugim, pt. *Turystyka w programach operacyjnych 2014–2020*, opisane zostały działania związane z turystyką w programach operacyjnych na lata 2014–2020. W pierwszej części dokonano szczegółowego opisu osi priorytetowych RPO dla wszystkich województw w Polsce, na podstawie analizy porównawczej zapisów dokumentów programowych z początku bieżącej perspektywy finansowej oraz ich najnowszych wersji z 2020 r. Z kolei w drugiej przedstawiono analizy działań związanych z turystyką w ogólnopolskich programach operacyjnych, takich jak: Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko, Program Operacyjny Polska Cyfrowa, Program Operacyjny Polska Wschodnia, Program Operacyjny Inteligentny Rozwój oraz Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój.

Trzeci rozdział książki, pt. *Wykorzystanie funduszy unijnych 2014–2020 dla wsparcia turystyki*, składa się z dwóch części. W pierwszej z nich omówiono beneficjentów i tematykę projektów wspierających rozwój turystyki przy współfinansowaniu z programów operacyjnych 2014–2020. W drugiej części rozdziału przedstawiono zróżnicowanie regionalne wykorzystania funduszy unijnych na wsparcie rozwoju turystyki.

Przedkładając Czytelnikom niniejszą monografię, autorki mają nadzieję, że będzie ona przydatna nie tylko przedstawicielom świata nauki, zajmującym się problematyką atrakcyjności regionów, ale również przedstawicielom samorządu terytorialnego, przedsiębiorcom, praktykom w ich działalności turystycznej i innym uczestnikom rynku, którzy interesują się turystyką oraz wykorzystaniem funduszy unijnych w celu jej wsparcia. Może również stanowić istotne źródło informacji dla studentów, m.in. kierunków ekonomia, turystyka i rekreacja czy też zarządzanie.

ROZDZIAŁ 1.

ZNACZENIE TURYSTYKI DLA ROZWOJU LOKALNEGO

1.1. Determinanty rozwoju turystyki

Rozpatrując znaczenie turystyki dla rozwoju lokalnego, należy w pierwszej kolejności przedstawić uwarunkowania turystyki oraz schemat jej rozwoju. Na rozwój turystyki w wymiarze lokalnym (lecz często również w wymiarach regionalnym, krajowym i międzynarodowym) mają wpływ zarówno czynniki o charakterze endogenicznym, jak i egzogenicznym.

Pierwsza grupa czynników endogenicznych wiąże się z posiadanymi przez gminę walorami turystycznymi – np. historycznymi (występowanie ważnych historycznie miejsc i budowli), kulturowymi (folklor, gwara, tradycja, obrzędy)¹ czy przyrodniczymi (ukształtowanie i charakterystyka terenu, np. obecność jezior, gór). Zasoby środowiska przyrodniczego stanowią jeden z głównych czynników wyznaczających kierunki rozwoju regionów. Władze gmin, które dostrzegają możliwości rozwoju funkcji turystycznej, wybierają często gospodarkę turystyczną jako możliwość aktywizacji społeczno-gospodarczej miejscowej ludności². W takich warunkach tworzona jest baza noclegowa i gastronomiczna wraz z bazą towarzyszącą³. Ponieważ z definicji turysta jest osobą odwiedzającą inne obszary, niż te, w których zamieszkuje czy przebywa na co dzień, do tego, aby był w stanie zapoznać się z walorami turystycznymi i skorzystać z bazy turystycznej, niezbęd-

---

¹ J. Woś i in. 2004. Zachowania konsumentów – teoria i praktyka. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań, s. 55–57.

² A. Tucki, A. Świeca 2008. Rola samorządów lokalnych w rozwoju turystyki na przykładzie regionu lubelskiego. [w:] Wyrzykowski J. (red.), Turystyka w środowisku geograficznym, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, 497–512.

³ L. Butowski 2010. Turystyka jako czynnik rozwoju w świetle wybranych teorii rozwoju regionalnego. Turyzm 20(1), 6.

na jest infrastruktura techniczna, przede wszystkim transportowa⁴. Jak wynika z badań Januszewskiej i Nawrockiej, baza materialna ma istotny wpływ na znaczenie turystyki w rozwoju lokalnym⁵.

Nie bez znaczenia jest również dostęp do nowoczesnych technologii komunikacyjnych, które stanowią główne medium przekazywania informacji o ofercie turystycznej, opinii turystów, umożliwiające turystom planowanie pobytu i podróży. Dostęp do Internetu przestał być dobrem luksusowym, stał się bowiem potrzebą niemalże na równi z podstawowymi potrzebami w piramidzie Masłowa. Z przekazywaniem informacji o ofercie turystycznej wiążą się ściśle zadania marketingu terytorialnego. W tym aspekcie należy wspomnieć, że promocja gminy wynika z ustawowych zadań samorządu lokalnego – a biorąc pod uwagę istotność działalności turystycznej w rozwoju gminy, promocja powinna obejmować także prywatne podmioty. Jednym ze sposobów przyciągania turystów jest wydawanie i aktualizowanie folderów, przewodników turystycznych uwzględniających zrewitalizowane obiekty kultury narodowej świadczące o bogatym dziedzictwie kultury materialnej i duchowej, w tym też obiekty poprzemysłowe⁶.

Czynniki ekonomiczne są niemniej istotne – to one decydują o opłacalności działalności turystycznej i inwestycji w infrastrukturę turystyczną i okołoturystyczną. Znaczenie ma tutaj siła nabywcza ludności oraz stopień atrakcyjności obszaru recepcji turystycznej⁷, który będzie wyznacznikiem wysokości cen usług oferowanych turystom.

Ważną grupę czynników endogenicznych wpływających na rozwój turystyki stanowią czynniki ekologiczne, tj. stan środowiska naturalnego (czystość powietrza, wody, stan zielonej przestrzeni). W rewitalizację przestrzeni lokalnej, w tym miejsc o znaczeniu archeologicznym, historycznym i środowiskowym, mogą być zaangażowani mieszkańcy gminy. Po odpowiednim przeszkoleniu mogą brać udział w pracach konserwatorskich czy też w przekształcaniu i wykorzystywaniu tych obszarów w celach turystycz-

⁴ D. Milewski 2010. Dostępność transportowa jako czynnik kształtujący atrakcyjność turystyczną województwa zachodniopomorskiego. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, 590, *Ekonomiczne Problemy Usług*, 52, 509–518.

⁵ M. Januszewska, E. Nawrocka 2015. Wpływ turystyki na rozwój lokalny. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, nr 379, 23–31, DOI: 10.15611/pn.2015.379.02

⁶ E. Biernacka 2015. Wykorzystanie obiektów poprzemysłowych na cele turystyki. *KNUV*, 3(45), 133–144.

⁷ I. Ozimek i in. 2019. *Atrakcyjność turystyczna województw w Polsce: wybrane aspekty*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa, s. 35.

nych⁸. Do tej grupy można dodać również zachętę do porzucania ruchu zmotoryzowanego (dotyczy to zarówno mieszkańców, jak i przyjezdnych).

Nieodłącznym elementem gminy jest społeczność lokalna. Postawy społeczności, w tym życzliwość i znajomość języków obcych⁹, a także świadomość i odpowiedzialność za dziedzictwo kulturowe, jedność społeczno-kulturowa, wspieranie lokalnej autentyczności¹⁰ i aktywność społeczna stanowią będą znaczące czynniki rozwoju turystyki.

Ostatnią grupę czynników endogenicznych należy powiązać z samorządem lokalnym, a więc z kwestiami polityczno-instytucjonalnymi. Transformacja społeczno-polityczna w Polsce sprawiła, że władze gminne stały się faktycznym gospodarzem terenu, który na podstawie zasobów i preferencji mieszkańców określa kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego gminy, opracowuje strategie i realizuje założone cele rozwojowe w określonym schemacie działań¹¹. Wspomniane wyżej kwestie organizacji turystyki oraz promocji zarządzanego obszaru stanowią zadania własne władz lokalnych zgodnie z ustawą o samorządzie gminnym¹² i powinny sprowadzać się do wspierania tworzenia, a także rozwoju lokalnych i regionalnych produktów turystycznych. Dla rozwoju turystyki w gminach i powiatach istotne znaczenie mają również działania władz lokalnych z zakresu inwestycji w rozwój infrastruktury technicznej, obejmujące drogi publiczne i transport, nie zapominając o gospodarce nieruchomościami, nadzorze budowlanym i gospodarce wodnej¹³. Rola samorządu gminnego w rozwoju turystyki zaczyna się już na etapie planowania przestrzennego, a następnie podejmowania decyzji inwestycyjnych, które to etapy powinny uwzględniać szczególnie zagospodarowanie turystyczne terenu, wspieranie przedsiębiorczości oraz promocję¹⁴. Władze gminne powinny zapewnić bezpieczeństwo prowadzącym działalność gospodarczą, turystom oraz mieszkańcom.

⁸ N. Reeves 2002. Managing the impact of tourism on the environment. *Water and Environment Journal*, 16(1), 7–11. DOI: 10.1111/j.1747-6593.2002.tb00360.x

⁹ L. Butowski 2010. *Turystyka...*, *op.cit.*, 6.

¹⁰ J. Woś i in. 2004. *Zachowania...*, *op.cit.*, 55–57.

¹¹ A. Tucki, A. Świeca 2008. *Rola...*, *op.cit.*, 500.

¹² Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym. Tekst jedn.: Dz.U. z 2020 r. poz. 713 z późn. zm., art. 7.1.

¹³ W. Banasik 2014. Działania samorządu na rzecz rozwoju turystyki w powiecie koneckim. *Zeszyty Naukowe Turystyka i Rekreacja*, 2(14), 22.

¹⁴ L. Butowski 2007. *Turystyka w Polsce. Uwarunkowania organizacyjne i prawne*. Wydawnictwo Akademickie WSS-P w Lublinie, Lublin.

Według Kozaka, myśląc o rozwoju turystyki, należy porzucić tradycyjny paradygmat koncentrujący się na zasobach przyrodniczych jako fundamencie i postrzegający turystykę przede wszystkim jako wypoczynek. Traktując turystykę jako czynnik sprzyjający rozwojowi ekonomicznemu, należy ją postrzegać przede wszystkim jako gospodarkę turystyczną, a więc jeden z wyjątkowo prężnych sektorów gospodarki, oferujący produkty zainteresowanym klientom (tzn. turystom). Oczywiście, takie podejście nie musi oznaczać ignorowania społecznych, politycznych i kulturowych aspektów turystyki. Umożliwi przez to lepsze zrozumienie tej dziedziny, odkrycie możliwości jej wykorzystania na potrzeby rozwoju lokalnego i regionalnego¹⁵.

Jak podkreśla Liszewski, gdyby nie zróżnicowanie geograficzne świata (m.in. przyrodnicze, kulturowe, cywilizacyjne, gospodarcze), sens odbywania dalekich podróży byłby znacznie ograniczony, a masowość przemieszczeń nie miałaby większego uzasadnienia. Tak więc czynnik geograficzny był i jest nadal (mimo ogromnego poszerzenia celów wyjazdów) istotnym warunkiem rozwoju zjawiska nazywanego dziś turystyką¹⁶. Podnoszenie konkurencyjności obszaru, z korzyścią dla rozwoju lokalnego i rozwoju turystyki, wymaga uwzględnienia lokalnych zasobów kulturowych. Co więcej, nieuwzględnienie pewnych aspektów kultury w planowaniu procesu rozwoju społeczno-gospodarczego gminy¹⁷ może spowodować wykluczenie pewnych jednostek lub zbiorowości lokalnych¹⁸. Takie zaburzenie ładu społecznego może spowalniać tempo rozwoju lokalnego¹⁹.

Za potrzebą nowego spojrzenia na turystykę w rozwoju regionalnym przemawiają też przewidywane zmiany w oczekiwaniach i kraju pochodzenia turysty, równoległy rozwój turystyki globalnej i lokalnej, czy wreszcie obserwowana ewolucja produktów w kierunku spełniania oczekiwań

¹⁵ M.W. Kozak 2008. Koncepcje rozwoju turystyki. *Studia Regionalne i Lokalne*, 1(31), 55–56.

¹⁶ S. Liszewski 2013. Geograficzne uwarunkowania turystyki. [w:] R. Pawlusiński (red.), *Współczesne uwarunkowania i problemy rozwoju turystyki*. Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Kraków, 13–22. R. Krzysztof, K.R. Mazurski 2000. Geographical perspectives on Polish tourism. *GeoJournal*, 50, 173–179.

¹⁷ G. Krzyminiewska 2013. Kultura ekonomiczna mieszkańców obszarów wiejskich. *Problemy. Przekształcenia. Wyzwania*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.

¹⁸ K. Hełpa-Liszkowska 2013. Dziedzictwo kulturowe jako czynnik rozwoju lokalnego. *Studia Oeconomica Posnaniensia*, vol. 1, no. 6(255), 16.

¹⁹ G. Krzyminiewska 2014. Rozwój kultury ekonomicznej w warunkach zróżnicowania regionalnego obszarów wiejskich. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 1(31), 82.

w zakresie dostarczania rozrywki, silnych wrażeń i kształcenia. Wymaga to stosowania nowych strategii i nowoczesnych instrumentów, aby przyciągnąć zarówno turystę lokalnego, jak i globalnego²⁰.

Z kolei czynniki egzogeniczne rozwoju turystyki to takie, które mają charakter ponadlokalny, lecz są ściśle związane z obszarem gminy. Wszelki rozwój człowieka wiąże się z dążeniem do poznawania innych ludzi i świata, a to z kolei stanowi bodziec w kierunku przemieszczania się w przestrzeni. Turystyka bowiem, oprócz rekreacji i wypoczynku, wiąże się z poznawaniem historii, kultur, zwyczajów, a także przyrody w różnych regionach²¹. Dlatego też istotne znaczenie dla rozwoju lokalnej działalności turystycznej będą miały czynniki związane z popytem. Nie bez znaczenia w tym obszarze jest zasobność portfeli turystów, lecz równie ważne jest samo zainteresowanie klientów gminą jako potencjalną destynacją turystyczną. Istotne są również czynniki związane z krajową gospodarką i sytuacją polityczną, a także uwarunkowania międzynarodowe (kryzysy ekonomiczne, pandemie, wojny).

Zdaniem Butlera²², obszary turystyczne cechuje dynamika, ewoluują bowiem i zmieniają się²³. Tempo i kierunki rozwoju działalności turystycznej w gminie będą zależały od jednej z sześciu faz cyklu w modelu Butlera²⁴: eksploracji, zaangażowania, rozwoju, konsolidacji, stagnacji, ożywienia lub spadku. Faza eksploracji dotyczy sytuacji, w której turyści odwiedzający gminę przyjeżdżają nielicznie, głównie w celach przyrodniczych, oferta turystyczna jest ograniczona, podobnie jak baza turystyczna (noclegi). Przejście do kolejnego stadium wymaga pobudzenia aktywności lokalnej. Mogą być to dobre praktyki z zewnątrz, zachęty ekonomiczne dla inwestorów lokalnych lub wydarzenie związane np. z odkryciem archeologicznym, które sprawi, że oferta turystyczna stanie się bardziej wyraźna. W fazie zaangażowania zwiększa się ruch turystyczny, a w konsekwencji zwiększa się popyt na usługi turystyczne i okołoturystyczne,

²⁰ M.W. Kozak 2008. Koncepcje rozwoju turystyki. *Studia Regionalne i Lokalne*, 1(31), 55–56.

²¹ M. Matlegiewicz 2011. Turystyka kulturowa na obszarach wiejskich województwa zachodniopomorskiego. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 2(20), 66.

²² R.W. Butler 1980. The concept of a tourist area cycle of evolution: implications for management of resources. *The Canadian Geographer/Le Geographe canadien*, 24(1), 5–12. DOI: 10.1111/j.1541-0064.1980.tb00970.x

²³ S. Hartman 2020. Adaptive tourism areas in times of change. *Annals of Tourism Research*, 102987, 1–3, DOI: 10.1016/j.annals.2020.102987

²⁴ *op.cit*

choć turystyka nadal nie stanowi głównego źródła dochodów (np. agroturystyka na małą skalę). Na etapie rozwoju zmniejsza się zaangażowanie lokalnych przedsiębiorców, a pojawiają się inwestorzy zewnętrzni, zainteresowani m.in. budową dużych kompleksów turystycznych (np. hoteli). W związku z tym znaczna ilość dochodów wypływa poza gminę (chyba że inwestor zatrudni część mieszkańców, w przeciwnym wypadku może dochodzić do konfliktów pomiędzy społecznością lokalną a inwestorem czy nawet turystami). W fazie konsolidacji podaż turystyczna jest w pełni rozwinięta i zbliża się do osiągnięcia punktu równowagi rynkowej z popytem turystycznym²⁵. Lokalne podmioty zwiększają wysiłki w celu podniesienia konkurencyjności ich oferty i obszaru recepcji turystycznej. Ograniczona pojemność turystyczna stanowi barierę dalszego rozwoju turystyki, która wchodzi w fazę stagnacji. Oferta turystyczna jest niewystarczająca, zwiększa się atrakcyjność sąsiednich terenów, dokąd udają się turyści, dla których zabrakło miejsc w dotychczasowej destynacji, pojawia się problem nadmiernego ruchu turystycznego, uciążliwości turystów dla mieszkańców, a w rezultacie następuje odpływ części turystów (bywa, że także mieszkańców i przedsiębiorców). W konsekwencji zmniejszają się też wpływy do lokalnego budżetu. W tym momencie, według Butlera, powinny włączyć się władze samorządowe w zakresie dofinansowania działalności turystycznej oraz promocji oferty turystycznej. Oferta także powinna zostać zmodyfikowana, aby nadała za zmieniającymi się preferencjami turystów. Efektem może być ponowne ożywienie terenu gminy lub jego upadek jako obszaru recepcji turystycznej.

Grabowska²⁶ podejmuje polemikę z koncepcją Butlera z uwagi na jej ogólnikowość oraz przypisywaną władzom samorządowym rolę w rozwoju gospodarki turystycznej dopiero na etapie stagnacji. Niemniej jednak model ten przedstawia złożoność rozwoju gospodarki turystycznej na danym obszarze oraz jej zależność od wielu czynników. Branża turystyczna jest bowiem największą i najbardziej skomplikowaną branżą na świecie, a jej złożoność wynika z silnego powiązania z kwestiami społecznymi, kulturowymi, politycznymi i środowiskowymi²⁷. W ostatnich dziesięcioleciach sektor turystyczny odnotowywał wzrost zarówno w krajach rozwiniętych,

²⁵ A. Grabowska 2013. Lokalna gospodarka turystyczna a rozwój regionów. *Studia Ekonomiczne* nr 147, Turystyka miejska. Prawidłowości i determinanty rozwoju, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, 73.

²⁶ Ibidem, 68–80.

²⁷ A. Asadzadeh, M.M.S. Mousavi 2017. The role of tourism on the environment and its governing law. *Electronic Journal of Biology*, 13(2), 152–158.

jak i w rozwijających się. Sektor turystyczny jest postrzegany jako siła napędowa wzrostu gospodarczego z uwagi na wpływ na rozwój infrastruktury, tworzenie miejsc pracy i udział w bilansie płatniczym²⁸.

1.2. Oddziaływanie turystyki na rozwój lokalny

Działalność turystyczna jest obecna i w miastach²⁹, i na obszarach wiejskich³⁰. Różnice w takiej działalności będą dotyczyć m.in. charakteru usług odpowiadających specyficznym potrzebom turysty, skali, zasięgu, wykorzystywanej infrastruktury turystycznej i okołobiznesowej. Niemniej jednak turystyka pełni wiele ważnych funkcji w rozwoju zarówno całego kraju, jak i na poziomie regionalnym lub lokalnym. Patrząc na działalność turystyczną przez pryzmat lokalnych społeczności, przedsiębiorców oraz władz samorządowych, można zauważyć, że jest ona przede wszystkim ważnym generatorem dochodów oraz motywatorem do inwestycji w infrastrukturę techniczną³¹. Stanowi źródło zatrudnienia, niejednokrotnie dla wielu mieszkańców z i spoza gminy, a w przypadku działalności na mniejszą skalę, jak np. wynajem pokoi w gospodarstwie – samozatrudnienia. Co więcej, tworzy okazję do podnoszenia świadomości społeczności lokalnych w zakresie walorów środowiskowych regionu, historii i kultury, pobudza-

²⁸ Por. szerzej m.in.: J.I. Mikayilov, S. Mukhtarov, J. Mammadov, M. Azizov 2019. Re-evaluating the environmental impacts of tourism: does EKC exist? *Environmental Science and Pollution Research*, 26, 19389–19402. DOI: 10.1007/s11356-019-05269-w; R. Seweryn, J. Berbeka, A. Niemczyk, K. Borodako 2017. Wpływ ekonomiczny turystyki na gospodarkę Krakowa. Małopolska Organizacja Turystyczna, Kraków; R. Seweryn 2010. Economic Results of Tourism Development in the Małopolska Region [w:] J. Strišš (red.), *Marketing Development in Theory and Practice (Scientific Monograph Collection)*, Faculty of Management Science and Informatics and Institute of Management by University of Zilina, Zilina; A. Niemczyk, R. Seweryn 2008. Mnożnik turystyczny w Polsce jako regionie Zjednoczonej Europy (próba pomiaru). [w:] G. Gołębski (red.). *Turystyka jako czynnik wzrostu konkurencyjności regionów w dobie globalizacji*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań, 257–268.

²⁹ A. Niemczyk 2013. Miasto – przestrzeń turystyczna Polaków. [w:] Żabińska T. (red.), *Turystyka miejska. Prawidłowości i determinanty rozwoju*, Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. *Studia Ekonomiczne*, 147, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 94–106.

³⁰ A. Niemczyk 2009. Wiejska turystyka kulturowa jako czynnik wzrostu konkurencyjności regionów. [w:] P. Palich (red.), *Marka wiejskiego produktu turystycznego*. Wydawnictwo Akademii Morskiej w Gdyni, Gdynia, 157–164.

³¹ N. Reeves 2002. *Managing...*, *op.cit.*, 7–11.

jąc do aktywności w zakresie dzielenia się tym unikalnym dziedzictwem z przybyszami z innych regionów. To z kolei może prowadzić do tworzenia nowych atrakcji turystycznych i zwiększania liczby odwiedzających gminę każdego roku.

Turystyka może stanowić katalizator rewitalizacji obszarów miejskich i wiejskich, w tym odnowy podupadających budynków o znaczeniu historycznym (np. przekształcenie fabryki w muzeum dawnego rzemiosła/galerię sztuki). Działania naprawcze prowadzone na zdegradowanych obszarach i w obiektach infrastruktury postindustrialnej są bardzo istotne w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego oraz wpływają na poprawę lokalnego potencjału turystycznego³². Zrewitalizowane obiekty przemysłowe są wykorzystywane w turystyce.

Z kolei Broński zastanawia się, czy w świetle regulacji prawnych dotyczących ochrony zasobów historycznych dziedzictwo kulturowe stanowi szansę czy raczej barierę rozwoju lokalnego. Wskazuje on, że dziedzictwo kulturowe powinno być zreżymowane w lokalną gospodarkę, tak aby mogło generować efekty dodatnie³³.

Turystyka może się rozwijać zarówno w miastach³⁴, jak i na obszarach wiejskich. Niektóre bowiem czynniki świadczące o niskim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego, w połączeniu z wysokimi walorami środowiskowymi, stanowić mogą potencjał do rozwoju turystyki, w tym agroturystyki. Jest to szczególnie istotny kierunek potencjalnego rozwoju dla obszarów wiejskich, jako że są one naturalnie predysponowane do

³² E. Biernacka 2015. Wykorzystanie..., *op.cit.*, 133–144.

³³ K. Broński 2006. Rola dziedzictwa kulturowego w rozwoju lokalnym. Doświadczenia polskie doby transformacji (po 1989 r.). *Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie*, 706, 8 i 24; F.D. Matei 2015. Cultural tourism potential, as part of rural tourism development in the North-East of Romania. *Procedia Economics and Finance*, 23, 453–460.

³⁴ Por. szerzej m.in.: J. Korzeniewski, M. Kozłowski 2020. Development of tourism in Polish poviats in the years 2010–2017. *Quality & Quantity*, 54, 1591–1612. DOI: 10.1007/s11135-019-00923-4; V.M. Olău i in. 2019. Tourism and Local Development in the Crișul Repede Valley, Bihor County, Romania. *Analele Universității din Oradea, Seria Geografie*, 29(2), 124–132. DOI: 10.30892/auog.292113-830; <https://www.tourismknowledge-center.com/publication/destination-2030-global-cities-readiness-for-tourism-growth> (dostęp 27.10.2020); B. Kaźmierczak 2010. Rozwój turystyki zrównoważonej szansą na wykorzystanie potencjałów małych miast. *Czasopismo Techniczne Architektura*, R. 107, Z. 14, 6-A, 119–126; B. Kaźmierczak 2011. Turystyka zrównoważona jako istotny czynnik aktywizacji małych miast. *Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych*, PAN, 7, 37–45; Y. Mansfeld 1992. "Industrial Landscapes" as Positive Settings for Tourism Development in Declining Industrial Cities – The Case of Haifa, Israel. *GeoJournal* 28, 457–463. DOI: 10.1007/BF00273115

spełniania funkcji turystyczno-rekreacyjnych³⁵. Istotne jest jednak, aby władze samorządowe lub społeczności lokalne były w stanie dostrzec taki potencjał w swojej gminie³⁶. Działania władz samorządowych oraz aktywność samych mieszkańców, jak podkreśla Kosmaczewska, mają szczególne znaczenie nie tylko dla samego rozwoju turystyki, ale także dla jej wpływu na rozwój lokalny³⁷.

Ostatnie dekady dla obszarów wiejskich okazały się niełatwe. Ulegały one widocznym przemianom³⁸ gospodarczym i społecznym, będącym rezultatem m.in. globalizacji, kryzysów finansowych³⁹, restrukturyzacji gospodarki⁴⁰, postępu technologicznego, intensyfikacji produkcji rolnej i degradacji środowiska naturalnego. Brak miejsc pracy i starzenie się społeczeństwa powodowały wyludnianie się obszarów wiejskich⁴¹. Powszechną tendencją rozwoju obszarów wiejskich stał się stopniowy spadek udziału rolnictwa w kreowaniu dochodów wiejskiej ludności i dywersyfikacja działalności gospodarczej, co prowadzi do przekształcania obszarów monofunkcyjnych, o dominacji rolnictwa, w wielofunkcyjne⁴². Jak podkreśla Kłodziński, dywersyfikacja realizowana jest dzięki małym firmom, gdyż w niewielu wiejskich gminach udało się przyciągnąć dużych inwestorów⁴³. Z drugiej jednak strony, w wyniku dostępności środków Wspólnej Polityki Rolnej, nieduże polskie gospodarstwa dzielą się na mniejsze po to, by

³⁵ I. Pomianek 2009. Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich (na przykładzie województwa warmińsko-mazurskiego), maszynopis rozprawy doktorskiej pod kierunkiem prof. dr hab. J. Sawickiej, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Wydział Nauk Ekonomicznych, 80.

³⁶ A. Tucki, A. Świeca 2008. Rola..., *op.cit.*, 504. M. Matlegiewicz 2011. Turystyka..., *op.cit.*, 65–75; A. Oleksy-Gębczyk, A. Niemczyk 2020. Wykorzystanie instrumentów marketingu relacji w jednostkach samorządu terytorialnego. C.H. Beck, Warszawa.

³⁷ J. Kosmaczewska 2013. Turystyka jako czynnik rozwoju obszarów wiejskich. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, 197.

³⁸ A. Wrzochalska, B. Chmielewska 2017. Economic and social changes in rural areas in Poland. *Rural Areas and Development*, 14, 275–288.

³⁹ J.M. Nazarczuk 2013. Wpływ światowego kryzysu finansowego na gospodarkę Polski i jej regionów. [w:] R. Kisiel, M. Wojarska (red.), *Wybrane aspekty rozwoju regionalnego*. Fundacja „Wspieranie i Promocja Przedsiębiorczości na Warmii i Mazurach”, Olsztyn, 75–89.

⁴⁰ M. Jasiulewicz 2011. Problemy marginalizacji popegeerowskich obszarów wiejskich w województwie zachodniopomorskim. *Barometr Regionalny* 3(25), 33–39.

⁴¹ I. Frenkel 2003. Ludność, zatrudnienie i bezrobocie na wsi. Dekada przemian. IRWiR PAN, Warszawa; B. Pięcek 2007. Wiejskie obszary wyludnienia w Polsce. *Wiadomości Statystyczne*, 12, 34–44.

⁴² I. Pomianek 2009. Społeczno-ekonomiczne..., *op.cit.*, 42.

⁴³ M. Kłodziński 2004. Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania i możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi po integracji Polski z UE. *Więś i Rolnictwo*, 2(123), 115.

spadkobiercy dotychczasowego gospodarza mogli korzystać ze wsparcia przewidzianego dla młodych rolników⁴⁴. Ponadto Jasiulewicz zauważa, że obszary położone peryferyjnie, a pozbawione walorów turystycznych, mogą być narażone na marginalizację⁴⁵. Tymczasem, zwłaszcza na obszarach wiejskich, turystyka, w tym agroturystyka⁴⁶, może stanowić przeciwwagę dla niekorzystnych uwarunkowań lokalnego rynku pracy. Potwierdzają to założenia teorii peryferii Christallera, zgodnie z którą turystyka wypoczynkowa rozwija się najlepiej na obszarach o wysokich walorach przyrodniczych i niskim stopniu zurbanizowania (w miastach najczęściej spotyka się zjawisko turystyki biznesowej)⁴⁷. Diappi⁴⁸ podkreśla, że turystyka może stanowić dźwignię rozwoju lokalnego. Agroturystyka i turystyka wiejska wpływają bowiem na dywersyfikację działalności gospodarczej tam, gdzie kiedyś dominowało zatrudnienie w rolnictwie⁴⁹. Podobnie, infrastruktura turystyczna, jak podkreśla Panasiuk, jest istotna nie tylko w zakresie rozwoju turystyki, lecz także całego obszaru⁵⁰.

Korzystne zmiany na obszarach wiejskich wyrażają się w zwiększeniu efektywności gospodarstw rolnych, konieczności tworzenia nowych miejsc pracy poza rolnictwem, rozwoju drobnej przedsiębiorczości w zakresie usług dla mieszkańców wsi, w tym dla rolnictwa, a także usług dla osób przyjezdnych, zwłaszcza usług turystyczno-wypoczynkowych. Tworzenie nowych, pozarolniczych miejsc pracy na wsi, zgodnie z koncepcją wielofunkcyjnego rozwoju, stało się ważnym zadaniem samorządów terytorialnych, lokalnej administracji, stowarzyszeń oraz mieszkańców⁵¹.

⁴⁴ J. Sikora 2012. Wielofunkcyjność obszarów wiejskich w Polsce. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 2(24), 215–226.

⁴⁵ M. Jasiulewicz 2011. *Problemy...*, *op.cit.*, 38.

⁴⁶ A.M. Hjalager 1996. Agricultural diversification into tourism: Evidence of a European Community development programme. *Tourism Management*, 17, 103–111; Butowski 2010. *Turystyka...*, *op.cit.*, 9–10; M. Jasiulewicz 2011. *Problemy...*, *op.cit.*, 33–39.

⁴⁷ W. Christaller 1964: Some considerations of tourism location in Europe: The peripheral regions-under-developed countries-recreation areas. *Papers of the Regional Science Association*, 12, 95–105. DOI: 10.1007/BF01941243

⁴⁸ L. Diappi 2018. The Tourism as Local Development Leverage: The Restaurant/Guest house of Olga's and the Professional School YCTC in Livingstone, Zambia. [in:] Petrillo A., Bellaviti P. (red.) *Sustainable Urban Development and Globalization. Research for Development*. Springer, Cham, 197–208 https://doi.org/10.1007/978-3-319-61988-0_15

⁴⁹ M. Jasiulewicz 2011. *Problemy...*, *op.cit.*, 33–39.

⁵⁰ A. Panasiuk 2007. Tourism infrastructure as a determinant of regional development. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 1(8), 212–215.

⁵¹ A. Sikorska 2002. *Problemy nierolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich*. [w:] *Rola małych i średnich przedsiębiorstw w rozwoju regionalnym*. Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa, 343–351; J. Sikora 2012. *Wielofunkcyjność...*, *op.cit.*, 215–226.

Znaczącą rolę zarówno w rozwoju lokalnym, jak i samej turystyki odgrywają społeczności lokalne. Z badań postaw społeczności lokalnych wobec rozwoju turystyki wiejskiej, prowadzonych przez Kuźniar, wynika, iż najczęściej obserwowane są postawy neutralne, charakteryzujące się brakiem zainteresowania turystycznym rozwojem obszaru recepcji⁵². Jak istotny może być wkład społeczności lokalnych w rozwój turystyczny gminy, a przez to w lokalny rozwój gospodarczy i społeczny, pokazują chociażby doświadczenia mieszkańców gminy Bałtów w województwie świętokrzyskim (powiat ostrowiecki). Gdy w latach 90. XX w. pobliska Huta Ostrowiec zredukowała zatrudnienie z 14 tys. do ok. 2 tys. pracowników, niemalże co trzeci mieszkaniec gminy Bałtów (w wieku produkcyjnym) znalazł się bez pracy⁵³. W tym czasie wiele osób emigrowało z gminy do większych miast lub za granicę, a władze samorządowe nie podejmowały niezbędnych działań w zakresie poprawy infrastruktury komunalnej i telekomunikacyjnej. W 2001 r. 120 mieszkańców gminy Bałtów (w tym przedsiębiorców, rolników, nauczycieli i rzemieślników), widzących konieczność wprowadzenia zmian, podjęło inicjatywę utworzenia stowarzyszenia. Najważniejsze potrzeby wiązały się ze zwiększeniem liczby miejsc pracy i poprawą infrastruktury. Walory krajobrazowe gminy oraz odkrycia archeologiczne stanowiły doskonały argument do promocji turystyki. W ten sposób działające na terenie gminy Stowarzyszenie na rzecz Rozwoju Gminy Bałtów „Bałt”⁵⁴ stało się inicjatorem przedsięwzięcia polegającego na zorganizowaniu parku jurajskiego na obszarze, gdzie zostały znalezione ślady dinozaurów. Integracja i aktywizacja mieszkańców podczas realizacji przedsięwzięcia przyczyniły się do rozwoju lokalnej przedsiębiorczości, zwiększenia zatrudnienia, rozbudowy infrastruktury turystycznej i gastronomicznej. Obecnie Bałtowski Kompleks Turystyczny jest wielohektarowym obszarem turystyczno-rekreacyjnym, w którym oprócz parku dinozaurów turyści mogą zwiedzać muzeum jurajskie, prehistoryczne oceanarium, zwierzyniec w stylu parku safari, a także korzystać z wyciągów i stoków narciarskich oraz parku rozrywki z rollercoasterem⁵⁵. Jest

⁵² W. Kuźniar 2015. Postawy lokalnej społeczności wobec rozwoju turystyki wiejskiej i ich konsekwencje dla obszaru recepcji. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 42(2), 296–305.

⁵³ J. Koral 2010. Dinozaury wspierają Bałtów. Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa <https://docplayer.pl/6979082-Dinozaury-wspieraja-baltow.html> (dostęp 12.10.2020).

⁵⁴ <http://www.siecsynergia.pl/o-synergii/organizacje-czlonkowskie/117-stowarzyszenie-balt> (dostęp 12.10.2020).

⁵⁵ <https://juraparkbaltow.pl/atracje/> (dostęp 12.10.2020).

to jednocześnie miejsce pracy mieszkańców gminy oraz miejsce, z którym wielu z nich się utożsamia. W okolicy powstały liczne oferty noclegowe, w tym agroturystyczne.

Pasywne postawy mieszkańców i samorządu lokalnego bezsprzecznie stanowią barierę turystycznego rozwoju gminy. Jednak, aby włączyć lokalną społeczność w proces tworzenia odpowiedniego klimatu dla rozwoju turystyki, należy przede wszystkim zapewnić odpowiedni przepływ informacji na temat korzyści, jakie mogą wynikać z rozwoju turystyki w gminie⁵⁶. Inicjatywy rozwojowe mogą wychodzić od samorządu lokalnego, ale także od mieszkańców gminy. Realizację tego typu przedsięwzięć ułatwia wyodrębnienie lidera lub zawiązanie stowarzyszenia, które będzie koordynowało współpracę między wszystkimi podmiotami zaangażowanymi w rozwój lokalny⁵⁷, w tym w rozwój lokalnej turystyki, tak jak to miało miejsce w gminie Bałtów.

Kiedy jednak pasywne postawy mieszkańców przekształcają się w postawy negatywne lub wręcz wrogie turystyce, należy podejmować działania mające na celu ograniczanie niepożądanych efektów obecności turystów w gminie. Wśród negatywnych przejawów obecności turystów, odczuwanych przez lokalne społeczności, np. w dużych miastach, można wymienić znaczące skupiska turystów w pewnych obszarach miasta, wzmożony ruch uliczny, problemy z parkowaniem oraz wyższe ceny w sklepach i obiektach gastronomicznych, zlokalizowanych w dzielnicach szczególnie atrakcyjnych turystycznie. Często także mieszkańcy omijają atrakcje turystyczne, które przyciągają wizytujących z dużych odległości⁵⁸, jako powód wskazując zbyt duże zatłoczenie tych miejsc.

W literaturze anglojęzycznej, w tym w dokumentach Komisji Europejskiej⁵⁹, można spotkać terminy: „carrying capacity” lub „social carrying capacity”. Pojęcia te odnoszą się do chłonności turystycznej⁶⁰, lecz także

⁵⁶ W. Kuźniar 2015. Postawy..., *op.cit.*, 296–305.

⁵⁷ M. Sigala, D. Ukpabi 2019. Citizen Engagement and Entrepreneurship: Implications for Sustainable Tourism Development. [in:] J. Pesonen, J. Neidhardt (red.), *Information and Communication Technologies in Tourism 2019: Proceedings of the International Conference in Nicosia, Cyprus, January 30 – February 1*. Springer, Cham, 396–407 DOI: 10.1007/978-3-030-05940-8_31

⁵⁸ <https://www.insider.com/us-attractions-tourists-love-locals-hate-2019-1> (dostęp 30.10.2020).

⁵⁹ Defining, measuring and evaluating carrying capacity in European tourism destinations. Final Report. B4-3040/2000/294577/MAR/D2 https://ec.europa.eu/environment/iczm/pdf/tcca_en.pdf (dostęp 11.10.2020).

⁶⁰ M. Kowalczyk 2015. Teoretyczne podstawy planowania rozwoju turystyki. *Człowiek i Środowisko*, 39(1), 75-86.

do pojemności socjopsychologicznej⁶¹ w kontekście pojawienia się negatywnych postaw mieszkańców wobec turystów jako efekt przekroczenia granicy takiej pojemności, co wiąże się ze zdolnością lokalnej społeczności do akceptacji zachodzących zmian. Według definicji Saveriadesa⁶², można ten termin rozumieć jako poziom natężenia ruchu turystycznego odpowiadający obszarowi, z którego subiektywny dobrobyt zaczyna się zmniejszać. Innymi słowy, jest to maksymalna liczba turystów, którzy mogą przebywać w miejscu docelowym, a ich działalność jest do zaakceptowania dla lokalnych mieszkańców i nie uniemożliwia turystom korzystania z tego miejsca⁶³.

Sukces destynacji turystycznej (mierzony liczbą turystów oraz ich opiniami) w dużym stopniu zależy od postaw społeczności lokalnych wobec turystów i turystyki w ogóle⁶⁴. Jakkolwiek powstanie i funkcjonowanie obiektów turystycznych (np. miejsca noclegowe, kwatery agroturystyczne, pensjonaty) mogą stanowić szansę na rozwój także innych rodzajów działalności (handel spożywczy, handel pamiątkami, rękodziełem, wynajem sprzętu turystycznego, usługi instruktorskie i przewodnicze itp.), turystyka nie zawsze stanowi podstawę do odczuwania satysfakcji przez lokalnych mieszkańców. Kiedy skala turystyki rośnie, a liczba turystów corocznie odwiedzających destynację wielokrotnie przewyższa liczbę ludności nie tylko danego obszaru, ale bywa też, że i całego państwa, turysta przestaje być uważany za przyczynę poprawy jakości życia, a postrzegany jest raczej jako intruz.

Problem nadmiernej turystyki (ang. *overtourism*) został zauważony przez Parlament Europejski. W raporcie z 2018 r.⁶⁵ podkreślono, że

⁶¹ M. Mika 2007. Przemiany pod wpływem turystyki na obszarach recepcji turystycznej. [w:] W. Kurek (red.), *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 406–482.

⁶² A. Saveriades 2000. Establishing the social tourism carrying capacity for the tourist resorts of the east coast of the Republic of Cyprus. *Tourism Management*, 21(2), 147–156. DOI: 10.1016/S0261-5177(99)00044-8

⁶³ A. Niemczyk 2017. Rola turystyki w kształtowaniu poziomu zaspokojenia potrzeb mieszkańców. *Handel Wewnętrzny*, 4(369), tom II, 183–195; O. Tokarchuk, R. Gabriele, O. Maurer 2020. Estimating tourism social carrying capacity. *Annals of Tourism Research*, 102971, 1–7. DOI: 10.1016/j.annals.2020.102971.

⁶⁴ M. Thyne i in., 2006. The use of conjoint analysis to assess the impact of the cross-cultural exchange between hosts and guests. *Tourism Management*, 27, 201–213. DOI: 10.1016/j.tourman.2004.09.003

⁶⁵ P.M. Peeters i in., 2018. Research for TRAN Committee – Overtourism: impact and possible policy responses. European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, Brussels.

jakkolwiek przeludnienie jest powszechnie znanym zjawiskiem, związanym przede wszystkim z negatywnymi doświadczeniami wynikającymi z obecności zbyt dużej liczby turystów w określonych miejscach i porach, to nadmierna turystyka stanowi zjawisko znacznie szersze i bardziej skomplikowane. Autorzy raportu⁶⁶ zdefiniowali pojęcie nadmiernej turystyki jako „sytuację, w której wpływ turystyki w pewnych okresach i w określonych miejscach przekracza progi fizyczne, ekologiczne, społeczne, ekonomiczne, psychologiczne i/lub polityczne”. Nadmierna turystyka, zwana także hipertrofią turystyki, ma charakter złożony i wieloaspektowy, jest zjawiskiem narastającym, a jej skutki są długotrwałe i dotkliwe⁶⁷.

Z odczuwaniem przez mieszkańców skutków zjawiska nadmiernej turystyki można spotkać się m.in. w Islandii⁶⁸ (Blue Lagoon odwiedzana co roku przez ponad czterokrotnie większą liczbę turystów w porównaniu z populacją całego kraju⁶⁹), we włoskiej Wenecji⁷⁰ oraz na Starym Mieście w czeskiej Pradze⁷¹, gdzie znacząca liczba turystów w przeliczeniu na 1 mieszkańca powoduje rozprzestrzenianie się odwiedzających w dzielnicach mieszkalnych. Przez całą dobę w „turystycznych” dzielnicach Wenecji i Pragi utrzymuje się hałas⁷². Mieszkańcy często skarżą się na „niecywilizowane” zachowanie, związane np. ze spożyciem przez turystów alkoholu, wandalizmem lub nieostrożną jazdą segwayami i rowerami miejskimi po chodnikach. Ogólny wzrost cen (m.in. żywności, noclegów) powoduje zwiększanie kosztów życia, a przez to zmusza lokalnych mieszkańców do emigracji do innych dzielnic lub strefy podmiejskiej⁷³. Negatywne skutki obecności dużej liczby turystów są

⁶⁶ Ibidem, 17.

⁶⁷ Polityka zrównoważonej turystyki Krakowa na lata 2021–2028. Wydział ds. Turystyki Miasta Krakowa, Kraków, sierpień 2020, 34.

⁶⁸ D.J. Keeling 2020. Transport geography in Iceland. *Journal of Transport Geography*, 89, 102875, 1–5.

⁶⁹ <https://www.insider.com/tourist-attractions-locals-hate> (dostęp 28.10.2020).

⁷⁰ H. Seraphin i in. 2018. Over-tourism and the fall of Venice as a destination. *Journal of Destination Marketing & Management*, 9, 374–376; <https://wanderwisdom.com/travel-destinations/Venice-Tourism-Sinking> (dostęp 05.11.2020).

⁷¹ J. Vaniček 2019. Disparities in Urban Tourism in the Czech Republic *Czech Journal of Tourism*, 8(1), 33–47. DOI: 10.2478/cjot-2019-0003

⁷² H. Seraphin i in. 2018. Over-tourism..., *op.cit.*, 374–376; M. Vianello 2016. The No Grandi Navi campaign: protests against cruise tourism in Venice. [w:] C. Colomb, J. Novy (red.), *Protest and Resistance in the Tourist City*, Routledge, London, 185–204.

⁷³ V. Dumbrovská 2017. Urban Tourism Development in Prague: From Tourist Mecca to Tourist Ghetto. *Tourism in the City*, 275–283. doi: 10.1007/978-3-319-26877-4_19

obserwowane również w innych miastach i na obszarach recepcji turystycznej w Europie⁷⁴ i na świecie⁷⁵. Wśród najbardziej zatłoczonych w sezonach turystycznych miejsc w Polsce należy wymienić m.in. zakopiańskie Krupówki, krakowski Rynek, sopockie moło, plażę w Międzyzdrojach i zaporę w Solinie⁷⁶.

Problem zbyt dużego natężenia turystów na danym obszarze przede wszystkim stanowić może barierę dalszego rozwoju tego obszaru (m.in. przekroczenie granic chłonności i pojemności turystycznej⁷⁷). Zbytne zatłoczenie destynacji będzie zniechęcać część potencjalnych turystów, którzy zamiast np. wakacji nad polskim morzem, tłoku na plaży i stania w kolejkach, wybiorą raczej urlop za granicą. Niemniej jednak nadmierna turystyka, zdaniem Peetersa i in.⁷⁸, stanowi o wiele większe zagrożenie dla destynacji turystycznych na całym świecie. Mieszkańcy skarżą się, że ich miejscowości jako najpopularniejsze europejskie destynacje wypoczynkowe są niszczone przez tłumy turystów, którzy generują zbyt duży hałas, zanieczyszczają środowisko i wpływają na podniesienie czynszów⁷⁹ oraz cen w lokalnych sklepach. Wraz ze wzrostem kosztów życia lokalnej

⁷⁴ Por. szerzej m.in.: <https://theculturetrip.com/europe/greece/articles/locals-in-santorini-are-fed-up-with-tourists/> (dostęp 30.10.2020); K. Janusz i in. 2017. Building tourism-resilient communities by incorporating residents' perceptions? A photo-elicitation study of tourism development in Bruges. *Journal of Tourism Futures*, 3(2), 127–143. DOI 10.1108/JTF-04-2017-0011; M. Derek 2018. Spatial structure of tourism in a city after transition: the case of Warsaw, Poland [w:] D.K. Müller, M. Więckowski (red.), *Tourism in Transitions. Recovering Decline, Managing Change*. Springer, Cham, 157–171; Z. Kruczek 2018. Turyści vs. mieszkańcy. Wpływ nadmiernej frekwencji turystów na proces gentryfikacji miast historycznych na przykładzie Krakowa. *Turystyka Kulturowa*, 3, 29–41; L.A. Escudero Gómez 2019. Residents' opinions and perceptions of tourism development in the historic city of Toledo, Spain. *Sustainability*, 11, 3854, 1–24.

⁷⁵ M. Steinbrink 2014. Festifavelisation: mega-events, slums and strategic city-staging – the example of Rio de Janeiro. *DIE ERDE–Journal of the Geographical Society of Berlin*, 144(2), 129–145; <https://skift.com/2018/03/02/u-s-national-parks-arent-sure-how-to-deal-with-overtourism/> (dostęp 30.10.2020); <https://www.cntraveler.com/galleries/2015-06-19/barcelona-bhutan-places-that-limit-tourist-numbers> (dostęp 17.09.2020).

⁷⁶ <https://podroze.onet.pl/polska/najbardziej-zatloczone-miejsca-na-wakacje-w-polsce/fvl2dve> (dostęp 11.10.2020).

⁷⁷ M. Pstrocka-Rak, G. Rak 2011. Wskaźniki chłonności i pojemności turystycznej w polskich parkach narodowych. *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej*, R. 13, Zeszyt 3(28), 141.

⁷⁸ P.M. Peeters i in. 2018. *Research...*, *op.cit.*, 110.

⁷⁹ <https://money.cnn.com/2017/08/25/news/economy/tourism-backlash-europe/index.html> (dostęp 30.10.2020).

społeczności jego jakość spada. Zagrożone jest dziedzictwo kulturalne⁸⁰ i środowiskowe⁸¹. Dalsze rozprzestrzenianie się nadmiernej turystyki może skutkować utratą autentyczności i oznaczać poważne zagrożenie dla przyszłej atrakcyjności obszaru. Niekontrolowany rozwój turystyki może powodować znaczne szkody w krajobrazie lądowym i morskim, w jakości powietrza i wody, a także w warunkach życia mieszkańców, powodując m.in. nierówności ekonomiczne i wykluczenie społeczne⁸².

Szromek i in.⁸³ oceniają występowanie negatywnego nastawienia mieszkańców do turystów jako efekt przekroczenia granic nośności (chłonności) społecznej, rozumianej jako zdolność do akceptacji zachodzących zmian. Wyniki ich badań, przeprowadzonych w Krakowie, wskazują również na sprzeczność priorytetów lokalnych przedsiębiorców i mieszkańców w kwestii ekspansji ruchu turystycznego w mieście. Wyniki innych badań również wskazują na istnienie różnic w postawach mieszkańców głównych dzielnic turystycznych i mieszkańców dzielnic bezpośrednio niezwiązanych z turystyką⁸⁴.

Podobne wyniki badań uzyskał Escudero Gómez w Toledo (Hiszpania)⁸⁵, którego mieszkańcy uważali, że historyczne centrum miasta zostaje przekształcone w muzeum dla turystów. Zamieszkujący osiedla oddalone od centrum prezentowali bardziej pozytywne opinie na temat turystów niż mieszkańcy historycznego centrum. Ponadto, większe zrozumienie wobec napływu turystów przejawiali przedsiębiorcy związani z zaspokajaniem potrzeb turystów, a także mieszkańcy o wyższych dochodach.

Z kolei badania przeprowadzone przez Ananiana i in. w zabytkowej części kanadyjskiego Montrealu (Vieux-Montréal/Old Montreal) ujawniły pewne paradoksy. Z jednej strony, władze lokalne oczekują, że w okolicy

⁸⁰ M. Murzyn-Kupisz, D. Hołuj 2020. Museums and Coping with Overtourism. *Sustainability*, 12(5), 2054; <https://doi.org/10.3390/su12052054>, 1–23.

⁸¹ J.I. Mikayilov i in. 2019. Re-evaluating the environmental impacts of tourism: does EKC exist? *Environmental Science and Pollution Research*, 26, 19389–19402. DOI: 10.1007/s11356-019-05269-w

⁸² P.M. Peeters i in. 2018. *Research...*, *op.cit.*, 17; I. Egresi 2016. *Tourism and Sustainability in Turkey: Negative Impact of Mass Tourism Development*. [w:] I. Egresi (red.), *Alternative Tourism in Turkey*. *GeoJournal Library*, 121, 36. Springer, Cham. DOI: 10.1007/978-3-319-47537-0_3

⁸³ A.R. Szromek, Z. Kruczek, B. Walas 2019. The attitude of tourist destination residents towards the effects of overtourism – Kraków case study. *Sustainability*, 12, 228, 1–17.

⁸⁴ H. Seraphin i in. 2020. Archetypes of locals in destinations victim of overtourism. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 43, 283–288. DOI: 10.1016/j.jhtm.2019.12.001

⁸⁵ L.A. Escudero Gómez 2019. Residents'..., *op.cit.*, 1–24.

osiedli się więcej mieszkańców, co będzie uzasadniało ponowne inwestycje publiczne w obiekty i usługi oraz wspieranie działalności detalicznej. Z drugiej strony, dotychczasowi mieszkańcy bezskutecznie oczekują od wielu lat⁸⁶ na pewne udogodnienia. Wynika z tego, że nie tylko prywatni przedsiębiorcy rezygnują ze świadczenia usług społeczności lokalnej zaspokajających podstawowe, codzienne potrzeby, lecz również pewne usługi publiczne stają się w takiej atrakcyjnej turystycznie dzielnicy nieuzasadnione ekonomicznie.

Kruczek⁸⁷ wskazuje na potrzebę budowania kompromisu pomiędzy trzema grupami interesariuszy przestrzeni lokalnej: mieszkańcami, turystami i branżą turystyczną. Należy jednak podkreślić, że korzyści płynące z zagospodarowania turystycznego obszaru nie są równo dystrybuowane pomiędzy te strony⁸⁸. Turyści mają swój udział w PKB i zasilają kasy przedsiębiorców oraz budżet jednostki samorządu terytorialnego. Można więc zakładać, że te grupy będą zainteresowane rosnącą liczbą turystów na obszarze miejscowości lub gminy. Z kolei mieszkańcy mogą odczuwać podwyżki cen, spadek poczucia bezpieczeństwa, ograniczenie prywatności, dotkliwość hałasu oraz pogorszenie jakości powietrza. W Wenecji sklepy osiedlowe, takie jak piekarnie, sklepy ze świeżymi warzywami lub mięsne, są zamykane, a w ich miejsce otwierają się sklepy z pamiątkami⁸⁹. Władze lokalne rozważały zamknięcie dostępu do głównego kanału dla ogromnych wycieczkowców, lecz pomysł ten został oddalony. Co więcej, UNESCO, tworząc listę miejsc zagrożonego dziedzictwa światowego (World Heritage in Danger), nie uwzględniło na niej Wenecji⁹⁰.

Bardzo istotne jest zastosowanie zrównoważonego podejścia do rozwoju turystyki, a żeby to osiągnąć, niezbędne jest poznanie opinii społeczności lokalnej, zarówno pozytywnych, jak i negatywnych, na temat napływu turystów⁹¹. Takie podejście, jak wynika z badań Janusz i in.,

⁸⁶ P. Ananian i in. 2018. Living in Old Montreal. Residents' perceptions of the effects of urban development and tourism development on local amenities. *The Canadian Geographer/Le Geographe canadien*, 62(4): 535–550. DOI: 10.1111/cag.12484

⁸⁷ Z. Kruczek 2019. Ways to counteract the negative effects of overtourism at tourist attractions and destinations. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia Sectio B*, Vol. LXXIV, 45–57, DOI: 10.17951/b.2019.74.0.45-57

⁸⁸ R.V. Bianchi 2009. The 'critical turn' in tourism studies: A radical critique. *Tourism. Geographies*, 11(4), 484–504. DOI: 10.1080/14616680903262653

⁸⁹ <https://edition.cnn.com/travel/article/venice-too-many-tourists/index.html> (dostęp 28.10.2020).

⁹⁰ <https://whc.unesco.org/en/danger/> (dostęp 11.10.2020).

⁹¹ L.A. Escudero Gómez 2019. Residents'..., *op.cit.*, 1–24.

zastosowały władze chętnie odwiedzanej przez turystów Brugii (Belgia), z uwagi na znaczną liczbę i długość kanałów wodnych w historycznej części miasta nazywanej flamandzką Wenecją⁹².

Planowanie oraz zarządzanie turystyką powinno odbywać się w sposób zrównoważony, z korzyścią zarówno dla obecnych, jak i dla przyszłych pokoleń. Mając na uwadze to, żeby turysta czuł się dobrze, musi zostać zapewniona odpowiednia atmosfera, której częścią jest pozytywne nastawienie społeczności lokalnej. Escudero Gómez podkreśla, iż tylko spojrzenie na miasto z perspektywy jego mieszkańców może umożliwić zarządzającym miastem oraz planistom zmniejszenie potencjalnie negatywnego wpływu turystyki na życie lokalnej społeczności oraz pozwolić na uzyskanie jej wsparcia w zakresie rozwoju turystyki⁹³.

Homsud dowodzi, że poprawa postrzegania przez mieszkańców korzyści ekonomicznych z turystyki dla lokalnej gospodarki oraz ich osobistych korzyści może zmienić ich zachowania na proturystyczne. Agencje rządowe oraz władze lokalne powinny dostarczać informacji o korzyściach wynikających z turystyki dla mieszkańców, zapewniając im możliwość uczestniczenia w projektach turystycznych, tzn. projektując takie wydarzenia, w których mieszkańcy i turyści mogliby wspólnie uczestniczyć⁹⁴.

Wzajemne społeczne i kulturowe interakcje między mieszkańcami a turystami są nieuniknione z uwagi na istniejące między nimi różnice. Jakość takich interakcji wpływa na doświadczenia i percepcję odwiedzanego celu turystycznego, jak i na akceptację i tolerancję turysty przez mieszkańców. Wiele elementów kultur narodowych⁹⁵ (wartości, normy czy zasady) ma istotny wpływ na zachowania turystów, ich oczekiwania wakacyjne, zadowolenie, a w konsekwencji wielokrotne wizyty⁹⁶.

Jedną z kluczowych kwestii dla osiągnięcia i utrzymania zrównoważonego rozwoju turystyki w miejscu docelowym jest stworzenie pozytywnej interakcji między mieszkańcami a zagranicznymi turystami. Jakość interakcji między turystami a mieszkańcami wpływa zarówno na doświadcze-

⁹² K. Janusz i in. 2017. Building..., *op.cit.*, 138.

⁹³ L.A. Escudero Gómez 2019. Residents'..., *op.cit.*, 1–24.

⁹⁴ N. Homsud 2017. The effect of residents' attitude toward tourism on their pro-tourism behaviour: a case study of Hua-Hin Prachubkirikhan. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Vol 8 No 6, 135–142. DOI: 10.1515/mjss-2017-0050

⁹⁵ Y. Reisinger, W.L. Turner 2003. *Cross-Cultural Behaviour in tourism*, Butterworth Heinemann, Oxford.

⁹⁶ T. Armenski i in. 2011. Interaction between tourists and residents: influence on tourism development. *Polish Sociological Review*, 1(173), 107–118.

nia turystów i percepcję odwiedzanego celu, jak i na akceptację oraz tolerancję turystów przez mieszkańców. Kwestie kulturowe są bardzo istotne w procesie akceptacji turystów przez mieszkańców, natomiast na percepcję zachowań turystów istotny wpływ mają cechy społeczno-demograficzne mieszkańców⁹⁷. Zachowania turystów mogą się różnić w zależności od kombinacji wielu czynników, jak np. wiek uczestników czy rodzaj imprezy turystycznej⁹⁸. Jak wynika z badań Armenskigo i in.⁹⁹, turyści odwiedzający wydarzenia muzyczne, takie jak np. festiwal w Nowym Sadzie (Serbia), to przede wszystkim turyści młodszy, których motywują niskie ceny zakwaterowania, biletów wstępu, jedzenia i napojów alkoholowych, a także dobra atmosfera festiwalu. Mogą jednak powodować incydenty utrudniające życie społeczności lokalnej.

Turystyka może pomóc wydobyć się społeczeństwu z ubóstwa, ale jednocześnie może niszczyć jego unikalną tożsamość. Wybory turystów mogą pomagać w ochronie przyrody, albo wręcz przeciwnie – zachowania turystów mogą prowadzić do cierpienia i wymierania zwierząt¹⁰⁰. Jak zauważa Reeves, turystyka ma szansę odnosić sukcesy zarówno w perspektywie lokalnej, jak i regionalnej, jeśli wnosząc wkład w gospodarkę pozostanie jednocześnie wrażliwa na kwestie środowiskowe i inne problemy miejscowej ludności¹⁰¹. Koens i in. zwracają uwagę na dwa wymiary obszaru recepcji turystycznej: gościnność (miasto dobrym gospodarzem dla wszystkich gości – turystów, mieszkańców i przedsiębiorców) oraz rozwój zrównoważony (ekologiczny i sprawiedliwy rozwój gospodarczy)¹⁰².

W kontekście wdrażania zasad zrównoważonej turystyki w istniejących warunkach gospodarczych w Polsce problemy natury praktycznej dostrzegają np. Nowacki i in.¹⁰³. Autorzy wskazują jako główny prob-

⁹⁷ Ibidem, 107–118.

⁹⁸ H. Prószyńska-Bordas 2015. Demograficzne determinanty zachowań turystycznych w Świętokrzyskim Parku Narodowym. *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej*, t. 17, 4(45), 170–179.

⁹⁹ T. Armenski i in. 2011. *Interaction...*, *op.cit.*, 107–118.

¹⁰⁰ <https://awareimpact.com/negative-effects-of-tourism/> (dostęp 12.10.2020).

¹⁰¹ N. Reeves 2002. *Managing...*, *op.cit.*, 7–11.

¹⁰² K. Koens i in. 2019. The Smart City Hospitality Framework: Creating a foundation for collaborative reflections on overtourism that support destination design. *Journal of Destination Marketing & Management*, 10(3), 1–10. DOI: 10.1016/j.jdmm.2019.100376

¹⁰³ M. Nowacki, J. Kowalczyk-Anioł, K. Królikowska, M. Pstrocka-Rak, M. Awedyk 2018. Strategic planning for sustainable tourism development in Poland. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 25(6), 562–567. DOI: 10.1080/13504509.2018.1432513

lem częste rotacje kadrowe na stanowiskach ministerialnych i naprzemienność koalicji rządowych, będące przyczyną braku spójności polityk strategicznych. Jest to istotne, gdyż rozwój zrównoważony wymaga podejścia długoterminowego. Polityka zrównoważonego rozwoju stosowana w planowaniu przestrzennym i turystyce powinna także stanowić syntezę polityk różnych resortów¹⁰⁴. Częste rotacje kadr dotyczą także samorządów regionalnych i lokalnych, czego rezultatem jest często brak spójności strategii rozwojowych na lokalnych szczeblach¹⁰⁵. Ważne jest, aby kwestia zrównoważonego rozwoju była odpowiednio rozumiana przez wszystkich uczestników tego procesu¹⁰⁶, a to z kolei wymaga wdrożenia odpowiednich kanałów komunikacji¹⁰⁷.

Oprócz instrumentów planistycznych duże znaczenie w kształtowaniu rozwoju lokalnego mają instrumenty marketingu terytorialnego. Jego istotą jest nie tylko pozyskiwanie dla gminy inwestorów, którzy będą tworzyć nowe miejsca pracy, oraz promowanie gminy w celu przyciągnięcia turystów, lecz również działania mające na celu przekonanie mieszkańców do nieemigrowania, m.in. przez budowanie poczucia wspólnoty i patriotyzmu lokalnego¹⁰⁸.

Asadzadeh i Mousavi podkreślają, że turystyka może odgrywać kluczową rolę w tworzeniu informacji i zwiększaniu świadomości turystów na temat ekologicznych konsekwencji ich działań, tj. zanieczyszczenia wody, hałasu lub niszczenia przybrzeżnych krajobrazów, co może być negatywnymi konsekwencjami rozwoju turystyki w regionie¹⁰⁹. Rolę samorządu

¹⁰⁴ A. Czarnecki 2015. O spójności w planowaniu strategicznym dla rozwoju obszarów wiejskich. Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, XVII, 6, 44–49.

¹⁰⁵ A. Sztando 2011. Istota i funkcje samorządowego planowania strategicznego w regionie. [w:] R. Brol, A. Raszkowski (red.), Problemy rozwoju regionalnego, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 180, 45–55; A.P. Wiatrak 2011. Strategie rozwoju gmin wiejskich. Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa, 75.

¹⁰⁶ H.S.C. Choi, E. Sirakaya 2005. Measuring Residents' Attitude toward Sustainable Tourism: Development of Sustainable Tourism Attitude Scale. Journal of Travel Research, 43, 380–394. DOI: 10.1177/0047287505274651

¹⁰⁷ K. Serafin 2013. Skuteczna komunikacja w podmiotach administracji publicznej. [w:] Samborski A. (red.), Governance – korporacje, instytucje publiczne, sieci, Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. Studia Ekonomiczne, 141, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 136–151.

¹⁰⁸ A. Noworól 2006. Planowanie rozwoju lokalnego [w:] B. Imiołczyk (red.), ABC samorządu terytorialnego. Poradnik nie tylko dla radnych. Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej [w:] https://frdl.org.pl/static/upload/store/import/pliki/frdl/document/publikacjeFR-DL/Poradnik_dla_radnych_ABC_samorządu.pdf (dostęp 27.09.2008).

¹⁰⁹ A. Asadzadeh, M.M.S. Mousavi 2017. The role..., *op.cit.*, 152–158.

lokalnego w podnoszeniu świadomości mieszkańców w zakresie ochrony środowiska naturalnego podkreślają Głabiński i in.¹¹⁰.

Zastosowanie rozwiązań zapewniających czystą energię w gospodarce, w tym w turystyce, postulują Haibo i in.¹¹¹. Pomocne w tym ma być zastosowanie zaawansowanych technologii i wykorzystanie odnawialnych źródeł energii.

Turystyka ma ogromny potencjał w zakresie poprawy jakości życia mieszkańców. Jak wynika z badań Eusébio i Carneiro¹¹², władze lokalne w destynacjach turystycznych powinny angażować mieszkańców w opracowywanie polityk i strategii turystycznych. Niezwykle istotne jest promowanie świadomości na temat potencjalnych korzyści z turystyki w odniesieniu do jakości życia mieszkańców. Społeczności z destynacji turystycznych mogą być angażowane także w dostawę produktów turystycznych, np. przez aktywny udział w festiwalach gastronomicznych i muzycznych¹¹³ lub pielęgnowanie tradycji i dziedzictwa kulturowego¹¹⁴.

Jednym z aspektów, które mogą przyciągać turystów na obszary wiejskie, są systemy dziedzictwa rolniczego (ang. *Globally Important Agricultural Heritage Systems*). Zgodnie z definicją FAO¹¹⁵, są to wyjątkowe krajobrazy o estetycznym pięknie, które łączą rolniczą różnorodność

¹¹⁰ Z. Głabiński i in. 2018. Świadomość lokalna mieszkańców jako czynnik rozwoju turystyki na przykładzie gminy Karlino. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 535, 3–4. DOI: 10.15611/pn.2018.535.05

¹¹¹ C. Haibo, E.C. Ayamba, T.B. Udimal, A.O. Agyemang, A. Ruth 2020. Tourism and sustainable development in China: a review. Environmental Science and Pollution Research, 27, 39077–39093. DOI: 10.1007/s11356-020-10016-7

¹¹² C. Eusébio, M.J. Carneiro 2019. Impact of Tourism on Residents' Quality of Life: Segmentation Analysis and Marketing Implications. [w:] A. Campón-Cerro, Hernández-J. Mogollón, J. Folgado-Fernández (red.) Best Practices in Hospitality and Tourism Marketing and Management. Applying Quality of Life Research (Best Practices). Springer, Cham, 133–157. DOI: 10.1007/978-3-319-91692-7_7

¹¹³ C. Eusébio, M.J. Carneiro 2019. Impact of Tourism on Residents' Quality of Life: Segmentation Analysis and Marketing Implications. [w:] A. Campón-Cerro, Hernández-J. Mogollón, J. Folgado-Fernández (red.) Best Practices in Hospitality and Tourism Marketing and Management. Applying Quality of Life Research (Best Practices). Springer, Cham, 133–157. DOI: 10.1007/978-3-319-91692-7_7

¹¹⁴ K. Broński 2006. Rola..., *op.cit.*, 7–26; M. Murzyn-Kupisz 2012. Dziedzictwo kulturowe a rozwój lokalny. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Seria Specjalna, Monografie, 221; K. Helpa-Liszkowska 2013. Dziedzictwo kulturowe jako czynnik rozwoju lokalnego. Studia Oeconomica Posnaniensia, vol. 1, no. 6 (255), 5–18; S. Dorocki 2020. Lokalne dziedzictwo kulturowe jako element rozwoju usług agroturystycznych w Polsce. Turystyka Kulturowa, 1, 72–84.

¹¹⁵ <http://www.fao.org/giahs/en/> (dostęp 17.09.2020).

biologiczną, odporne ekosystemy i cenne dziedzictwo kulturowe. Zlokalizowane w określonych miejscach na całym świecie, w sposób zrównoważony zapewniają liczne towary i usługi, żywność i środki do życia milionom drobnych rolników. Jak podają Tian i in.: zwabieni tradycyjnymi praktykami rolniczymi, aromatyczną żywnością i związaną z nimi kulturą wiejską, goście mają doświadczenia z rolniczym dziedzictwem w atrakcyjnym środowisku naturalnym, w celach edukacyjnych, doświadczalnych i rekreacyjnych. Z tego powodu społeczności lokalne powinny skorzystać na dzieleniu się swoim dziedzictwem z odwiedzającymi¹¹⁶.

W Polsce przykładem wykorzystania dziedzictwa kulturowego silnie związanego ze środowiskiem naturalnym są wypasy na halach w Małopolsce (owce)¹¹⁷, na Podkarpaciu (bydło, kozy i owce)¹¹⁸ lub na Śląsku (owce)¹¹⁹. Oprócz realizacji celów prośrodowiskowych (np. ochrona krokusów w ramach zachowania bioróżnorodności), mają one na celu przedstawienie, jak wyglądały tradycyjne wypasy. Pasterze (bacowie) opiekujący się zwierzętami są ubrani w tradycyjne stroje, mówią gwara oraz wykonują w sposób tradycyjny niezbędne czynności, takie jak np. udój owiec i produkcja sera.

---

¹¹⁶ M. Tian, Q.W. Min, W.J. Jiao, Z. Youan, A.M. Fuller, L. Yang, Y. Zhang, J. Zhou, B. Cheng 2016. Agricultural heritage systems tourism: definition, characteristics and development framework. *Journal of Mountain Science* 13(3), 452. DOI: 10.1007/s11629-015-3724-2

¹¹⁷ Program aktywizacji gospodarczej i ochrony dziedzictwa małopolskich Karpat – Owca plus. Załącznik do Uchwały Sejmiku Województwa Małopolskiego nr XXXVI/446/05 z dnia 29 sierpnia 2005 r. <http://bip.malopolska.pl/pobierz/78410.html> (dostęp 17.09.2020).

¹¹⁸ Program aktywizacji gospodarczo-turystycznej województwa podkarpackiego poprzez promocję cennych przyrodniczo i krajobrazowo wskazanych terenów łąkowo-pastwiskowych z zachowaniem bioróżnorodności w oparciu o naturalny wypas. https://bip.podkarpackie.pl/attachments/article/682/program_wypas.pdf (dostęp 17.09.2020).

¹¹⁹ Wojewódzki Program Aktywizacji Gospodarczej oraz Zachowania Dziedzictwa Kulturowego Beskidów i Jury Krakowsko-Częstochowskiej – Owca Plus do roku 2020. Uchwała nr 716/34/V/2015 Zarządu Województwa Śląskiego z dnia 7 maja 2015 r.. https://www.slaskie.pl/content/1431337181_2015-05-11 (dostęp 17.09.2020).

Wojewódzki Program Aktywizacji Gospodarczej oraz Zachowania Dziedzictwa Kulturowego Beskidów i Jury Krakowsko-Częstochowskiej – Owca Plus do roku 2027. https://bip.slaskie.pl/sprawy_w_urzedzie/konsultacje/konsultacje-projektu-programu-pn-wojewodzki-program-aktywizacji-gospodarczej-oraz-zachowania-dziedzictwa-kulturowego-beskidow-i-jury-krakowsko-czestochowskiej-owca-plus-do-roku-2027-.html (dostęp 17.09.2020).

Jakość środowiska naturalnego, zwłaszcza nieprzekształconego oraz niezniszczonego przez człowieka, jest dobrem, które cieszy się dużym zainteresowaniem wśród turystów, gdyż zaspokaja ich potrzeby¹²⁰. Jak wynika z badań¹²¹, obszary prawnie chronione mogą stanowić z jednej strony ograniczenie rozwoju lokalnego (w tym przedsiębiorstw), z uwagi na przepisy ochrony środowiska, lecz z drugiej strony także szansę. Tam, gdzie rozwój przemysłu nie jest możliwy, szansą dla rozwoju przedsiębiorczości upatruje się w mikro i małej przedsiębiorczości, tak ważnej dla lokalnych społeczności, a w szczególności w turystyce wiejskiej i agroturystyce, rozwijającej się na bazie obszarów przyrodniczo cennych¹²². Zauważa się także, iż samorzady takich gmin w większym stopniu zdane są na własne siły oraz na konieczność racjonalnego wykorzystania potencjału rozwojowego¹²³. Dla ekonomistów, władz samorządowych, a często także dla społeczności lokalnych wyznaczanie tych obszarów wiąże się z poczuciem zagrożenia dla rozwoju lokalnego. Przyczyną takiego postrzegania tej formy ochrony przyrody należy, według Grzebyk¹²⁴, upatrywać przede wszystkim w niewystarczającym zakresie akcji informacyjnej oraz w zaniebdywanych konsultacjach społecznych. W celu rozwiązania należy poszukiwać kompromisu, zapewnić odpowiednie wsparcie administracji rządowej oraz podnosić świadomość ekologiczną mieszkańców¹²⁵. Odbywać się to może przez szkolenia oraz akcje informacyjne kierowane

¹²⁰ A. Para 2013. Zasady zrównoważonego rozwoju turystyki – bariery i szanse dla branży turystycznej. Zeszyty Naukowe Turystyka i Rekreacja, 1(11), 5–16.

¹²¹ B. Kutkowska 2007. Kierunki rozwoju obszarów wiejskich zlokalizowanych na terenach o dużych walorach przyrodniczych. Wieś i Rolnictwo, 3(136), 109–130; R. Kobyliński 2001. Wybrane problemy rozwoju przedsiębiorczości na obszarach chronionych. [w:] M. Kłodziński (red.) Gospodarka, człowiek, środowisko na obszarach wiejskich, IRWiR PAN, Warszawa, 129–139; B. Grzebyk 2003. Szanse i ograniczenia rozwoju przedsiębiorczości na obszarach prawnie chronionych (na przykładzie gminy Baligród). [w:] A. Czudec (red.): Regionalne uwarunkowania ekonomicznego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, tom 2. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, 296–297; I. Pomianek 2009. Społeczno-ekonomiczne..., *op.cit.*, 42.

¹²² I. Pomianek 2016. Charakterystyka potencjału gospodarczego oraz przestrzennych różnicowań rozwojowych gmin wiejskich województwa lubelskiego. Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica, vol. 4, t. 323, 81–102.

¹²³ I. Pomianek 2009. Społeczno-ekonomiczne..., *op.cit.*, 120.

¹²⁴ B. Grzebyk 2008. Rozwój działalności pozarolniczej na terenach przyrodniczo cennych. Wieś Jutra, 10 (123), 21.

¹²⁵ Z. Głabiński i in. 2018. Świadomość..., *op.cit.*, 59–71.

do władz samorządowych, a także lokalnych społeczności¹²⁶. Stąd też wspieranie rozwoju agroturystyki jest wielostronnie uzasadnione. Umożliwia promowanie terenów mniej znanych, ale cennych przyrodniczo i kulturowo, przy wykorzystaniu istniejących zasobów gospodarstw, nie wymaga zbyt dużych inwestycji związanych z uruchomieniem działalności oraz daje możliwość rozproszenia, a tym samym zmniejszenia zagrożeń natury ekologicznej, co jest szczególnie istotne na obszarach przyrodniczo cennych¹²⁷.

W ostatnim czasie agroturystyka musiała sprostać nowym wymaganiom współczesnego turysty¹²⁸, który coraz częściej dąży do poznania nie tylko walorów środowiska naturalnego, lecz także dziedzictwa kulturowego i typowych produktów obszarów wiejskich. Wynikać to może, według Quaranty i in., z dążenia do odzyskania tożsamości kulturowej, która została utracona w procesie urbanizacji, ale może zostać ponownie odkryta dzięki turystyce wiejskiej¹²⁹. Przykładem odniesienia do tożsamości kulturowej jest oferowanie turystom tradycyjnych produktów, gdyż żywność odgrywa ważną rolę w zapewnianiu im bogatego i autentycznego doświadczenia¹³⁰. Quaranta i in. podkreślają jednak, że gwarantem sukcesu regionu są jedynie działania integrujące społeczności lokalne, także w łagodzeniu potencjalnych negatywnych skutków turystyki. Kielesińska podkreśla, że aktywna lokalna i regionalna polityka wspierania rozwoju agroturystyki jest uzależniona od dostępnych środków finansowych i jest ukierunkowana głównie na działania finansowane ze środków UE, np. w zakresie infrastruktury, doradztwa, szkoleń. Działania, które wynikają z lokalnych inicjatyw, wymagające zaangażowania własnych środków gminy, są realizowane relatywnie rzadziej, co nie oznacza, że nie są przydatne. Uzasadnia to potrzebę pogłębiania

¹²⁶ B. Grzebyk 2008. *Rozwój...*, *op.cit.*, 21.

¹²⁷ M. Baranowska-Janota, G. Korzeniak 1991. *Zasady turystycznego użytkowania i ochrony parków krajobrazowych*. Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Kraków, 14.

¹²⁸ M. Nooripoor i in. 2020. The role of tourism in rural development: Evidence from Iran. *GeoJournal*, DOI: 10.1007/s10708-020-10153-z

¹²⁹ G. Quaranta i in. 2016. Economic and social sustainable synergies to promote innovations in rural tourism and local development. *Sustainability*, 8, 668. DOI:10.3390/su8070668

¹³⁰ M. Loda i in. 2020. History to eat. The foodification of the historic centre of Florence. *Cities* 103, 102746, 2–11. DOI: 10.1016/j.cities.2020.102746

współpracy lokalnych władz z organizacjami i stowarzyszeniami¹³¹ pracującymi na rzecz rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej, żeby programy rozwoju turystyki wiejskiej uwzględniały specyfikę regionu¹³².

Badania teoretyczne i empiryczne sugerują, że turystyka pozytywnie wpływa na wzrost i rozwój gospodarczy, ale jest również odpowiedzialna za negatywny wpływ na środowisko¹³³. Niekontrolowana eksploatacja środowiska do celów turystycznych prowadzi do jego zniszczenia, a środowisko naturalne nie jest zabezpieczone dla przyszłych pokoleń. Dlatego też wyeliminowanie szkodliwego wpływu turystyki na środowisko, ochronę przyrody, a także dla przyszłego rozwoju turystyki jest jednym z najważniejszych wyzwań¹³⁴.

Z tego punktu widzenia duże znaczenie mają rozwój i promocja ekoturystyki. Rozwojowi tego rodzaju turystyki mogą towarzyszyć szerokie możliwości finansowe i korzyści dla gospodarki. Zazwyczaj turystów przyciągają regiony i kraje czyste ekologicznie, ponieważ mogą oni uzyskać piękne wrażenie zdrowego wypoczynku i kontaktu z naturą. Jednak ignorowanie ochrony środowiska może skutkować utratą możliwości rekreacyjnych i potencjału turystycznego¹³⁵.

Niełatwo jest jednoznacznie ocenić, czy turystyka stanowi szansę rozwoju gminy, biorąc pod uwagę kwestie związane chociażby z uciążliwością obecności turystów i degradacją środowiska naturalnego. Nie można też negować potrzeby podejmowania inicjatyw mających na celu rozwój lokalnej bazy turystycznej. Jednocześnie można przywołać tu teorię

¹³¹ R. Lingard 1990. Role of Government and Local Authorities in UK Tourism. [w:] M. Quest (red.), Horwath Book of Tourism. Horwath & Horwath, 230–239.

¹³² W. Alejski 1999. Metodyka programowania rozwoju turystyki na szczeblu regionalnym i lokalnym. [w:] Gospodarka turystyczna w regionie. Polskie Stowarzyszenie Turystyki, Warszawa, 9–19; A. Kielesińska 2014. Wybrane aspekty synergii agroturystyki i rozwoju lokalnego. Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Seria: Organizacja i Zarządzanie, 68, 1905, 41–50.

¹³³ I. Egresi 2016. Tourism..., *op.cit.*; T. Mihalic 2020. Conceptualising overtourism: A sustainability approach. *Annals of Tourism Research*, 84, 103025, 1–12. DOI: 10.1016/j.annals.2020.103025; <https://www.theguardian.com/environment/2018/nov/20/national-parks-america-overcrowding-crisis-tourism-visitation-solutions> (dostęp 31.10.2020).

¹³⁴ A. Mandić 2019. Nature-based solutions for sustainable tourism development in protected natural areas: a review. *Environment Systems and Decisions*, 39, 249–268. DOI: 10.1007/s10669-019-09718-2; <https://awareimpact.com/negative-effects-of-tourism/> (dostęp 12.09.2020).

¹³⁵ J.I. Mikayilov i in. 2019. Re-evaluating..., *op.cit.*, 19389–19390.

kumulatywnej przyczynowości¹³⁶ – w przypadku rozwoju turystyki i rozwoju lokalnego występuje wzajemna interakcja zjawisk, co powoduje zacieranie się granicy pomiędzy przyczyną i skutkiem¹³⁷. Przyczyny stają się skutkami, a skutki – przyczynami.

---

¹³⁶ G. Myrdal 1959. *Economic theory and under-developed regions*. Gerald Duckworth, London.

¹³⁷ C.M. Rogerson 2002a. *Tourism and local economic development: the case of the Highlands Meander*. *Development Southern Africa*, 19(1), 143–167. DOI: 10.1080/03768350220123918; C.M. Rogerson 2002b. *Tourism-led local economic development: the South African experience*. *Urban Forum*, 13, 95–119. DOI: 10.1007/s12132-002-0005-2; S. Milne, I. Ateljevic 2001. *Tourism, economic development and the global-local nexus: Theory embracing complexity*, *Tourism Geographies*, 3(4), 369–393. DOI: 10.1080/14616680010070478.; T. Studzieniecki 2010. *Euroregiony: potencjał turystyczny*. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, Nr 590, *Ekonomiczne Problemy Usług*, 52, *Potencjał turystyczny. Zagadnienia przestrzenne*, 229–239; A.R. Szromek 2012. *Wskaźniki funkcji turystycznej. Koncepcja wskaźnika funkcji turystycznej i uzdrowiskowej*. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice; B. Meyer 2013. *Funkcja turystyczna a zrównoważony rozwój obszarów nadmorskich na przykładzie gmin województwa zachodniopomorskiego*. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 303, *Gospodarka turystyczna w regionie: wybrane problemy funkcjonowania regionów, gmin i przedsiębiorstw turystycznych*, 170–178; J.M. Rogerson, C.M. Rogerson 2014. *Maximising the local development potential of Nature Tourism accommodation establishments in South Africa*. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 3 (1), 1–20.

ROZDZIAŁ 2.

TURYSTYKA W PROGRAMACH OPERACYJNYCH 2014–2020

Środki finansowe pochodzące z budżetu UE należą niewątpliwie do jednych z ważniejszych źródeł finansowania działań w sferze turystyki w gospodarce Polski. Podstawy do ich wykorzystania stanowią zapisy głównych dokumentów strategicznych UE i Polski, opracowane w latach 2007–2013 oraz 2014–2020. Traktują one turystykę jako jeden z kluczowych sektorów gospodarki europejskiej oraz czynnik wzrostu konkurencyjności regionów, gmin i przedsiębiorstw¹³⁸. Środki Unii Europejskiej to instrumenty pomocowe o charakterze warunkowym – ich pozyskanie wymaga spełnienia określonych kryteriów, od nadających status potencjalnego beneficjenta po zasady współfinansowania ze środków krajowych¹³⁹.

2.1. Działania związane z turystyką w regionalnych programach operacyjnych na lata 2014–2020

Fundusze europejskie w ramach perspektywy finansowej 2014–2020 przewidują do realizacji m.in. 16 regionalnych programów operacyjnych (RPO 2014–2020). Regionalne Programy Operacyjne przygotowane zostały dla 15 regionów słabiej rozwiniętych, a także dla województwa mazowieckiego, które w tej perspektywie finansowej zakwalifikowano jako region lepiej rozwinięty.

---

¹³⁸ I. Ozimek i in., *Atrakcyjność...*, *op.cit.*, 99 i nast.

¹³⁹ J. Rakowska 2019. *Fundusze unijne jako czynnik rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w świetle teorii rozwoju lokalnego*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 93–95.

Różnorodność, bogactwo, endogeniczne potencjały wynikające ze specyficznych uwarunkowań i zasobów przyrodniczych, przestrzennych czy kulturowych to główne źródła atrakcyjności regionów, tworzące ich przewagę konkurencyjną. Powinny być traktowane jako znaczący zasób regionalnej szansy, warunkujący rozwój działalności opartej na przemyśle czasu wolnego¹⁴⁰ i efektywnie wykorzystywane dla rozwoju turystyki, zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju.

Wsparcie endogenicznych potencjałów rozwoju turystyki stało się jednym z celów polityki regionalnej Unii Europejskiej i zostało włączone w zakres oddziaływania funduszy unijnych, dostępnych dla beneficjentów w Polsce w ramach ogólnokrajowych i regionalnych programów operacyjnych. Regionalne programy operacyjne z zasady odpowiadają na specyficzne uwarunkowania rozwojowe poszczególnych regionów, stąd są dla ich rozwoju szczególnie istotne.

Z tego powodu dokonano analizy szczegółowych opisów osi priorytetowych RPO poszczególnych 16 województw. Dodatkowo porównano zapisy ich pierwszej dostępnej i najnowszej, obowiązującej wersji.

Województwo dolnośląskie¹⁴¹

W ramach RPO Województwa Dolnośląskiego na lata 2014–2020 sformułowano w ramach Osi priorytetowej 4 *Środowisko i zasoby* możliwość podejmowania działań związanych z rozwojem turystyki oraz ochroną i dostępnością do zasobów kulturowych. W ramach tej osi wyróżnione

---

¹⁴⁰ Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014–2020 (uszczegółowienie RPO WM/SZOOP), Załącznik nr 1 do Uchwały Zarządu Województwa Małopolskiego z dnia 10 marca 2015 r., Kraków, marzec 2015 r. <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/62179/SzOOP10032015.pdf> (dostęp 21.10.2020).

¹⁴¹ Informacje dotyczące wsparcia dla turystyki w RPO województwa małopolskiego przedstawiono na podstawie analizy dokumentów: 1) Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego na lata 2014–2020 (uszczegółowienie RPO WM/SZOOP), Zarząd Województwa Dolnośląskiego, Wrocław, 2015 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/8879/SZOOP_dolny_slask_17092015.pdf oraz 2) Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego na lata 2014–2020 (uszczegółowienie RPO WM/SZOOP), Załącznik do uchwały 2867/VI/20 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 26 października 2020 r., Wrocław, październik 2020 r. <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/szczegolowy-opis-osi-priorytetowych-regionalnego-programu-operacyjnego-województwa-dolnoslaskiego-2014-2020-2021/> (dostęp 21.10.2020).

zostały m.in. Działanie 4.3 *Dziedzictwo kulturowe* oraz Działanie 4.4 *Ochrona i udostępnianie zasobów przyrodniczych*.

Celem pierwszego z nich jest zwiększenie dostępności do zasobów kulturowych regionu poprzez realizację dwóch grup projektów:

- 1) obejmujących rewitalizację, rewaloryzację, konserwację, renowację, restaurację, zachowanie i adaptację, a także roboty budowlane obiektów oraz obszarów zabytkowych wpisanych do rejestru prowadzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu oraz przystosowanie takich obiektów do pełnienia przez nie nowych funkcji; elementem uzupełniającym może być też dostosowanie infrastruktury do potrzeb osób z niepełnosprawnością i inne;
- 2) dotyczących przebudowy/rozbudowy, doposażenia w sprzęt (w tym informatyczny), zastosowanie rozwiązań energooszczędnych zmniejszających ogólne koszty eksploatacji obiektów zajmowanych przez instytucje kultury; jednocześnie podkreślono, że nie są finansowane projekty dotyczące organizacji imprez o charakterze kulturalnym, takie jak wystawy, festiwale czy budowa od podstaw nowej infrastruktury kulturalnej.

Celem szczegółowym Działania 4.4 *Ochrona i udostępnianie zasobów przyrodniczych* jest wzmocnienie mechanizmów ochrony bioróżnorodności w regionie. Stąd też preferowane są w tym działaniu projekty m.in. przyczyniające się do czynnej ochrony przyrody i zachowania trwałości ekosystemów realizowane na terenie parków krajobrazowych i rezerwatów przyrody, dotyczące wykorzystania i udostępnienia lokalnych zasobów przyrodniczych m.in. na cele turystyczne (np. tereny wypoczynkowe, ścieżki rowerowe, ścieżki konne), służące zmniejszeniu presji na obszary cenne przyrodniczo oraz dotyczące przebudowy/rozbudowy, doposażenia ośrodków edukacji ekologicznej. Współfinansowana może być także budowa i modernizacja niezbędnej infrastruktury w zakresie przystani i portów rzecznych służącej ukierunkowaniu ruchu turystycznego w celu ochrony i udostępniania cennych przyrodniczo terenów rzeki Odry. W ramach projektów tego typu możliwe jest uzupełniające wsparcie (w wysokości do 40% wydatków kwalifikowalnych projektu) na zwiększenie dostępności do dofinansowywanej infrastruktury w postaci szlaków rowerowych¹⁴².

---

¹⁴² Zapisu tego nie było w początkowym dokumencie z 2015 r. Ponadto w wymaganiach podkreślono, że szlaki rowerowe nie muszą w całości przebiegać po terenach cennych przyrodniczo, ale muszą bezpośrednio łączyć się z portem lub przystanią zlokalizowanymi na obszarze Natura 2000.

W tym RPO podkreślono, że preferowane są pewne rodzaje projektów, tj.: projekty realizowane na obszarach chronionych, kompleksowe – łączące np. ochronę siedlisk z ukierunkowaniem ruchu turystycznego, dotyczące czynnej ochrony przyrody, a także poprawiające dostęp osób z niepełnosprawnością do obiektów objętych wsparciem.

W ramach Osi operacyjnej 1 *Przedsiębiorstwa i innowacje*, w Działaniu 1.3 *Rozwój przedsiębiorczości*, wskazano przygotowanie terenów inwestycyjnych, czyli terenów przeznaczonych wyłącznie pod prowadzenie działalności gospodarczej, w tym usługi turystyczne.

Z kolei w ramach Działania 2.1 *E-usługi publiczne* (Oś operacyjna 2 *Technologie informacyjno-komunikacyjne*) jako typ beneficjenta wskazano organizacje pozarządowe, w tym organizacje turystyczne oraz lokalne grupy działania (LGD).

Województwo kujawsko-pomorskie¹⁴³

W województwie kujawsko-pomorskim w ramach Osi priorytetowej 4 *Region przyjazny środowisku* wyróżnione zostało Działanie 4.4 *Ochrona i rozwój zasobów kultury*. Celem szczegółowym tego działania jest zwiększona atrakcyjność obiektów kultury regionu kujawsko-pomorskiego, co wiąże się bezpośrednio ze wzbogaceniem potencjału endogenicznego dla rozwoju turystyki. Jego osiągnięciu ma służyć realizacja projektów obejmujących m.in. prace restauratorskie, konserwatorskie i roboty budowlane w obiektach zabytkowych¹⁴⁴, w otoczeniu zabytku i na obszarach zabytkowych, obszarach przemysłowych o wartościach historycznych. Wskazano także inwestycje dotyczące rozbudowy, przebudowy i zakupu

---

¹⁴³ Informacje dotyczące wsparcia dla turystyki w RPO województwa kujawsko-pomorskiego przedstawiono na podstawie analizy dokumentów: 1) Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-pomorskiego na lata 2014–2020, Zarząd Województwa Kujawsko-pomorskiego, przyjęty Uchwałą nr 34/1171/15 Zarządu Województwa z dnia 26 sierpnia 2015 r. oraz 2) Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-pomorskiego na lata 2014–2020, Zarząd Województwa Kujawsko-pomorskiego, aktualizacja dokonana Uchwałą nr 37/1528/20 z dnia 16 września 2020 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/94363/SZOOP_RPO_WK-P_wer_2020_09_16.pdf (dostęp 21.10.2020).

¹⁴⁴ Obiektów wpisanych do rejestru zabytków na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Definicja zabytku zawarta w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Tekst jedn.: Dz.U. z 2020 r. poz. 282 z późn. zm.).

wyposażenia instytucji kultury oraz organizację imprez kulturalnych, które wykazują znaczny wpływ na gospodarkę regionalną i wnoszą znaczący wkład w osiągnięcie celów Strategii UE dla Regionu Morza Bałtyckiego w ramach Obszaru Priorytetowego Kultura.

Działanie 4.5 *Ochrona przyrody* ma na celu wzmocnienie mechanizmu ochrony różnorodności biologicznej w regionie, w tym przez przedsięwzięcia zwiększające potencjał przyrodniczy regionu, m.in. przez działania bezpośrednio związane z ochroną siedlisk i gatunków, działania w ramach zielonej infrastruktury, jako nośnika usług ekosystemowych, działania rozwijające infrastrukturę związaną z właściwym ukierunkowaniem ruchu turystycznego na obszarach cennych przyrodniczo (obszarach chronionych z tytułu ustawy o ochronie przyrody) oraz tworzenie, odnawianie szlaków przyrodniczych i ścieżek edukacyjnych.

W ramach Działania 4.6 *Wsparcie ochrony zasobów kultury* wyróżnione zostało Poddziałanie 4.6.2 *Wsparcie ochrony zasobów kultury w ramach ZIT*. Jego celem szczegółowym jest zwiększona atrakcyjność obiektów kultury regionu kujawsko-pomorskiego. W przypadku tego Poddziałania zaplanowano takie same typy projektów zwiększające potencjał rozwoju turystyki, jak w Działaniu 4.4, z tym że o konkretnej miejskiej lokalizacji.

Warto podkreślić, że w tym działaniu oprócz mieszkańców regionu, jako ostatecznych odbiorców wsparcia, wskazano turystów. W limitach i ograniczeniach w realizacji projektów podkreślono m.in., że projekty muszą przyczyniać się do realizacji priorytetów rozwoju kultury, takich jak poprawa dostępności do kultury, zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń, umożliwienie nowych form uczestnictwa w kulturze, podniesienie atrakcyjności turystycznej regionu.

W ramach Działania 4.6 *Ochrona środowiska naturalnego i zasobów kulturowych na obszarze ZIT* wyróżniono również poddziałanie 4.6.3 *Wsparcie ochrony zasobów przyrodniczych w ramach ZIT*, którego celem szczegółowym jest wzmocnienie mechanizmu ochrony różnorodności biologicznej w regionie. Przewidziano tu do realizacji projekty o bardzo podobnym charakterze, jak objęte Działaniem 4.5, z tym że zlokalizowane na obszarach miejskich.

W ramach Osi priorytetowej 6 *Solidarne społeczeństwo i konkurencyjne kadry* przewidziano Działanie 6.2 *Rewitalizacja obszarów miejskich i ich obszarów funkcjonalnych*, ukierunkowane na wzrost ożywienia społecznego, a także gospodarczego na obszarach miejskich i obszarach powiązanych z nimi funkcjonalnie. Typy projektów planowane w ramach działania i mogące przyczynić się do rozwoju turystyki to

m.in.: zagospodarowanie przestrzeni miejskich, w tym przebudowa, modernizacja, adaptacja, remont zdegradowanych obiektów/budynków infrastruktury kulturalnej wraz z zagospodarowaniem przyległego otoczenia, przyczyniające się do likwidacji istotnych problemów społecznych i gospodarczych.

W najnowszej wersji tego programu działania w Osi priorytetowej 6 rozszerzono o Działanie 6.5 *Rozwój potencjału endogenicznego regionu*, w którym zapisano, że celem szczegółowym jest wzrost zatrudnienia poprzez samozatrudnienie i tworzenie nowych miejsc pracy przy wykorzystaniu endogenicznych potencjałów. Wsparcie można uzyskać na wykorzystanie i rozwój lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego, zasobów przyrodniczych lub krajobrazowych, a także budowę i rozbudowę infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej, wraz z zakupem wyposażenia i sprzętu (np. zagospodarowywanie turystyczne otoczenia zbiorników i cieków wodnych). Dofinansowane mogą być adaptacja obiektów do pełnienia funkcji turystycznych oraz wykorzystanie i rozwój charakterystycznych walorów miejscowości uzdrowskich – inwestycje w obiekty i infrastrukturę uzdrowską oraz budowa i rozbudowa infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej.

Warto również zwrócić uwagę, że grupą docelową wskazaną w przypadku tego działania są, oprócz mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego i przedsiębiorstw, również turyści.

W ramach Osi priorytetowej 2 *Cyfrowy region* podejmowane są działania ukierunkowane na zwiększenie dostępności informacji sektora publicznego oraz zasobów nauki, kultury i dziedzictwa regionalnego. W ramach Działania 2.2 *Cyfrowa dostępność i użyteczność informacji sektora publicznego oraz zasobów nauki, kultury i dziedzictwa regionalnego* przewidziano realizację projektów polegających na prowadzeniu prac digitalizacyjnych, tworzeniu i rozwijaniu repozytoriów cyfrowych oraz platform służących udostępnianiu zasobów cyfrowych w sposób otwarty i zapewniający możliwość ich ponownego wykorzystania oraz wytworzenia na ich podstawie nowych usług cyfrowych. Ważnym elementem zaplanowanej interwencji są także przedsięwzięcia polegające na tworzeniu oraz rozwijaniu referencyjnych rejestrów publicznych, w tym geograficznych systemów informacji przestrzennej.

Województwo lubelskie¹⁴⁵

Działania dotyczące turystyki i dziedzictwa kulturowego sprecyzowane zostały przede wszystkim w Osi priorytetowej 7 *Ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego*. Celem działań realizowanych w ramach tej osi jest podnoszenie świadomości ekologicznej oraz ochrona i przywrócenie właściwego stanu siedlisk przyrodniczych i gatunków. Równoległe do przedsięwzięć ochrony przyrody przewidywane wsparcie miało być kierowane na zachowanie zasobów kulturowych regionu i ich wykorzystanie w procesach rozwojowych. Dofinansowanie obejmuje również ochronę zabytków oraz rozwój instytucji kultury.

Celem Działania 7.1 *Dziedzictwo kulturowe i naturalne*¹⁴⁶ jest ochrona i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego. Założono, że realizowane inwestycje mają na celu efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w osiągnięciu korzyści społecznych i gospodarczych, zarówno w wymiarze regionalnym, jak i lokalnym. W przyjętym dokumencie podkreślono, że dziedzictwo kulturowe oraz zasoby kultury są ważnym czynnikiem tworzenia postaw kreatywnych w społeczeństwie, wpływają na wspieranie działań innowacyjnych i wywierają istotny wpływ m.in. na zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej regionu – determinując rozwój turystyki, tworzą rynek pracy. Realizowane inwestycje mają powodować efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa naturalnego w osiągnięciu korzyści społecznych i gospodarczych oraz powstrzymanie procesu degradacji. Do współfinansowania mogą zostać zakwalifikowane projekty obejmujące prace konserwatorskie, restauratorskie, modernizacje i roboty budowlane dotyczące zabytków i zespołów tych zabytków wraz z otoczeniem i/lub przystosowanie ich na cele kulturalne, ochronę zabytków ruchomych jako element projektu, a także

¹⁴⁵ Informacje dotyczące wsparcia dla turystyki w RPO województwa lubelskiego przedstawiono na podstawie analizy dokumentów: 1) Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020, Załącznik nr 2 do uchwały Nr CC/3675/2020 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 27 października 2020 r., Lublin, październik 2020 r. <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/95475/SZOOP27102020.pdf> oraz 2) Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020, Załącznik do Uchwały nr XXXVII/677/2015 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 9 czerwca 2015 r., Lublin, czerwiec 2015 r. <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/6251/SZOOP%20RPOWL%20.pdf> (dostęp 21.10.2020).

¹⁴⁶ W 2015 r., obecnie wyróżniane Działanie 7.1 *Dziedzictwo kulturowe i naturalne*, było rozdzielone na 2 działania: 7.1 *Dziedzictwo kulturowe* i 7.2 *Dziedzictwo naturalne*.

monitoring i zabezpieczenie obiektów infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń, czy też projekty z zakresu ochrony dziedzictwa niematerialnego.

W dokumencie z 2020 r. dodano ochronę i zachowanie zabytkowych ogrodów i parków oraz roboty budowlane, modernizację i wyposażenie infrastruktury ułatwiającej dostęp do miejsc i obszarów atrakcyjnych turystycznie. Jest to m.in. infrastruktura zlokalizowana wokół istniejących zbiorników wodnych (kapieliska, plaże, pomosty, mola, przystanie wodne, bulwary, promenady).

Celem Działania 7.1 jest również zrównoważone wykorzystanie i zachowanie dziedzictwa naturalnego. W ramach tego działania zaplanowano m.in. projekty dotyczące ochrony i zachowania zabytkowych ogrodów i parków, zwiększenia zieleni w miastach (w tym parków, zielenców i terenów zieleni osiedlowej) w ramach rekultywacji terenów zdegradowanych działalnością człowieka oraz tworzenie i poprawę funkcjonowania istniejących geoparków, parków krajobrazowych, centrów ochrony bioróżnorodności parków botanicznych, arboretów, ostoi zwierząt, minizoo, wolier i innych form prezentacji przyrody zarówno na terenach miejskich, jak i wiejskich.

Celem kolejnego Działania 7.2 *Ochrona różnorodności przyrodniczej* (wstępnie numerowanego w dokumencie z 2015 r. jako Działanie 7.3) jest wzmocnienie mechanizmów ochrony przyrody. Zgodnie z założeniem, realizowane inwestycje mają na celu efektywną ochronę różnorodności biologicznej poprzez przeciwdziałanie czynnikom powodującym spadek powierzchni obszarów cennych przyrodniczo, odpowiednie zarządzanie tymi obszarami, a także ograniczenie presji na te obszary, w tym wywieranej także przez rozwój turystyki.

W dokumencie tym podkreślono, że w przypadku tego działania preferowane są projekty realizowane w partnerstwie, sprzyjające kształtowaniu postaw proekologicznych i warunkujące wysoką aktywność mieszkańców, redukujące negatywne oddziaływanie działalności ludzkiej i maksymalizujące działania, zmierzające do poprawy stanu środowiska, kompleksowe (np. łączące różne formy ochrony z ukierunkowaniem ruchu turystycznego i elementami edukacyjnymi).

Celem Działania 7.3 *Turystyka przyrodnicza* (wstępnie numerowanego w dokumencie z 2015 r. jako Działanie 7.4), jest racjonalne udostępnianie zasobów środowiska przy zachowaniu mechanizmów służących ochronie przyrody. Realizowane projekty mają na celu wzmocnienie wykorzystania potencjału walorów środowiska przyrodniczego, a tym samym mają

przyczyniać się do kreowania rozwoju gospodarczego w oparciu o nowe formy aktywności gospodarczej. Podkreślono, że zostanie to osiągnięte m.in. przez zwiększenie liczby osób odwiedzających obszary stanowiące miejsca atrakcyjnie turystycznie, co w konsekwencji przełoży się na kreowanie nowych źródeł dochodów mieszkańców regionu. W wersji RPO z 2015 r. przewidziano do realizacji wiele różnych typów projektów, np.:

1. Roboty budowlane, modernizację i wyposażenie infrastruktury służącej rozwojowi aktywnych form turystyki oraz ułatwiającej dostęp do miejsc i obszarów atrakcyjnych turystycznie, w tym obiektów służących zabezpieczeniu obszarów chronionych przed nadmierną i niekontrolowaną presją turystów (m.in.: budowa lub modernizacja ścieżek dydaktycznych, ścieżek rowerowych, szlaków, parkingów, punktów widokowych, wież widokowych, zadaszeń).
2. Roboty budowlane i modernizację zintegrowanych szlaków turystycznych i wyposażenie ich w niezbędną infrastrukturę.
3. Monitoring i zabezpieczenie obiektów infrastruktury turystycznej na wypadek zagrożeń jako element projektu.
4. Zakup i modernizację wyposażenia do prowadzenia działalności turystycznej w obiektach będących przedmiotem projektu (wyłącznie jako jeden z elementów projektu).
5. Roboty budowlane i modernizację infrastruktury technicznej i sanitarnej (w tym z zakresu przystosowania obiektów do potrzeb osób z niepełnosprawnością) – jako element realizacji powyższych typów projektów.
6. Roboty budowlane, modernizację i zakup wyposażenia w obiektach pełniących funkcję ośrodków informacji turystycznej.

Jednak w dokumentach z 2020 r. z wyżej wymienionych typów projektów pozostawiono tylko dwa pierwsze, a dodano tworzenie i poprawę funkcjonowania istniejących geoparków, parków krajobrazowych, centrów ochrony bioróżnorodności, parków botanicznych, arboretów, ostoi zwierząt, minizoo, wolier i innych form prezentacji przyrody, także na terenach miejskich i wiejskich.

Celem Działania 7.4 *Ochrona bioróżnorodności dla Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Lubelskiego Obszaru Funkcjonalnego* (niewyróżnianego w 2015 r.) jest wzmocnienie mechanizmów ochrony bioróżnorodności przyrody w Lubelskim Obszarze Funkcjonalnym (LOF). Realizowane inwestycje mają na celu efektywną ochronę różnorodności biologicznej przez przeciwdziałanie czynnikom powodującym spadek powierzchni obszarów cennych przyrodniczo, odpowiednie zarządzanie tymi obszarami

oraz ograniczenie presji na te obszary. Ważne dla rozwoju turystyki jest wsparcie w ramach tego działania dla robót budowlanych, modernizacji i wyposażenia infrastruktury ułatwiającej dostęp do miejsc i obszarów chronionych oraz służącej rozwojowi aktywnych form turystyki, w tym głównie obiektów służących zabezpieczeniu obszarów chronionych przed nadmierną i niekontrolowaną presją turystów (m.in.: budowa lub modernizacja ścieżek dydaktycznych, ścieżek rowerowych, szlaków, parkingów, punktów widokowych, wież widokowych, zadaszeń).

Warto zwrócić uwagę, że w przypadku działań od 7.1 do 7.4 wskazaną grupą docelową, oprócz mieszkańców województwa lubelskiego i przedsiębiorstw korzystających z rezultatów projektu, są turyści.

W ramach Osi priorytetowej 8 *Mobilność regionalna i ekologiczny transport* wyróżniono Działanie 8.1 *Regionalny układ transportowy*. Celem tego działania jest budowa/przebudowa/rozbudowa dróg wojewódzkich wraz z infrastrukturą towarzyszącą, w tym infrastruktura turystyki: ciągi pieszo-rowerowe i parkingi dla podróźnych.

Ponadto w ramach tej osi wyróżniono Działanie 8.2 *Lokalny układ transportowy*, w ramach którego finansowane będą także elementy infrastruktury towarzyszącej, analogicznie jak w przypadku Działania 8.2.

W ramach Osi priorytetowej 13 *Infrastruktura społeczna* sformułowano Działanie 13.3 *Rewitalizacja obszarów miejskich*, którego celem jest odnowa zdegradowanych przestrzeni miejskich. W ramach tego działania przewidziano m.in. projekty realizowane w celu przywrócenia lub nadania nowych funkcji, także turystycznych, zdegradowanym budynkom przemysłowym i powojskowym wraz z zagospodarowaniem terenu funkcjonalnie związanego z obiektem.

Celem Działania 13.4 *Rewitalizacja obszarów wiejskich* jest rozwój infrastruktury obszarów zdegradowanych małych miast, a także obszarów wiejskich przyczyniający się do rozwiązywania zdiagnozowanych problemów społecznych. Osiągnięciu tego celu mają służyć przedsięwzięcia analogiczne jak w Działaniu 13.3.

Z kolei celem Działania 6.4 *Gospodarka wodno-ściekowa* (zawartego w Osi priorytetowej 6 *Ochrona środowiska i efektywne wykorzystanie zasobów*), jest poprawa jakości wód na terenie województwa poprzez inwestycje prowadzące do rozwoju infrastruktury związanej z gospodarowaniem ściekami bytowymi. W działaniu tym podkreślono, że wsparcie projektów w zakresie oczyszczania ścieków w ramach przedsięwzięć wskazanych w Krajowym Programie Oczyszczania Ścieków Komunalnych oraz zaopatrzenia w wodę będzie realizowane z preferowaniem zadań

z zakresu gospodarki ściekowej na terenach wiejskich, obszarach atrakcyjnych turystycznie, obszarach chronionych i w bliskim sąsiedztwie obszarów chronionych.

Województwo lubuskie¹⁴⁷

Działania dotyczące turystyki w ramach RPO województwa lubuskiego zostały zawarte w Osi priorytetowej 4 *Środowisko i kultura*, której głównym celem jest poprawa stanu środowiska przyrodniczego, przeciwdziałanie zagrożeniom wynikającym ze zmian klimatu i ochrona dziedzictwa kulturowego. Ważne dla wsparcia rozwoju turystyki są działania: 4.4 *Zasoby kultury i dziedzictwa naturalnego* oraz 4.5 *Kapitał przyrodniczy regionu*. Zakładane rezultaty tych działań to m.in. wykorzystanie i rozwój istniejącego potencjału regionalnych zasobów kultury oraz pogłębienie regionalnej tożsamości mieszkańców województwa; zwiększenie atrakcyjności regionalnej oferty turystyczno-wypoczynkowej i rekreacyjnej, co z kolei przyczyni się do zwiększenia liczby osób korzystających z obiektów i terenów służących turystyce i rekreacji. Wyznaczone do realizacji w ramach Działania 4.4 *Zasoby kultury i dziedzictwa naturalnego* typy projektów to ochrona oraz zachowanie obiektów zabytkowych i zasobów kultury i/lub ich dostosowanie do prowadzenia działalności kulturalnej i turystycznej, wykorzystanie dziedzictwa naturalnego do rozwoju turystyki oraz inwestycje w zakresie technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK) dotyczące wykorzystania aplikacji, usług TIK i treści cyfrowych w obszarze kultury i turystyki¹⁴⁸.

Ze względu na duży kapitał przyrodniczy (lasy, akweny, rzeki oraz liczne obszary chronionego krajobrazu), który istotnie wpływa na podniesienie jakości życia tutejszych mieszkańców, celem nadrzędnym jest ochrona przyrody i zasobów naturalnych oraz zwiększenie efektywności wykorzystania i zachowanie zasobów naturalnych i kulturowych. Dlatego w ramach Działania 4.5 *Kapitał przyrodniczy regionu* wyróżniono Poddziałanie

¹⁴⁷ Informacje dotyczące wsparcia dla turystyki w RPO województwa lubuskiego przedstawiono na podstawie analizy dokumentów: 1) Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego – Lubuskie 2020, Zielona Góra, wrzesień 2020 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/94222/SZOOOP_RPO_79.pdf oraz 2) Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego – Lubuskie 2020, Zielona Góra, czerwiec 2015 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/5347/SzOOPRO-Lubuskie2020_20150616.pdf (dostęp 21.10.2020).

¹⁴⁸ Założenia programowe dla tego działania uległy zmianom pomiędzy latami 2015 a 2020.

4.5.1 *Kapitał przyrodniczy regionu – projekty realizowane poza formułą ZIT* oraz Poddziałanie 4.5.2 *Kapitał przyrodniczy regionu – ZIT Zielona Góra*. Oprócz ochrony różnorodności biologicznej regionu, istotnym elementem prowadzonych w tym obszarze działań są również przedsięwzięcia z zakresu zielonej infrastruktury, które pozwalają na rozwój infrastruktury związanej z właściwym ukierunkowaniem ruchu turystycznego na obszarach cennych przyrodniczo. Z jednej strony zapewnia to lepszą ochronę wartości przyrodniczych, z drugiej zaś przyczynia się do zwiększenia atrakcyjności turystycznej tych obszarów. W tym kontekście ważne są też działania informacyjno-edukacyjne w celu podnoszenia świadomości ekologicznej oraz zmiany postaw i zachowań ludzi na bardziej ekologiczne. Podniesieniu atrakcyjności regionalnej oferty turystyczno-wypoczynkowej i rekreacyjnej ma służyć realizacja projektów związanych m.in. z¹⁴⁹: ochroną i udostępnianiem zasobów przyrodniczych, rozwojem infrastruktury użytku publicznego służącej wyeliminowaniu presji ruchu turystycznego na obszary i gatunki chronione, udostępnianiem zasobów przyrodniczych (np. inwestycje w stawy, tereny wypoczynkowe oraz ścieżki dydaktyczne, tworzenie centrów ochrony różnorodności biologicznej na obszarach miejskich oraz pozamiejskich opartych na gatunkach rodzimych, inwestycje w banki genowe, parki miejskie, ogrody botaniczne, eko-parki) z zachowaniem równowagi pomiędzy zasobami naturalnymi a regionalną ofertą turystyczno-wypoczynkową oraz rekreacyjną.

W ramach wyróżnionego Działania 9.2 *Rozwój obszarów zmarginalizowanych* w Osi priorytetowej 9 *Infrastruktura społeczna* podkreślono, że w konsekwencji przemian gospodarczych na terenie województwa lubuskiego znajduje się wiele obszarów zagrożonych zjawiskiem marginalizacji ekonomicznej i społecznej, a atrakcyjność danego terenu znacznie obniża degradacja infrastruktury oraz przestrzeni miejskich. Kompleksowe działania rewitalizacyjne mają służyć niwelowaniu tych negatywnych zjawisk poprzez przywrócenie lub nadanie zdegradowanym obszarom poprzemysłowym, powojсковym, wiejskim (w tym popegerowskim) oraz miejskim nowych funkcji społecznych, gospodarczych, edukacyjnych, kulturalnych, rekreacyjnych i turystycznych.

Z kolei w Działaniu 2.1 *Rozwój społeczeństwa informacyjnego* (Oś priorytetowa 2 *Rozwój cyfrowy*) wskazano, że celem tego działania jest tworzenie interaktywnych systemów informacyjnych, w tym m.in.

---

¹⁴⁹ W odniesieniu do dokumentu z 2015 r. w latach następnych typy projektów uległy pewnej modyfikacji.

z zakresu turystyki i kultury, środowiska przyrodniczego (w tym monitoring środowiskowy).

Warto nadmienić, że w RPO województwa lubuskiego podkreślono także, że niektóre ośrodki miejskie posiadają dobre warunki środowiskowe sprzyjające rozwojowi nowoczesnych branż przemysłowych (Żary, Nowa Sól) oraz właśnie turystyki. Ponadto zwrócono uwagę, że obszary wiejskie, posiadające atrakcyjne walory dla rozwoju turystyki, bardzo często nie są w stanie ich wykorzystać ze względu na brak odpowiedniej infrastruktury.

Województwo łódzkie¹⁵⁰

Wsparcie dla turystyki wyróżniono w ramach Osi priorytetowej 5 *Ochrona środowiska*, Działanie 5.4 *Ochrona przyrody*. Wsparcie w ramach tego działania otrzymują m.in. inwestycje w infrastrukturę parków krajobrazowych i rezerwatów przyrody, w tworzenie centrów ochrony biologicznej oraz inwestycje, które zapewnią ograniczenie degradacji środowiska przyrodniczego w miejscach wypoczynku, na szlakach turystycznych czy spacerowych. Realizacja zaplanowanych działań przyczyni się do powstrzymania utraty różnorodności biologicznej oraz zachowania walorów środowiska przyrodniczego województwa łódzkiego. Początkowo w 2015 r. jako typ projektów wskazywano „budowę lub modernizację niezbędnej infrastruktury”, a w dokumentach późniejszych zastąpiono to zapisem: „inwestycje” mające na celu ograniczenie degradacji środowiska przyrodniczego w miejscach wypoczynku, na szlakach turystycznych (w tym projekty z zakresu tworzenia i odnowy szlaków turystycznych) oraz promowanie form ochrony przyrody (np. platformy widokowe, ścieżki dydaktyczne wykorzystujące lokalne zasoby przyrodnicze).

W ramach Osi Priorytetowej 6 *Rewitalizacja i potencjał endogeniczny regionu* założono wspieranie działań na rzecz zachowania dziedzictwa

---

¹⁵⁰ Informacje dotyczące wsparcia dla turystyki w RPO województwa łódzkiego przedstawiono na podstawie analizy dokumentów: 1) Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego na lata 2014–2020, Załącznik do Uchwały Nr 1083/20 Zarządu Województwa Łódzkiego z dnia 29 października 2020 r. <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/95577/szoop-29102020-u.pdf> oraz 2) Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego na lata 2014–2020, Zarząd Województwa Łódzkiego, luty 2016 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/14546/SZOOP_RPO_WL_20142020_05022016.pdf (dostęp 21.10.2020).

kulturowego i zwiększenia partycypacji w kulturze na terenie województwa łódzkiego (Działanie 6.1 *Dziedzictwo kulturowe i infrastruktura kultury*), a także wykorzystania walorów przyrodniczych i kulturowych regionu dla rozwoju gospodarki turystycznej i kompleksowej rewitalizacji obszarów zdegradowanych.

Wspierane działania są ukierunkowane na wyeksponowanie cennych obiektów kulturowych i ich zbiorów oraz poszerzenie oferty usług kulturalnych województwa, budujących tożsamość regionalną. Dofinansowywane są projekty obejmujące prace konserwatorskie, restauratorskie, budowlane lub chroniące przed zagrożeniami zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, ewentualnie zakup wyposażenia, niezbędne do zachowania pełnionych przez nie funkcji kulturalnych lub do nadania im takich funkcji. Wspierane finansowo są także inwestycje polegające na zagospodarowaniu otoczenia wokół zabytku (jeżeli jest ono wpisane do rejestru zabytków), konserwacji i restauracji zabytków ruchomych oraz na wykorzystaniu technologii informacyjno-komunikacyjnych w zakresie zwiększenia dostępu do kultury, digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego i ich udostępnienie.

Celem szczegółowym Działania 6.2 *Rozwój gospodarki turystycznej* jest zwiększone wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych województwa łódzkiego dla rozwoju gospodarki turystycznej. Jest ono realizowane przez Poddziałanie 6.2.1 *Rozwój gospodarki turystycznej* (w ramach tego poddziałania wsparcie udzielane jest projektom zlokalizowanym na terenie całego województwa) i Poddziałanie 6.2.2 *Rozwój gospodarki turystycznej – miasto Łódź*, obejmujące projekty zlokalizowane na obszarze Łodzi.

Działanie 6.2 ma na celu przyczynienie się do stworzenia warunków do rozwoju gospodarki turystycznej w oparciu o wykorzystanie potencjałów endogenicznych regionu, zidentyfikowanych w polityce terytorialno-funkcjonalnej województwa. Wsparciem finansowym w ramach poddziałań 6.2.1 i 6.2.2 są objęte budowa i przebudowa¹⁵¹ infrastruktury turystycznej oraz prace budowlane w celu przystosowania istniejących obiektów do pełnienia funkcji turystycznych, a także inwestycje przyczyniające się do tworzenia lub rozwoju produktów regionalnych.

Grupą docelową działań 6.1 i 6.2 są mieszkańcy województwa łódzkiego i turyści.

---

¹⁵¹ Przebudowa infrastruktury technicznej pojawiła się w dokumentach późniejszych w przypadku Poddziałania 6.2.2.

Województwo małopolskie¹⁵²

W przypadku wsparcia dla turystyki w ramach RPO województwa małopolskiego szczególne znaczenie ma Oś priorytetowa 6 *Dziedzictwo regionalne*. Jej celem jest podniesienie atrakcyjności i konkurencyjności regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa regionalnego. W ramach tej osi sformułowano Działanie 6.1 *Rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego*, w którym podkreślono, że przez podjęcie działań na rzecz ochrony, udostępniania i promocji dziedzictwa kulturowego regionu stworzone zostaną warunki dla dalszego rozwoju m.in. sektora turystyki. Biorąc pod uwagę niezwykle duży potencjał regionu bazujący na cennych zasobach naturalnych i krajobrazowych, zaplanowane w programie działania (m.in. rozwój szlaków turystycznych) mogą przynieść nie tylko korzystne efekty środowiskowe, ale także społeczno-gospodarcze. Zatem podejmowane działania zmierzają do promocji oraz właściwego udostępnienia cennych zasobów naturalnych turystom i mieszkańcom regionu. W ramach Poddziałania 6.1.1 *Ochrona i opieka nad zabytkami* w 2015 r. przewidziano projekty związane m.in. z realizacją prac konserwatorskich, restauratorskich, zabezpieczających przed zniszczeniem oraz budowlanych, prowadzonych przy zabytkach nieruchomych (wraz z ich otoczeniem), wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa małopolskiego, przy czym preferowane są obiekty zabytkowe położone na terenie parków kulturowych. Kolejna grupa projektów obejmuje pielęgnację, konserwację oraz restaurację zabytkowych parków i ogrodów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa małopolskiego, powiązane z rozwojem ich funkcji zabytkowych oraz wykorzystaniem ich potencjału dla rozwoju turystyki oraz rozwój i udostępnianie szlaków kulturowych, poprzez realizację prac konserwatorskich itp., zabezpieczających przed zniszczeniem zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków woje-

¹⁵² Informacje dotyczące wsparcia dla turystyki w RPO województwa małopolskiego przedstawiono na podstawie analizy dokumentów: 1) Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014–2020 (uszczegółowienie RPO WM/SZOOP), Załącznik nr 1 do Uchwały Zarządu Województwa Małopolskiego z dnia 10 marca 2015 r., Kraków, marzec 2015 r. <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/62179/SzOOP10032015.pdf> oraz 2) Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014 – 2020 (uszczegółowienie RPO WM/SZOOP), Zarząd Województwa Małopolskiego, Kraków, październik 2020 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/95629/SZOOP_29102020.pdf (dostęp 21.10.2020).

wództwa małopolskiego¹⁵³. Projekty ważne dla rozwoju turystyki to także te związane z prezentacją dziedzictwa kulturowego (zabytkowych kolekcji i zbiorów) przy wykorzystaniu nowych technologii, m.in. dla tworzenia oferty uwzględniającej potrzeby osób z niepełnosprawnością¹⁵⁴.

Z dokumentacji z 2020 r. wynika, że w porównaniu z 2015 r. wprowadzono pewne zmiany w ramach Poddziałania 6.1.1. Pozostawiono zapis dotyczący dwóch pierwszych typów projektów, jak również pewne wymagania dotyczące zasad udzielania wsparcia. Pozostałe typy projektów ujęto w ramach szerszego projektu dotyczącego prac przy zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków województwa małopolskiego lub inwentarzy muzealnych¹⁵⁵. Ponadto podkreślono, że projekty realizowane w ramach Poddziałania 6.1.1 powinny przyczyniać się do osiągnięcia trwałych korzyści społeczno-gospodarczych (np. do wzrostu liczby odbiorców oferty kulturalnej czy wzrostu ruchu turystycznego), a ich produkty muszą być ogólnodostępne na ściśle określonych zasadach po zakończeniu działań w ramach projektu.

W ramach Poddziałania 6.1.2 *Organizacja wydarzeń kulturalnych* ujęto realizację projektów związanych z organizacją wydarzeń kulturalnych, artystycznych i interdyscyplinarnych, realizowanych z udziałem partnerów krajowych lub zagranicznych. Wsparcie uzyskują wyłącznie te wydarzenia, które będą miały znaczny wpływ na gospodarkę regionalną, wykazany przez wymierne długoterminowe korzyści.

W ramach Poddziałania 6.1.3 *Rozwój instytucji kultury oraz udostępnianie dziedzictwa kulturowego* planuje się realizację przedsięwzięć związanych z dokumentowaniem, zachowaniem i upowszechnianiem dziedzictwa niematerialnego, m.in. poprzez badania terenowe, sporządzanie wywiadów i dokumentacji etnograficznej, upowszechnianie kultury ludo-

---

¹⁵³ Wsparcie dla zabytków ruchomych możliwe będzie wyłącznie jako część szerszego projektu infrastrukturalnego związanego z realizacją prac przy zabytku nieruchomym.

¹⁵⁴ Wsparcie to możliwe będzie wyłącznie jako część szerszego projektu infrastrukturalnego, związanego z realizacją prac przy zabytku nieruchomym; mogą je otrzymać jedynie projekty o trwałości minimum 5 lat (np. wystawa stała w obiekcie objętym wsparciem, cykl wystaw czasowych realizowanych wyłącznie na terenie kraju, spośród których przynajmniej jedna zrealizowana zostanie w obiekcie objętym wsparciem). Nie będą wspierane projekty jednorazowe.

¹⁵⁵ W indywidualnych przypadkach dopuszcza się logiczne i konieczne interwencje waloryzujące przestrzeń wokół zabytku w otoczeniu dalszym, polegające w szczególności na wprowadzeniu elementów małej architektury, oświetlenia oraz informacji o obiekcie, celem wyeksponowania wartości zabytku oraz poprawy warunków dla turystycznego i społecznego odbioru treści, jakie niesie zabytek.

wej i tradycyjnego rzemiosła i rękodzieła artystycznego w formie warsztatów, wydawnictw itp., co może być ważne także dla rozwoju turystyki.

W ramach Poddziałania 6.1.4 *Lokalne trasy turystyczne – SPR* zaplanowano realizację przedsięwzięć z zakresu budowy, rozbudowy i promocji szlaków turystycznych i rekreacyjnych w subregionach (w tym tras rowerowych, biegowych, narciarskich itp.). Dodatkowo możliwe jest wsparcie infrastruktury towarzyszącej, m.in. miejsc postojowych wyposażonych w wiaty zapewniające ochronę przed słońcem i deszczem, stojaki dla rowerów, ławki, stoły, kosze na śmieci, tablice informacyjne z mapą, infokioski, urządzenia rekreacyjno-gimnastyczne, parkingi.

W ramach Poddziałania 6.1.5 *Regionalna sieć tras rowerowych* zaplanowano realizację przedsięwzięć z zakresu budowy, rozbudowy i promocji zintegrowanej sieci głównych tras rowerowych, przebiegających przez całe województwo i łączących główne jego ośrodki. Dodatkowo możliwe jest wsparcie infrastruktury towarzyszącej, jako niedominujący element szerszego projektu z zakresu tras turystycznych, analogicznej jak w Poddziałaniu 6.1.4.

Grupę docelową w Działaniu 6.1 stanowią mieszkańcy regionu oraz turyści odwiedzający region.

W ramach Działania 6.3 *Rozwój wewnętrznych potencjałów regionu* podkreślono, że zasoby naturalne, krajobraz przyrodniczy i ukształtowanie terenu są jednymi z endogenicznych czynników decydujących o rozwoju Małopolski. Wspierane są przedsięwzięcia wynikające z planów działań, uwzględniających różne branże przedsiębiorczości, mające wpływ na rozwój gospodarczy na danym terenie, w tym także turystyka.

W ramach Poddziałania 6.3.1 *Rozwój lokalnych zasobów subregionów – SPR* zwrócono m.in. uwagę, że Małopolska, dzięki niepowtarzalnej architekturze krajobrazu, ma doskonałe warunki dla rozwoju przemysłu czasów wolnego. Bazując na endogenicznych potencjałach Małopolski, konieczne jest podejmowanie działań związanych z dalszym rozwojem sektora turystyki, który będzie tworzył nowe miejsca pracy oraz przyczyni się do poprawy warunków sprzyjających wzrostowi zatrudnienia w regionie. Dlatego w ramach Poddziałania 6.3.1 zaplanowano realizację przedsięwzięć związanych z wykorzystaniem i rozwojem lokalnych zasobów przyrodniczych lub krajobrazowych, szczególnie przez budowę i rozbudowę infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej oraz infrastruktury kultury w subregionach¹⁵⁶. Dodatkowo jako część szerszego projektu (związanego

¹⁵⁶ W RPO z 2015 r. nie była ujęta infrastruktura kultury.

z rozwojem infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej oraz infrastruktury kultury) zaplanowano działania związane z przygotowaniem terenów inwestycyjnych pod zagospodarowanie, w tym m.in. takie, jak infrastruktura wodno-kanalizacyjna, drogi wewnętrzne.

W Poddziałaniu 6.3.2 *Wsparcie miejscowości uzdrowiskowych* podkreślono, że na obszarze województwa małopolskiego znajduje się 9 uzdrowisk oraz obszar ochrony uzdrowiskowej, stanowiących doskonałą bazę dla rozwoju turystyki uzdrowiskowej i usług zdrowotnych. Rozwój turystyki uzdrowiskowej i prozdrowotnej, obejmującej wszelkie pobyty związane z wykorzystaniem bogactw naturalnych w celach zdrowotnych, profilaktycznych, rekreacyjnych oraz odnowy biologicznej, stanowi doskonałe uzupełnienie oferty całego regionu. W ramach tego poddziałania zaplanowano realizację przedsięwzięć związanych z wykorzystaniem i rozwojem specyficznych walorów miejscowości uzdrowiskowych, w szczególności poprzez inwestycje w ogólnodostępne obiekty i infrastrukturę uzdrowiskową oraz budowę i rozbudowę infrastruktury turystycznej, a także rekreacyjnej w tych miejscowościach. Dodatkowo, jako część szerszego projektu (związanego z rozwojem infrastruktury uzdrowiskowej, turystycznej i rekreacyjnej), zaplanowano działania związane z przygotowaniem terenów inwestycyjnych pod zagospodarowanie (w tym m.in. infrastrukturę wodno-kanalizacyjną, drogi wewnętrzne). Wskazane zostały również miejscowości uzdrowiskowe, takie jak: Krynica, Muszyna, Piwniczna, Rabka, Szczawnica, Wapienne, Wysowa, Żegiestów, Swoszowice – dzielnica Krakowa, i ujęte w późniejszych dokumentach – Czarny Dunajec i Piekielnik.

W ramach Poddziałania 6.3.3 *Zagospodarowanie rekreacyjne i turystyczne otoczenia zbiorników wodnych* podkreślono, że malowniczo usytuowane zbiorniki wodne są nierozzerwalnie związane z krajobrazem regionu. Ze względu na swój wielofunkcyjny charakter, oprócz pełnienia roli przeciwpowodziowych czy zaopatrzenia w wodę pitną, są one miejscem wypoczynku i rekreacji. Stąd też w ramach Poddziałania 6.3.3 zaplanowano realizację przedsięwzięć związanych z zagospodarowaniem otoczenia zbiorników wodnych¹⁵⁷ przez budowę i rozbudowę infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej. Grupę docelową wsparcia stanowią mieszkańcy regionu oraz turyści odwiedzający region.

---

¹⁵⁷ W późniejszych dokumentach zamieszczono wykaz zbiorników wodnych, w otoczeniu których możliwa będzie interwencja w ramach tego poddziałania, takich jak: Rożnowski, Czchowski, Klimkówka, Świnna Poręba (Jezioro Mucharskie), Dobczycki, Czorsztyński, Przyłasek Rusiecki.

Oś priorytetowa 2 *Cyfrowa Małopolska* zawiera Działanie 2.1 *E-administracja i otwarte zasoby*, a w nim Poddziałanie 2.1.2 *Cyfrowe zasoby regionalne*. Wsparciem objęte zostały przedsięwzięcia polegające na przetwarzaniu na treści cyfrowe danych i informacji sektora publicznego, zasobów kultury i dziedzictwa regionalnego oraz zasobów wspierających rozwój turystyki – wraz z udostępnieniem w celu ponownego wykorzystania.

Warto też zwrócić uwagę, że w dokumentach RPO z 2020 r., w Osi priorytetowej 3 *Przedsiębiorcza Małopolska*, której celem jest budowanie i wzmacnianie pozycji konkurencyjnej sektora MŚP, pojawiło się Działanie 3.3 *Umiejdzynarodowienie małopolskiej gospodarki*, a w nim Poddziałanie 3.3.1 *Promocja gospodarcza Małopolski*. W ramach tego poddziałania wsparciem objęte są m.in. przedsięwzięcia z zakresu promocji oferty gospodarczej regionu, w tym przeciwdziałanie negatywnym skutkom epidemii COVID-19 – poprzez realizację kampanii promocyjnych, jako odpowiedź na kryzys na rynku turystycznym Małopolski. Również w 2020 r. pojawiło się w Osi priorytetowej 8 *Rynek pracy – Działanie 8.4 Rozwój kompetencji kadr i adaptacja do zmian*, w którym zaplanowano w ramach poddziałania realizację projektu pilotażowego, mającego m.in. na celu stworzenie w projekcie bazy przedsiębiorców-mistrzów w wybranych branżach usługowych (szczególnie w branży kosmetyczno-fryzjerskiej i turystyczno-gastronomicznej), którzy zechcą opracować ofertę usługi oraz uczyć innych zgodnie z nowym standardem jakości.

Województwo mazowieckie¹⁵⁸

W RPO z 2015 r. w ramach Osi priorytetowej 5 *Gospodarka przyjazna środowisku*, wyróżniono jedynie Działanie 5.3 *Dziedzictwo kulturowe*, jednakże nie sprecyzowano wówczas zakresu tego działania. Obecnie

¹⁵⁸ Informacje dotyczące wsparcia dla turystyki w RPO województwa mazowieckiego przedstawiono na podstawie analizy dokumentów: 1) Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2014 – 2020 (uszczegółowienie RPO WM/SZOOP), Załącznik nr 1 do Uchwały Zarządu Województwa Mazowieckiego nr 1538/170/20 z dnia 6 października 2020 r., Warszawa, październik 2020 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/94879/SZOOP_3_13.pdf oraz 2) Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2014 – 2020 (uszczegółowienie RPO WM/SZOOP), Załącznik Nr 1 do uchwały Nr 853/52/15 Zarządu Województwa Mazowieckiego z dnia 30 czerwca 2015 r., Warszawa, czerwiec 2015 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/6210/SZOOP_wersja_1_1.pdf (dostęp 21.10.2020).

działanie to jest szeroko opisane, m.in. wskazano, że jego celem jest zwiększona dostępność oraz rozwój zasobów kulturowych regionu, a bogate zasoby dziedzictwa kulturalnego stanowią ogromny potencjał rozwojowy Mazowsza. Podkreślono m.in., że przewidziane w tym zakresie działania przyczynią się do wzrostu atrakcyjności regionu, będą sprzyjać podnoszeniu regionalnego potencjału turystycznego, co z kolei przełoży się na pobudzenie wzrostu gospodarczego Mazowsza. Wsparcie finansowe w ramach tego działania mogą pozyskać projekty wpływające na wzrost regionalnego potencjału turystycznego przez konserwację, renowację, rewaloryzację, modernizację, adaptację historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, umożliwiające zachowanie dotychczasowych funkcji obiektów zabytkowych, a także służące nadaniu im nowych funkcji użytkowych (z przeznaczeniem w szczególności na cele kulturalne i edukacyjne), w tym również w połączeniu z działalnością komercyjną. Wsparciem objęte są też działania służące ochronie i zachowaniu zabytkowych ogrodów i parków, zabezpieczeniu zabytków przed zniszczeniem lub kradzieżą, usuwanie barier architektonicznych dla osób z niepełnosprawnością oraz działania skutkujące poprawą dostępności do zasobów kultury, np. poprzez digitalizację zasobów dziedzictwa kulturowego. Podkreślono, że inwestycje realizowane w ramach priorytetu powinny stanowić wkład w rozwój potencjału endogenicznego poprzez inwestycje trwałe w wyposażenie i małą infrastrukturę kulturalną oraz na rzecz zrównoważonej turystyki. W przypadku tego działania grupę docelową wsparcia stanowią mieszkańcy regionu oraz turyści odwiedzający region.

Działanie 5.4 *Ochrona bioróżnorodności* wskazano w dokumentach programowych RPO z 2020 r. Jego celem jest wzmocniona ochrona bioróżnorodności w regionie, co jest szczególnie istotne ze względu na zwiększającą się presję człowieka na środowisko naturalne, powodującą zmniejszanie się różnorodności biologicznej. Wsparcie finansowe w ramach tego działania przewidziano m.in. dla projektów: ograniczających negatywne oddziaływanie ruchu turystycznego i promujących lokalne zasoby przyrodnicze, dotyczących infrastruktury mającej na celu ograniczanie negatywnego oddziaływania turystyki na obszary cenne przyrodniczo, rozwoju edukacji i promowania form ochrony przyrody (ścieżki przyrodnicze, turystyka kajakowa, urządzenia turystyczne, takie jak wieże i pomosty widokowe, wiaty i inne).

Grupę docelową działania stanowią mieszkańcy, osoby i instytucje z województwa mazowieckiego oraz odwiedzający turyści.

Również Działanie 7.1 *Infrastruktura drogowa* (realizowane w ramach Osi priorytetowej 7 *Rozwój regionalnego systemu transportowego*) nie było wymienione początkowo w RPO z 2015 r. Obecnie jego celem jest poprawa spójności regionalnej sieci drogowej z siecią TEN-T oraz zwiększenie dostępności wewnętrznej i zewnętrznej. W przypadku tego działania zwracają uwagę m.in. takie typy projektów, jak budowa elementów infrastruktury z zakresu turystyki (np. ścieżki rowerowe).

W ramach Osi priorytetowej 2 *Wzrost e-potencjału Mazowska* wyróżniono Działanie 2.1 *E-usługi* i jego Poddziałanie 2.1.2 *E-usługi dla Mazowska w ramach ZIT*. Przewidziano w nim m.in. taki typ projektów, jak stworzenie systemu mikrolokalizacji ułatwiającego dostęp do informacji w przestrzeni publicznej poprzez mobilną aplikację dostępną bezpłatnie dla wszystkich potencjalnych użytkowników, w tym mieszkańców i turystów.

Warto również zwrócić uwagę, że w 2020 r. w ramach Działania 3.3 *Innowacje w MŚP* (Oś priorytetowa 3 *Rozwój potencjału innowacyjnego i przedsiębiorczości*), z uwagi na ogłoszenie stanu epidemii COVID-19, dopuszczono możliwość tymczasowego wsparcia MŚP, w tym także turystycznych, w formie dotacji i pożyczek na finansowanie kapitału obrotowego, tj. finansowanie bieżącej działalności firmy, której sytuacja pogorszyła się w związku z COVID-19.

Województwo opolskie¹⁵⁹

W przypadku wsparcia dla turystyki w ramach RPO województwa opolskiego duże znaczenie ma Oś priorytetowa 5 *Ochrona środowiska, dziedzictwa kulturowego i naturalnego*. Wyznaczono tutaj Działanie 5.1 *Ochrona różnorodności biologicznej*, którego celem szczegółowym jest wzmocnienie mechanizmów ochrony bioróżnorodności w regionie, w tym m.in. przez

---

¹⁵⁹ Informacje dotyczące wsparcia dla turystyki w RPO województwa opolskiego przedstawiono na podstawie analizy dokumentów: 1) Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Opolskiego na lata 2014–2020, zakres: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, Załącznik do Uchwały nr 3597 /2020 Zarządu Województwa Opolskiego z dnia 19 października 2020 r., Opole, październik 2020 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/95337/SZOOP_EFRR_wersja_46.pdf oraz 2) Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Opolskiego na lata 2014–2020, zakres: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, Zarząd Województwa Opolskiego, Opole, marzec 2015 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/5233/SZOOP_EFRR.pdf (dostęp 21.10.2020).

podniesienie standardu bazy technicznej i wyposażenia parków krajobrazowych i rezerwatów przyrody oraz tworzenie nowych; ochronę, pielęgnację i konserwację istniejących pomników przyrody, użytków ekologicznych, stanowisk dokumentacyjnych, a także zespołów przyrodniczo-krajobrazowych.

Kolejnym działaniem związanym z turystyką, a wyróżnionym w ramach tej osi, jest Działanie 5.3 *Ochrona dziedzictwa kulturowego i kultury*. Składają się na nie poddziałania: 5.3.1 *Dziedzictwo kulturowe i kultura*, 5.3.2 *Dziedzictwo kulturowe i kultura na obszarach przygranicznych* oraz 5.3.1 *Dziedzictwo kulturowe i kultura w Aglomeracji Opolskiej*. W dokumentacji RPO z 2015 r. nie opisano Poddziałania 5.3.1. *Dziedzictwo kulturowe i kultura*. Obecnie celem szczegółowym tego zadania jest zwiększona dostępność zasobów kulturowych regionu. Ponadto, pierwotnie nie opisano również Poddziałania 5.3.2. *Dziedzictwo kulturowe i kultura na obszarach przygranicznych*, którego celem jest zwiększona dostępność zasobów kulturowych regionu.

W ramach Działania 5.3 możliwe jest pozyskanie wsparcia finansowego dla projektów obejmujących m.in.:

- odbudowę, przebudowę, konserwację, remont lub wyposażenie obiektów dziedzictwa kulturowego oraz dziedzictwa naturalnego, z uwzględnieniem potrzeb osób z niepełnosprawnościami,
- jako element uzupełniający projektu także budowę towarzyszącej infrastruktury technicznej, informacyjnej oraz zagospodarowanie terenu wokół obiektów dziedzictwa kulturowego lub naturalnego, dostosowanie tych obiektów do potrzeb osób z niepełnosprawnościami,
- przebudowę lub remont budynków wraz z wyposażeniem pomieszczeń do właściwego przechowywania zbiorów oraz ich zabezpieczenia,
- konserwację muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz innych zabytków ruchomych,
- działania edukacyjne, informacyjne jako integralny element projektu,
- działania dotyczące wykorzystania, rozwoju aplikacji i usług teleinformatycznych związanych z kulturą i turystyką jako integralny element projektu.

Działanie 5.3 skierowano do mieszkańców województwa opolskiego i przybywających tu turystów.

Województwo podkarpackie¹⁶⁰

Przeprowadzona w 2015 r. analiza problemów, potrzeb i potencjałów obszarów/sektorów objętych RPO w województwie podkarpackim wskazała m.in. na wyzwania dotyczące zachowania dla przyszłych pokoleń zasobów dziedzictwa kulturowego. Dowodzi tego cel Osi Priorytetowej 4 *Ochrona środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturalnego*, jakim jest ochrona środowiska, zachowanie różnorodności biologicznej oraz wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla zwiększenia atrakcyjności regionu. Wśród celów szczegółowych związanych z turystyką wskazać zwłaszcza należy: podniesienie atrakcyjności kulturalnej regionu, zwiększenie dostępności dóbr kultury (Działanie 4.4 *Kultura*) oraz wzmocnienie mechanizmów ochrony różnorodności biologicznej w regionie (Działanie 4.5 *Różnorodność biologiczna*).

Wsparcie finansowe w ramach Działania 4.4 *Kultura* mogą pozyskać projekty obejmujące:

- prace konserwatorskie, prace restauratorskie i roboty budowlane i/lub zakup wyposażenia, służące zachowaniu zabytków nieruchomości oraz zabytków ruchomych wraz z otoczeniem, w celu udostępnienia ich jako atrakcje kulturalne regionu i zabezpieczenia przed zagrożeniami,
- budowę, rozbudowę, przebudowę i/lub zakup wyposażenia w zakresie infrastruktury służącej udostępnianiu zabytków, znajdującej się wyłącznie w bezpośrednim ich otoczeniu,
- budowę, rozbudowę, przebudowę i/lub zakup wyposażenia w celu monitoringu i zabezpieczenia zabytków nieruchomości oraz instytucji kultury wraz z otoczeniem na wypadek zagrożeń oraz w celu udostępnienia ich dla osób z niepełnosprawnością.

W ramach Działania 4.5 *Różnorodność biologiczna* przewidziano m.in. wsparcie na budowę, rozbudowę, przebudowę i/lub zakup wyposażenia

¹⁶⁰ Informacje dotyczące wsparcia dla turystyki w RPO województwa podkarpackiego przedstawiono na podstawie analizy dokumentów: 1) Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014–2020, Załącznik do Uchwały Nr 212/4294/20 Zarządu Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie z dnia 20 października 2020 r., Rzeszów, październik 2020 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/95249/SZOO_P_20102020.pdf oraz 2) Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014–2020, Załącznik do Uchwały Nr 103/2270/15 Zarządu Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie z dnia 14 października 2015 r., Rzeszów, październik 2015 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/10157/SZOO_P_2014-2020.pdf (dostęp 21.10.2020).

w zakresie niezbędnej infrastruktury mającej na celu ograniczanie negatywnego oddziaływania turystyki na obszary cenne przyrodniczo oraz promowanie form ochrony przyrody – jako element projektów dotyczących w podstawowym zakresie ochrony różnorodności biologicznej. Jednak podkreślono przy tym, że realizacja inwestycji wykorzystujących lokalne zasoby przyrodnicze, zwłaszcza na obszarach górskich, ma odbywać się z odpowiednim zabezpieczeniem tych terenów przed zwiększoną i niekontrolowaną presją, przez koncentrację lub ukierunkowanie ruchu turystycznego. Ponadto, w 2020 r. ujęta została kwestia niezawarta w pierwszym dokumencie z 2015 r., tj. minimalizacja zanieczyszczeń wód i gleb na obszarach Natura 2000 w celu ograniczenia zagrożeń dla bioróżnorodności, gdzie m.in. wskazano działania informacyjno-promocyjne na rzecz postaw proekologicznych, których celem będzie wykształcenie świadomości ekologicznej wśród społeczności lokalnej oraz turystów.

Celem Działania 4.6 *Kultura – Zintegrowane Inwestycje Terytorialne* (nieujętego w dokumencie z 2015 r.), jest podniesiona atrakcyjność kulturalna regionu i zwiększona dostępność dóbr kultury. Wsparcie finansowe mogą pozyskać takie same projekty, jak w ramach Działania 4.4.

W ramach Osi priorytetowej 6 *Spójność przestrzenna i społeczna* podkreślono, że duże znaczenie ma również wykorzystanie uzdrowiskowych potencjałów województwa. Korzyści dla mieszkańców regionu to nie tylko łatwy dostęp do wysokiej jakości bazy i usług sanatoryjnych, ale również miejsca pracy dla mieszkańców związane z obsługą turystyki uzdrowiskowej. W Działaniu 6.1 *Rozwój potencjału endogenicznego regionu* przewidziano wsparcie dla projektów obejmujących roboty budowlane i/lub wyposażenie dotyczące infrastruktury uzdrowiskowej i turystyczno-rekreacyjnej w gminach uzdrowiskowych. Projekty w tym zakresie mogły być realizowane na terenie gmin uzdrowiskowych (Iwonicz-Zdrój, Rymanów, Horyniec-Zdrój, Solina, Latoszyn-Zdrój)¹⁶¹. Wsparcie finansowe można też pozyskać na ten sam cel poza wskazanymi gminami uzdrowiskowymi, na terenach, dla których sporządzono operat uzdrowiskowy lub które posiadają status obszaru ochrony uzdrowiskowej. Zaplanowano też inwestycje w zakresie urządzeń lecznictwa uzdrowiskowego, a wspierane inwestycje mają uwzględniać dostosowanie infrastruktury i wyposażenia do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Inwestycje w ramach Działania 6.1 mają służyć poprawie sytuacji gospodarczej w regionie oraz tworzeniu warunków do rozwoju przedsiębiorczości i zatrudnienia, w tym także w branży

¹⁶¹ Latoszyn Zdrój nie był przywoływany w pierwotnym, analizowanym dokumencie.

turystycznej. Grupą docelową tego działania są mieszkańcy regionu oraz turyści odwiedzający region, którzy skorzystają zapewne także na Działaniu 6.3 *Rewitalizacja przestrzeni regionalnej*.

W Działaniu 8.5 *Wspieranie rozwoju sektora ekonomii społecznej w regionie* (Oś priorytetowa 8 *Integracja społeczna*) stwierdzono, że inwestycje dotyczące infrastruktury mającej na celu ograniczanie negatywnego oddziaływania turystyki na obszary cenne przyrodniczo oraz promowanie form ochrony przyrody, stanowią uzupełniający element projektów dotyczących różnorodności biologicznej.

W 2020 r. dodano w Osi priorytetowej 1 *Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka* Działanie 1.6 *Granty na kapitał obrotowy dla mikro i małych przedsiębiorstw*, którego zadaniem jest finansowanie kapitału obrotowego w celu utrzymania działalności przedsiębiorstwa. Jego celem jest wsparcie mikro i małych przedsiębiorstw z województwa podkarpackiego borykających się z trudnościami finansowymi, które zaistniały wskutek epidemii COVID-19, tzn. odnotowały spadek obrotów o co najmniej 30% w dowolnym miesiącu po 1 lutego 2020 r. w porównaniu do poprzedniego miesiąca lub analogicznego miesiąca ubiegłego roku w związku zakłóceniami w funkcjonowaniu gospodarki na skutek COVID-19. W dokumencie z 2020 r. podkreślono, że jednym z sektorów, które w największym stopniu zostały dotknięte obecnym kryzysem wynikającym z pandemii, jest turystyka. W związku z ogłoszeniem w Polsce stanu zagrożenia epidemicznego ograniczona została m.in. działalność związana z prowadzeniem turystycznych obiektów noclegowych i miejsc krótkotrwałego zakwaterowania, jak również działalność w zakresie lecznictwa uzdrowiskowego. Wprowadzone ograniczenia przemieszczania się osób spowodowały spadek liczby turystów korzystających z noclegów w turystycznych obiektach noclegowych. Spadki w wykorzystaniu obiektów odnotowano we wszystkich badanych rodzajach turystycznych obiektów noclegowych, w tym także w hotelach. W związku z powyższym w działaniu 30% środków przeznaczonych na granty wydzielono wyłącznie dla branży turystycznej i ekoturystycznej¹⁶².

¹⁶² Będzie ona identyfikowana za pomocą następujących kodów PKD (przeważający udział w działalności gospodarczej): 55 Zakwaterowanie; 56 Działalność usługowa związana z żywnością; 50.3 Transport wodny śródlądowy pasażerski; 77.21 Wypożyczanie i dzierżawa sprzętu rekreacyjnego i sportowego; 79 Działalność związana z turystyką; 86.90 Pozostała działalność w zakresie opieki zdrowotnej; 91 Działalność bibliotek, archiwów, muzeów oraz pozostała działalność związana z kulturą.

Województwo podlaskie¹⁶³

Wsparcie dla turystyki zostało przewidziane w RPO województwa podlaskiego m.in. w ramach Osi priorytetowej 1 *Wzmocnienie potencjału i konkurencyjności gospodarki regionu*, w Działaniu 1.5 *Wspieranie przedsiębiorczości i zatrudnienia w gminach, których rozwój uwarunkowany jest siecią Natura 2000*. Podkreślono, że gminy oferujące miejsca atrakcyjne dla różnych rodzajów turystyki nie zawsze mogą liczyć na adekwatne dochody z tego tytułu i przegrywają konkurencję z ośrodkami, w których realizacja przedsięwzięć inwestycyjnych przebiega w sposób uproszczony w stosunku do obszarów chronionych. Na tych obszarach wspierana powinna być każda działalność gospodarcza wpisująca się w koncepcję „zielonej gospodarki”, która będzie tworzyć miejsca pracy i powiększać dochód lokalnej społeczności. W ten sposób region ma szansę wykorzystać właściwie swoją „zieloność” i potencjał, m.in. w dziedzinie turystyki kwalifikowanej. Stąd też wspierana jest działalność inwestycyjna przedsiębiorstw. W przypadku projektów realizowanych przez firmy z sektora turystycznego promowana jest współpraca w zakresie rozwoju istniejących wspólnych produktów turystycznych.

W ramach Działania 6.3 *Ochrona zasobów bio- i georóżnorodności oraz krajobrazu*, Osi priorytetowej 6 *Ochrona środowiska i racjonalne gospodarowanie jego zasobami*, przewidziano wsparcie dla zachowania cennych zasobów przyrodniczych regionu, w tym m.in. projekty polegające na tworzeniu centrów ochrony różnorodności biologicznej opartej na rodzimych gatunkach, np.: banki genowe, ogrody botaniczne, eko-parki oraz inwestycje wykorzystujące naturalne zasoby przyrodnicze, takie jak tereny wypoczynkowe czy ścieżki dydaktyczne. Podkreślono również, że finansowanie uzależnione jest od bezpośredniego i silnego związania tej interwencji z promowaniem ochrony różnorodności biologicznej i przyrodniczej.

---

¹⁶³ Informacje dotyczące wsparcia dla turystyki w RPO województwa podlaskiego przedstawiono na podstawie analizy dokumentów: 1) Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014–2020, Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr 154/2470/2020 Zarządu Województwa Podlaskiego z dnia 17 września 2020 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/94298/Zalacznik_nr_1_do_Uchwal_y_zmiany_SZOOP_RPOWP_2014_2020_17092020.pdf oraz 2) Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014–2020, Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr 54/555/2015 Zarządu Województwa Podlaskiego z dnia 18 czerwca 2015 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/5518/Szczegolowy_Opis_Osi_Priorytetowych.pdf (dostęp 21.10.2020).

W ramach Działania 8.1 *Rozwój usług publicznych świadczonych drogą elektroniczną*, Osi Priorytetowej 8. *Infrastruktura dla usług użyteczności publicznej*, wspierane są m.in. przedsięwzięcia dotyczące wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych w zakresie digitalizacji zasobów kultury i dziedzictwa kulturowego. Celem Działania 8.3 *Ochrona dziedzictwa kulturowego* jest efektywne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego i instytucji kultury. Wsparcie z tego źródła mogą pozyskać m.in. projekty ochrony (prace konserwatorskie, restauratorskie itp.) zabytków i obiektów dziedzictwa kulturowego oraz ich zabezpieczenia na wypadek zagrożeń, projekty kompleksowego zagospodarowania terenu wokół takich obiektów, także ich dostosowanie do potrzeb osób z niepełnościami.

Głównym celem Działania 8.6 *Inwestycje na rzecz rozwoju lokalnego* (nieopisanego w 2015 r.) jest niwelowanie różnic w dostępie do usług społecznych i zatrudnienia na obszarach objętych Lokalną Strategią Działania. Jednak wśród projektów mogących pozyskać dofinansowanie wymieniono także inwestycje w zakresie ochrony bioróżnorodności i klimatu, projekty rozwijające infrastrukturę związaną z właściwym ukierunkowaniem ruchu turystycznego na obszarach cennych przyrodniczo, m.in. szlaki turystyczne, mała infrastruktura turystyczna, z zastrzeżeniem, że projekty będą bezpośrednio i silnie związane z promowaniem biologicznej i przyrodniczej różnorodności (wraz z działaniami z zakresu edukacji ekologicznej, stanowiącymi element uzupełniający projektu), projekty z zakresu społeczeństwa informacyjnego w obszarze edukacji ekologicznej, turystyki oraz rozwoju kompetencji cyfrowych osób starszych. Włączono tu także projekty dotyczące dziedzictwa kulturowego (prace konserwatorskie, restauratorskie, odbudowy, przebudowy obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru lub ewidencji zabytków), budowę towarzyszącej infrastruktury technicznej, informacyjnej oraz kompleksowe zagospodarowanie terenu wokół obiektów; dostosowanie obiektów do potrzeb osób z niepełnościami; zabezpieczenie obiektów na wypadek zagrożeń (np. monitoring, instalacje alarmowe, przeciwpożarowe itp.); dostosowanie obiektów zabytkowych do działalności kulturalnej; konserwację zabytków ruchomych wraz z dostosowaniem pomieszczeń do właściwego przechowywania zbiorów i ich zabezpieczenia; zakup trwałego wyposażenia wpływającego na unowocześnienie obiektów kultury, w tym m.in. sprzętu wystawienniczego, magazynowego, technicznego i multimedialnego.

Również w przypadku tego województwa w 2020 r. w ramach Osi priorytetowej I *Wzmocnienie potencjału i konkurencyjności gospodarki regionu*

w Działaniu 1.3 *Wspieranie inwestycji w przedsiębiorstwach* zwrócono uwagę na konieczność udzielenia pomocy przedsiębiorstwom z powodu COVID-19.

Województwo pomorskie¹⁶⁴

Wsparcie dla turystyki zostało przewidziane w RPO województwa pomorskiego m.in. w Osi priorytetowej 8 *Konwersja*, która dotyczy aktywizacji obszarów depresji społeczno-gospodarczej oraz optymalizacji wykorzystania ich potencjałów poprzez inwestycje skupiające się na kompleksowej rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich oraz na zrównoważonym wykorzystaniu regionalnego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.

Celem Działania 8.3 *Materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe* jest zwiększenie atrakcyjności turystycznej miejsc o szczególnych walorach kulturowych i przyrodniczych. Wsparcie zostało skierowane m.in. na projekty w zakresie dziedzictwa kulturowego, tj. projekty sieciowe, stanowiące element produktu turystycznego o skali ponadlokalnej, będące efektem trwałej współpracy wielu podmiotów (w tym gospodarczych) oraz społecznej akceptacji, a także obejmujące działania wynikające bezpośrednio z zapisów powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami. Preferowane są projekty zlokalizowane na obszarach o wysokim potencjale turystyczno-rekreacyjnym środowiska kulturowego, w szczególności w miastach o największej koncentracji nieruchomości i ruchomych elementów dziedzictwa kulturowego, takich jak: Gdańsk, Gdynia, Sopot, Słupsk, Malbork, oraz w strefach koncentracji charakterystycznych dla regionu elementów dziedzictwa kulturowego, określonych w „Planie zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego”.

---

¹⁶⁴ Informacje dotyczące wsparcia dla turystyki w RPO województwa pomorskiego przedstawiono na podstawie analizy dokumentów: 1) Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2014–2020, Część główna, Gdańsk, czerwiec 2020 r. <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/ofunduszach/dokumenty/szczegolowy-opis-osi-priorytetowych-regionalnego-programu-operacyjnego-województwa-pomorskiego-na-lata-2014-2020/> oraz 2) Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2014–2020, Załącznik Nr 1 do uchwały nr 434/43/15 Zarządu Województwa Pomorskiego z dnia 21 maja 2015 r., Gdańsk, maj 2015 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/4781/szooop_434_43_15_zal_nr_1.pdf (dostęp 21.10.2020).

Dofinansowanie mogą uzyskać projekty obejmujące:

- prace restauratorskie, prace konserwatorskie oraz adaptację i/lub zagospodarowanie zespołów fortyfikacyjnych, budowli obronnych, zabytkowych, ogólnodostępnych założeń parkowych, zabytków sztuki inżynierskiej, kompleksowych założeń przemysłowych i folwarcznych oraz innych obiektów o znaczeniu historycznym i nadanie im nowych, ogólnodostępnych funkcji użytkowych, kulturowych oraz turystycznych;
- prace restauratorskie, prace konserwatorskie zabytkowych budynków sakralnych stanowiących atrakcję turystyczną;
- kompleksowe zagospodarowanie przestrzeni publicznych wraz z małą architekturą i infrastrukturą towarzyszącą w ramach układów urbanistycznych i ruralistycznych wpisanych do rejestru zabytków;
- udostępnianie zasobów kultury z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych (w szczególności digitalizacja zasobów, tworzenie nowych treści cyfrowych).

Grupę docelową tego działania stanowią mieszkańcy i turyści.

Celem Działania 8.4 *Wsparcie atrakcyjności walorów dziedzictwa przyrodniczego* jest zwiększenie atrakcyjności turystycznej miejsc o szczególnych walorach kulturowych i przyrodniczych. Dofinansowanie zostało skierowane przede wszystkim na projekty składające się na trzy przedsięwzięcia strategiczne, zidentyfikowane w *RPS w zakresie atrakcyjności kulturalnej i turystycznej* pt.: „Kajakiem przez Pomorze – zagospodarowanie szlaków wodnych w województwie pomorskim dla rozwoju turystyki kajakowej”, „Rozwój ofert turystyki wodnej w obszarze Pętli Żuławskiej i Zatoki Gdańskiej” oraz „Pomorskie trasy rowerowe o znaczeniu międzynarodowym”.

Preferowane są projekty zlokalizowane na obszarach objętych ochroną w formie parków krajobrazowych wraz z ich otulinami, obszarach chronionego krajobrazu oraz obszarach Natura 2000 oraz na obszarach gmin Deltę Wisły, Doliny Dolnej Wisły, a także gmin nadmorskich. Wskazano następujące typy projektów:

- 1) budowa, przebudowa i rozbudowa obiektów publicznej infrastruktury turystycznej o znaczeniu regionalnym lub ponadregionalnym (m.in. porty, przystanie i pomosty służące turystyce wodnej, przenoski),
- 2) budowa, przebudowa i rozbudowa liniowej publicznej infrastruktury turystycznej o znaczeniu regionalnym lub ponadregionalnym służącej rozwojowi całorocznych, specyficznych form turystyki w oparciu o jednolite standardy identyfikujące dziedzictwo regionu (m.in.: trasy rowerowe, szlaki wodne, konne, piesze wraz z oznakowaniem).

W ramach ww. typów projektów możliwa jest również realizacja inwestycji związanych z budową, przebudową i rozbudową publicznej infrastruktury poprawiającej dostępność do obiektów i atrakcji turystycznych (m.in. parkingi, ciągi komunikacyjne i infrastruktura dla osób z niepełnosprawnościami) oraz zagospodarowanie ich bezpośredniego otoczenia. Grupę docelową stanowią mieszkańcy i turyści.

Celem Działania 11.4 *Ochrona różnorodności biologicznej*, wyróżnionego w ramach Osi priorytetowej 11 *Środowisko*, jest zabezpieczenie zasobów i walorów przyrodniczych oraz krajobrazowych. Jednym z kryteriów doboru projektów preferowanych jest ich kompleksowość, np. łączenie ochrony siedlisk, odtwarzanie populacji gatunków z ukierunkowaniem ruchu turystycznego. Wśród typów projektów przewidzianych w tym działaniu należy wymienić:

- finansowanie ochrony i restytucji różnorodności gatunkowej i siedliskowej, w tym m.in. czynnej ochrony gatunkowej, monitoringu gatunków i siedlisk przyrodniczych, opracowania i wdrażania programów odtwarzania i renaturalizacji ekosystemów, rewitalizacji siedlisk, przywracanie ciągłości korytarzy ekologicznych itp., m.in. ekosystemów strefy przybrzeżnej Morza Bałtyckiego;
- kompleksowe przedsięwzięcia z zakresu ochrony, rewaloryzacji i zabezpieczania obszarów chronionych, obejmujące np. budowę, rozbudowę, przebudowę lub remont infrastruktury ukierunkowującej ruch turystyczny w wyznaczone miejsca (szlaki turystyczne: trasy rowerowe, szlaki piesze, szlaki wodne, ścieżki dydaktyczne; pomosty komunikacyjne; platformy widokowe; wieże obserwacyjne; parkingi itp.);
- kompleksowe przedsięwzięcia służące ochronie wód w zlewni, w szczególności jezior i ekosystemów od wód zależnych, obejmujące np.: rekultywację jezior, urządzenie i zagospodarowanie terenów wokół rzek i zbiorników wodnych w celu ograniczenia spływu powierzchniowego i antropopresji oraz renaturalizację obszarów wodno-błotnych (z wyłączeniem przedsięwzięć z zakresu zbierania, odprowadzania i oczyszczania ścieków komunalnych);
- tworzenie lub modernizacja obszarów biologicznie czynnych, w tym terenów zielonych, parków publicznych i elementów zielonej infrastruktury (takich jak np. zielone dachy, żyjące ściany) w miastach, ze szczególnym uwzględnieniem zwiększania bioróżnorodności poprzez ochronę gatunków rodzimych oraz eliminację gatunków inwazyjnych;

- opracowanie planów ochrony dla parków krajobrazowych i rezerwatów przyrody, a także realizacji zapisanych w nich działań;
- budowa, przebudowa i rozbudowa obiektów służących jako centra edukacji ekologicznej;
- przedsięwzięcia dotyczące edukacji ekologicznej oraz zwiększania świadomości na rzecz zrównoważonego rozwoju i przeciwdziałania zmianom klimatu, m.in. rozwój systemów przetwarzania i udostępniania informacji o środowisku i jego ochronie w skali regionalnej.

Grupą docelową są mieszkańcy, turyści i indywidualni użytkownicy korzystający z zasobów środowiska.

Również i w tym województwie przewidziano w 2020 r. działania związane z niwelowaniem negatywnych konsekwencji epidemii COVID-19. W Osi priorytetowej 2 *Przedsiębiorstwa*, w Działaniu 2.1 *Inwestycje podstawowe i profilowane – wsparcie pozadotacyjne* podkreślono wsparcie mikro i małych przedsiębiorstw, zwłaszcza tych będących we wczesnej fazie rozwoju. Ponadto, interwencję ukierunkowano także na niwelowanie negatywnych konsekwencji epidemii COVID-19, które dotknęły przedsiębiorstwa i ich pracowników. Wsparciem objęto projekty ukierunkowane na zapewnienie płynności finansowej mikro, małych i średnich przedsiębiorstw, co umożliwi zachowanie ciągłości ich funkcjonowania.

Województwo śląskie¹⁶⁵

W ramach Osi priorytetowej 5 *Ochrona środowiska i efektywne wykorzystanie zasobów* zapisano Działanie 5.3 *Dziedzictwo kulturowe*, którego celem jest zwiększenie atrakcyjności obiektów kulturowych regionu. W ramach tego działania wskazano następujące typy projektów: prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane, zarówno dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków prowadzonego przez Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, jak też obiektów przynależnych do Szlaku Zabytków Techniki.

¹⁶⁵ Informacje dotyczące wsparcia dla turystyki w RPO województwa śląskiego przedstawiono na podstawie analizy dokumentów: 1) Regionalny Program Operacyjny Województwa Śląskiego na lata 2014–2020, Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych, Zarząd Województwa Śląskiego, Katowice, lipiec 2020 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/92978/SZOOP_v_19_4.pdf oraz 2) Regionalny Program Operacyjny Województwa Śląskiego na lata 2014–2020, Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych, Zarząd Województwa Śląskiego, Katowice, maj 2015 r. (dostęp 21.10.2020).

Celem Działania 5.4 *Ochrona różnorodności biologicznej* jest wzmocnienie mechanizmów takiej ochrony w regionie. W ramach tego działania wyróżniono m.in. następujące typy projektów:

- kompleksowe projekty z zakresu ochrony, poprawy i odtwarzania stanu siedlisk przyrodniczych i populacji gatunków;
- budowa, modernizacja i wyposażenie ośrodków prowadzących działalność w zakresie edukacji ekologicznej lub ochrony różnorodności biologicznej;
- ochrona przyrody poprzez zmniejszenie presji ruchu turystycznego za pomocą budowy infrastruktury użytku publicznego.

Celem tej interwencji jest m.in. zmniejszenie presji na środowisko naturalne poprzez wzrost udziału obszarów chronionych w powierzchni obszarów ogółem, a także zrównoważone wykorzystanie walorów przyrodniczych oraz rozwój infrastruktury związanej z właściwym ukierunkowaniem ruchu turystycznego na obszarach cennych przyrodniczo. W konsekwencji działanie to ma na celu wyeliminowanie presji ruchu turystycznego na obszary i gatunki chronione.

W ramach Działania 1.2 *Innowacje w MŚP* (w Osi priorytetowej 1 *Nowoczesna gospodarka*) wskazano projekty przyczyniające się do utrzymania miejsc pracy oraz wsparcia bieżącej działalności celem utrzymania konkurencyjności przedsiębiorstwa. W ramach tego typu projektów wsparcie kosztów bieżących przeznaczone jest wyłącznie dla przedsiębiorstw dotkniętych rozprzestrzenieniem się wirusa SARS-CoV-2 i przyczyni się do utrzymania miejsc pracy zagrożonych likwidacją.

Województwo świętokrzyskie¹⁶⁶

W ramach Osi priorytetowej 4 *Dziedzictwo naturalne i kulturowe* wyróżniono Działanie 4.4 *Zachowanie dziedzictwa kulturowego i naturalnego*, którego celem jest zwiększona dostępność zasobów kulturowych regionu. W ramach tego działania przewidziano wsparcie dla przedsięwzięć z zakresu:

¹⁶⁶ Informacje dotyczące wsparcia dla turystyki w RPO województwa śląskiego przedstawiono na podstawie analizy dokumentów: 1) Regionalny Program Operacyjny Województwa Śląskiego na lata 2014–2020, Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych, Zarząd Województwa Śląskiego, Katowice, lipiec 2020 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/92978/SZOOP_v_19_4.pdf oraz 2) Regionalny Program Operacyjny Województwa Śląskiego na lata 2014–2020, Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych, Zarząd Województwa Śląskiego, Katowice, maj 2015 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/2491/SZOOP_RPO_WSL_2014_2020_07_05_2015.pdf (dostęp 21.10.2020).

- zachowania i zabezpieczenia obiektów dziedzictwa kulturowego i obiektów zabytkowych (w tym: konserwacja, renowacja, rewitalizacja oraz zabezpieczenie tych obiektów przed zagrożeniami wraz z zagospodarowaniem ich otoczenia), wraz z dostosowaniem do funkcji turystycznych lub prowadzenia działalności kulturalnej, w tym działalności gospodarczej; przy czym projekty związane z ochroną i zachowaniem dziedzictwa kulturowego dotyczyć mogą jedynie obiektów znajdujących się na terenie województwa świętokrzyskiego, wpisanych do rejestru zabytków prowadzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- rozwoju zasobów kultury i ochrony dziedzictwa narodowego i kulturowego, w tym rozbudowa, przebudowa obiektów publicznej infrastruktury kulturalnej oraz zagospodarowanie ich otoczenia wraz z dostosowaniem tych obiektów do prowadzenia działalności kulturalnej, w tym działalności gospodarczej;
- zakupu wyposażenia oraz konserwacji muzealiów, materiałów archiwalnych, starodruków itp.;
- promocji dziedzictwa kulturowego regionu wraz z tworzeniem i promocją produktów tradycyjnych i regionalnych oraz kompleksowych produktów turystycznych (w tym tworzenie szlaków kulturowych);
- organizacji wydarzeń kulturalnych.

Celem Działania 4.5 *Ochrona i wykorzystanie obszarów cennych przyrodniczo* jest utrzymanie takich obszarów oraz wykorzystanie lokalnych i regionalnych zasobów przyrodniczych. W ramach tego działania wsparcie wskazano m.in. dla przedsięwzięć z zakresu:

- podnoszenia standardu ochrony oraz poprawiania bazy technicznej i wyposażenia parków krajobrazowych, rezerwatów przyrody, obszarów Natura 2000 oraz obszarów chronionego krajobrazu, opracowania planów ochrony lub planów zadań ochronnych tych obszarów oraz inwentaryzacji obszarów chronionego krajobrazu;
- ochrony różnorodności biologicznej na obszarach miejskich i pozamiejskich w oparciu o gatunki rodzime, np. parki miejskie, ogrody botaniczne, eko-parki, projekty służące rozwojowi zielonej infrastruktury (np. ogrody deszczowe w miastach, parki miejskie, korytarze ekologiczne, zielone bariery akustyczne);
- zarządzania i ochrony krajobrazu, polegające na budowie i rozbudowie niezbędnej infrastruktury związanej z ochroną, przywróceniem właściwego stanu siedlisk przyrodniczych i gatunków (w tym m.in. inwentaryzacja przyrodnicza obszarów chronionych i inna dokumentacja);

- budowy, rozbudowy, modernizacji i doposażenia ośrodków prowadzących działalność w zakresie edukacji ekologicznej (m.in. w parkach krajobrazowych);
- inwestycji mających na celu ograniczanie negatywnego oddziaływania turystyki na obszary cenne przyrodniczo oraz służące edukacji i promowaniu form ochrony przyrody (m.in. infrastruktura dla ruchu rowerowego, ścieżki edukacyjne).

Celem Działania 6.3 *Ochrona i wykorzystanie obszarów cennych przyrodniczo – ZIT KOF* (wyróżnionego w ramach Osi priorytetowej 6 *Rozwój miast*) jest zwiększona efektywność wykorzystania zasobów przyrodniczych Kieleckiego Obszaru Funkcjonalnego (KOF). W ramach tego działania wsparcie znajdują przedsięwzięcia z zakresu:

- podnoszenia standardu bazy technicznej i wyposażania parków krajobrazowych i rezerwatów przyrody;
- opracowywania planów lub programów ochrony dla obszarów cennych przyrodniczo;
- ochrony różnorodności biologicznej na obszarach miejskich i pozamiejskich w oparciu o gatunki rodzime, np.: parki miejskie, ogrody botaniczne, geoparki i eko-parki;
- zabezpieczania miejsc przyrodniczo cennych na terenach parków krajobrazowych i rezerwatów przyrody;
- działań inwestycyjnych umożliwiających wykorzystanie lokalnych zasobów przyrodniczych wraz z promocją, np.: zbiorniki wodne, stawy, tereny wypoczynkowe, ścieżki dydaktyczne;
- tworzenia warunków do prowadzenia działalności gospodarczej opartej na zasobach przyrodniczych regionu poprzez ich promocję i zagospodarowanie do celów zrównoważonego i przyjaznego środowisku rozwoju turystyki;
- budowy i modernizacji niezbędnej infrastruktury związanej z ochroną, przywróceniem właściwego stanu siedlisk przyrodniczych i gatunków (również na terenach chronionych);
- rozbudowy, modernizacji i doposażenia ośrodków prowadzących działalność w zakresie edukacji ekologicznej (m.in.: parki krajobrazowe, rezerваты przyrody, Geopark, ogrody botaniczne) oraz prowadzenia działań i kampanii informacyjno-edukacyjnych.

Celem Działania 6.5 *Rewitalizacja obszarów miejskich i wiejskich* jest wzmocniony rozwój społeczno-gospodarczy, fizyczny i przestrzenny obszarów miejskich, w tym przemysłowych. Podobnie jak w przypadku innych województw, w których występowało to zadanie, wsparcie udzielane

jest projektom przyczyniającym się do wzrostu estetyki przestrzeni publicznej w zakresie m.in.: infrastruktury wodno-kanalizacyjnej, drogowej, edukacyjnej, ale także i kulturalnej, turystycznej oraz rekreacyjnej.

W Osi priorytetowej 7 *Sprawne usługi publiczne* wyróżniono Działanie 7.2 *Rozwój potencjału endogenicznego jako element strategii terytorialnej dla określonych obszarów*, którego celem jest poprawa warunków sprzyjających wzrostowi gospodarczemu przez wspieranie nowych i wzmocnienie dotychczasowych funkcji społeczno-gospodarczych terenów ze specyficznymi potrzebami. W ramach tego działania wspierane są projekty związane m.in. z:

- budową, rozbudową, modernizacją i wyposażeniem infrastruktury turystycznej, w tym obiektów noclegowych, gastronomicznych, rekreacyjnych i innej infrastruktury turystycznej, w tym ścieżek, tras i szlaków turystycznych (np. pieszych, rowerowych, konnych, wodnych, narciarskich) w miejscach atrakcyjnych przyrodniczo, kulturowo i turystycznie, wraz z infrastrukturą dodatkową (np. systemy oznakowania i miejsca postoju);
- tworzeniem nowych produktów turystycznych w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego, przemysłowego i naturalnego w celu podniesienia atrakcyjności inwestycyjnej i pobudzenia rozwoju gospodarczego;
- realizacją prac konserwatorskich, restauratorskich, prac zabezpieczających przed zniszczeniem oraz robotami budowlanymi prowadzonymi przy zabytkach nieruchomych wraz z ich otoczeniem wpisanych do rejestru zabytków prowadzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków lub też wpisanych do ewidencji innej niż rejestr Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- prowadzeniem prac konserwatorskich, restauratorskich oraz zabezpieczających przed zniszczeniem, prowadzonych przy zabytkach ruchomych wpisanych do rejestru zabytków ruchomych województwa świętokrzyskiego;
- konserwacją, renowacją, zachowaniem, modernizacją, adaptacją obiektów historycznych, zabytkowych oraz poprzemysłowych wraz z otoczeniem i ich przystosowaniem na cele turystyczne;
- pracami konserwatorskimi, pracami restauratorskimi, pracami rekonstrukcyjnymi i adaptacją budynków i budowli o znaczeniu historycznym z możliwością nadania im nowych funkcji oraz budową nowych, rozbudową i przebudową istniejących obiektów funkcjonalnie z nimi powiązanych;

- projektami inwestycyjnymi realizowanymi na obszarach o wysokim stopniu atrakcyjności turystycznej (cenne obiekty zabytkowe oraz walory przyrodnicze i kulturowe);
- rozwojem i modernizacją infrastruktury informacyjnej i promocyjnej, w tym centrami i punktami informacji inwestycyjnej i turystycznej, oznakowaniem obszarów atrakcyjnych inwestycyjnie i turystycznie.

W ramach Osi priorytetowej 2 *Konkurencyjna gospodarka* wyróżniono Działanie 2.5 *Wsparcie inwestycyjne sektora MŚP*, w którym przewidziano wsparcie na kapitał obrotowy dla mikro i małych przedsiębiorstw. Wsparcie to przeznaczono na utrzymanie działalności gospodarczej w sytuacji nagłego niedoboru lub braku płynności. Pomoc skierowano do tych mikro i małych przedsiębiorstw, które odnotowały spadek obrotów (przychodów ze sprzedaży) o co najmniej 30% w określonym czasie w związku z zakłóceniami gospodarki na skutek pandemii COVID-19.

Województwo warmińsko-mazurskie¹⁶⁷

Oś Priorytetowa 5 *Środowisko przyrodnicze i racjonalne wykorzystanie zasobów* obejmuje dwa cele tematyczne polityki spójności: zachowanie i ochrona środowiska przyrodniczego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami, a także promowanie dostosowania do zmian klimatu. W ramach tej osi wyróżnione zostało Działanie 5.3 *Ochrona różno-*

---

¹⁶⁷ Informacje dotyczące wsparcia dla turystyki w RPO województwa warmińsko-mazurskiego przedstawiono na podstawie analizy dokumentów: 1) Szczegółowy opis osi priorytetowej Środowisko przyrodnicze i racjonalne wykorzystanie zasobów Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014–2020, Olsztyn, 22 grudnia 2015 r.; 2) Szczegółowy opis osi priorytetowej Kultura i dziedzictwo Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014–2020, Olsztyn, 12 maja 2020 r.; 3) Szczegółowy opis osi priorytetowej I Inteligentna Gospodarka Warmii i Mazur Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014–2020, Olsztyn 29 września 2015 r.; 4) Szczegółowy opis osi priorytetowej Środowisko przyrodnicze i racjonalne wykorzystanie zasobów Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014–2020, Olsztyn, 10 marca 2020 r.; 5) Szczegółowy opis osi priorytetowej I Inteligentna Gospodarka Warmii i Mazur Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014–2020, Olsztyn, 25 sierpnia 2020 r. oraz 6) Szczegółowy opis osi priorytetowej Kultura i dziedzictwo Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014–2020, Olsztyn, 29 stycznia 2016 r. (dostęp 21.10.2020), adresy internetowe, z których pobrano wymienione dokumenty, podano w bibliografii.

rodności biologicznej, którego celem szczegółowym są lepsze mechanizmy ochrony bioróżnorodności w regionie. Obecnie te cele sformułowane są w następujący sposób:

- ochrona parków krajobrazowych i rezerwatów przyrody (w tym położonych na obszarach Natura 2000) poprzez podniesienie standardu bazy technicznej i wyposażenia oraz prowadzenie edukacji ekologicznej w celu zwiększenia świadomości w zakresie potrzeb i właściwych metod ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu wraz z przygotowaniem pomieszczeń na ten cel;
- realizacja programów edukacyjnych i ekspozycji z zakresu ekologii (w tym potrzeb i właściwych metod ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu) – wyłącznie jako element projektów, z wyłączeniem spotów reklamowych w telewizji;
- tworzenie miejsc ochrony różnorodności biologicznej na obszarach miejskich i pozamiejskich w oparciu o gatunki rodzime, w tym np.: banki genowe, rewaloryzacja i rewitalizacja parków miejskich, ogrody botaniczne, eko-parki, kształtowanie i pielęgnacja zadrzewień przydrożnych;
- ochrona in situ lub ex situ zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych, w tym ochrona in situ lub restytucja gatunków zagrożonych wyginięciem; odtwarzanie siedlisk i kształtowanie warunków dla ich trwałego zachowania;
- zmniejszenie presji na gatunki i siedliska, m.in. poprzez ograniczenie dostępu do ostoi wybranych gatunków, właściwe ukierunkowanie ruchu turystycznego, ochrona ex situ lub wprowadzenie gatunków zagrożonych wyginięciem do siedlisk zastępczych;
- realizacja zadań służących ochronie i osiągnięciu co najmniej dobrego stanu jednolitych części wód jezior, m.in. poprzez ich rekultywację (w pierwszej kolejności w powiązaniu z funkcją uzdrowiskową województwa).

Priorytetowo będą traktowane inwestycje w parkach krajobrazowych i rezerwach przyrody położonych na obszarach Natura 2000. W ramach tego działania przewidziano również interwencję, która obejmuje uzgodnione przedsięwzięcie zawarte w planie strategicznym Wielkie Jeziora Mazurskie 2020. Grupą docelową tego zadania są mieszkańcy województwa warmińsko-mazurskiego oraz turyści.

W Osi priorytetowej 6 *Kultura i dziedzictwo* wyróżniono Działanie 6.1 *Infrastruktura kultury*, a w nim – Poddziałanie 6.1.1 *Dziedzictwo kulturowe*. Celem tego działania jest wzrost potencjału turystycznego poprzez

ochronę i zachowanie dziedzictwa kulturowego. Przewidziano realizację następujących typów projektów:

- renowacja obiektów dziedzictwa kulturowego (w tym zabytków ruchomych) o potencjale turystycznym wraz z zagospodarowaniem terenów je otaczających oraz zakupem wyposażenia wpływającego na unowocześnienie obiektów (wyłącznie jako element projektu inwestycyjnego);
- adaptacja obiektów dziedzictwa kulturowego o potencjale turystycznym polegająca na unowocześnianiu form ich wykorzystania wraz z zagospodarowaniem terenów je otaczających oraz zakupem wyposażenia wpływającego na unowocześnienie obiektów (wyłącznie jako element projektu inwestycyjnego);
- projekty polegające na zabezpieczeniu przed zagrożeniami obiektów dziedzictwa kulturowego;
- projekty zachowujące walory architektoniczno-krajobrazowe i kulturowe miasteczek (tj. obszary miejskie o ludności poniżej 50 000) i wsi (np. kapliczki przydrożne, zabytkowe nekropolie).

Interwencja obejmuje również uzgodnione elementy przedsięwzięć zawartych w *Programie rewitalizacji sieci miast CITTASLOW*. Grupą docelową są turyści i mieszkańcy.

Celem Poddziałania 6.1.2 *Instytucje kultury* jest to, żeby było więcej ludzi korzystających z oferty instytucji kultury budujących tożsamość regionalną w województwie. Obecnie wśród interwencji wymienia się takie, jak:

- rozbudowa, modernizacja (w tym przebudowa) instytucji kultury w celu dostosowania ich do nowoczesnej działalności kulturalnej, w tym zakup trwałego wyposażenia oraz konserwacja muzealiów, starodruków itp.;
- wsparcie instytucji kultury na rzecz włączenia ich w tworzenie produktów turystycznych i oferty wypoczynkowo-turystycznej, wzmocnienia ich funkcji regionotwórczej;
- wsparcie miejsc promocji kultury (wsparcie infrastruktury na cele organizacji wydarzeń kulturalnych, tj. festiwalu, wystaw, wydawnictw itp.);
- inwestycje związane z wykorzystaniem i rozwojem aplikacji i usług teleinformatycznych, a także rozwojem treści cyfrowych związanych z kulturą i turystyką; wsparcie rozwoju centrów i punktów informacji kulturalnej (wyłącznie jako integralny element projektów infrastrukturalnych opisanych powyżej).

Interwencja obejmuje również uzgodnione elementy przedsięwzięć zawartych w *Programie rewitalizacji sieci miast CITTASLOW*. Do dofinanso-

wania wskazano projekty: instytucji kultury ukierunkowane na działania regionotwórcze poprawiające czy budujące więzi, w zdecydowanej większości napływowej, słabo utożsamiającej się z województwem ludności; stanowiące element zintegrowanego przedsięwzięcia rewitalizacyjnego wynikającego z lokalnych planów rewitalizacji miast. Interwencja obejmuje uzgodnione elementy przedsięwzięć zawartych w *Ponadlokalnym programie rewitalizacji sieci miast CITTASLOW Województwa Warmińsko-Mazurskiego* zgodne z zakresem interwencji określonym w tym działaniu. *Ponadlokalny program rewitalizacji sieci miast CITTASLOW Województwa Warmińsko-Mazurskiego* pełni rolę dokumentu ramowego. Każde z miast sieci CITTASLOW zobowiązano do przygotowania własnego programu rewitalizacji. Grupą docelową są turyści i mieszkańcy.

Celem Poddziałania 6.1.3 *Instytucje kultury – ZIT bis Elk* jest wzrost potencjału turystycznego miejskiego obszaru funkcjonalnego Elku poprzez poprawę jakości funkcjonowania instytucji kultury. Przewidziano realizację następujących typów projektu:

- rozbudowa, modernizacja (w tym przebudowa) instytucji kultury w celu dostosowania ich do nowoczesnej działalności kulturalnej, w tym zakup trwałego wyposażenia oraz konserwacja muzealiów, starodruków itp.;
- inwestycje związane z wykorzystaniem i rozwojem aplikacji i usług teleinformatycznych, a także rozwojem treści cyfrowych związanych z kulturą i turystyką.

Preferowane do dofinansowania będą projekty analogiczne jak w Poddziałaniu 6.1.2.

W ramach Działania 6.2 *Dziedzictwo naturalne* wyróżniono Poddziałanie 6.2.1 *Infrastruktura uzdrowiskowa*, którego celem jest zwiększona atrakcyjność turystyczna zasobów dziedzictwa naturalnego regionu poprzez rozwój publicznej infrastruktury uzdrowiskowej. Zaproponowane zostały następujące typy projektów:

- budowa, rozbudowa, modernizacja (w tym przebudowa) i wyposażenie publicznie dostępnej infrastruktury uzdrowiskowej obejmujące: urządzenie terenów zielonych i wyposażenie ich w urządzenia umożliwiające pełnienie funkcji rekreacyjnych/leczniczych, np. parki zdrojowe, ścieżki zdrowia, parki kinezyterapeutyczne, skwery;
- tworzenie urządzeń lecznictwa uzdrowiskowego typu pijalnie uzdrowiskowe, tęźnie, inhalatoria, urządzenie odcinków plaży, uzdrowiskowe baseny kąpielowe, trasy leczenia spacerowego do terenoterapii, promenady uzdrowiskowe i powiązane parkingi.

Grupą docelową są turyści, kuracjusze, przedsiębiorcy i mieszkańcy.

Celem Poddziałania 6.2.2 *Szlaki wodne i nabrzeża* jest zwiększona atrakcyjność turystyczna zasobów dziedzictwa naturalnego regionu poprzez usprawnienie żeglowności systemu Wielkich Jezior Mazurskich. Wskazano w tym poddziałaniu takie typy projektów, jak: inwestycje (budowa, rozbudowa, modernizacja, w tym przebudowa) w nabrzeża, infrastrukturę śródlądowych dróg wodnych i infrastrukturę portową; a także wdrażanie rozwiązań i technik zarządzania, monitorowania ruchu na śródlądowych drogach wodnych (w tym małych portów). Wsparcie skierowane jest na przedsięwzięcia wynikające z planu strategicznego „Wielkie Jeziora Mazurskie – Strategia”. Grupą docelową są turyści.

W ramach Działania 6.2 *Dziedzictwo naturalne* wyróżniono Poddziałanie 6.2.3 *Efektywne wykorzystanie zasobów*, którego celem jest utrzymanie przewagi konkurencyjnej Warmii i Mazur nad innymi regionami w oparciu o zasoby dziedzictwa naturalnego. Obecnie przewidziano w ramach tego poddziałania dofinansowanie na realizację projektów wykorzystujących lokalne zasoby przyrodnicze, w tym na budowę, modernizację i oznakowanie ścieżek i tras rowerowych, inne roboty budowlane, które zapewnią bezpieczne przemieszczanie się turysty rowerowego, wraz z infrastrukturą towarzyszącą oraz zagospodarowaniem przestrzeni na cele turystyczno-rekreacyjne (np. budowa, rozbudowa terenów rekreacyjnych, punktów i tarasów widokowych, ścieżek dydaktycznych, tras kajakowych, narciarskich, jeździeckich wraz z infrastrukturą towarzyszącą), urządzenie i podnoszenie standardu kamperowisk i kempingów, zagospodarowanie terenów przybrzeżnych na cele turystyczne, mała infrastruktura żeglarska, uporządkowanie bindug i małych obozowisk poprzez m.in. budowę, remont pomostów, zagospodarowanie terenu (jego uporządkowanie, wyposażenie w infrastrukturę w postaci ławek i stołów, wiat chroniących przed deszczem, koszy na śmieci, tablic informacyjnych).

Wspierane będą oraz preferowane przedsięwzięcia wynikające z planu strategicznego „Wielkie Jeziora Mazurskie – Strategia”. Interwencja obejmuje również uzgodnione elementy przedsięwzięć, zawartych w Programie rewitalizacji sieci miast CITTASLOW, niezbędne dla rewitalizacji danego obszaru, powiązane z realizowanymi w ramach Osi priorytetowej 8 *Obszary wymagające rewitalizacji*. Grupą docelową tego działania są turyści i mieszkańcy.

W 2020 r. w Osi priorytetowej 1 *Inteligentna gospodarka Warmii i Mazur*, w ramach Działania 1.3. *Przedsiębiorczość (Wsparcie przedsiębiorczości)* wyróżniono Poddziałanie 1.3.5 *Usługi dla MŚP*. W ramach tego

działania premiowane są podmioty prowadzące działalność w sektorach: turystyka, gastronomia, transport zbiorowy oraz innych branżach objętych zakazem funkcjonowania wydanym przez rząd RP w okresie epidemii (wg dominującego PKD).

Województwo wielkopolskie¹⁶⁸

W ramach RPO województwa wielkopolskiego projekty z zakresu turystyki mogą pozyskać dofinansowanie m.in. w ramach Osi priorytetowej 4 *Środowisko*. W Działaniu 4.4 *Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego* wyróżniono następujące poddziałania: 4.4.1 *Inwestycje w obszarze dziedzictwa kulturowego regionu*, 4.4.2 *Wydarzenia kulturalne*, 4.4.3 *Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego w ramach ZIT dla MOF (Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego) Poznania* oraz 4.4.4 *Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego w ramach ZIT dla rozwoju AKO (Aglomeracji Kalisko-Ostrowskiej)*.

Cel Działania 4 to zwiększenie atrakcyjności obiektów kultury regionu poprzez inwestycje chroniące ich stan. Wśród typów projektów wskazanych do potencjalnego wsparcia finansowego są także te bezpośrednio związane z turystyką. W ramach Poddziałania 4.4.2 przewidziano realizację wsparcia organizacji wydarzeń o charakterze kulturalnym wnoszących trwały wkład do zachowania dziedzictwa kulturowego regionu, w tym wsparcie niezbędnej infrastruktury. Z kolei w ramach Poddziałania 4.4.3. obecnie wskazano następujące projekty: poprawę stanu materialnego dziedzictwa kulturowego regionu poprzez przebudowę, modernizację i adaptację obiektów użyteczności publicznej wpisanych do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków. W ramach Poddziałania 4.4.4. przewidziano do realizacji podobne inwestycje jak wskazane powyżej, jednak w ramach ZIT.

¹⁶⁸ Informacje dotyczące wsparcia dla turystyki w RPO województwa wielkopolskiego przedstawiono na podstawie analizy dokumentów: 1) Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny na lata 2014–2020, Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Programu Operacyjnego, Zarząd Województwa Wielkopolskiego, Poznań, październik 2020 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/95534/szczegolowy_opis_osi_priorytetowych_29_10_2020.pdf oraz 2) Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny na lata 2014–2020, Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Programu Operacyjnego, Zarząd Województwa Wielkopolskiego, Poznań, kwiecień 2015 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/4554/uszczegolowienie_wrpo_2014_2020.pdf (dostęp 21.10.2020).

W Osi priorytetowej 9 *Infrastruktura dla kapitału ludzkiego* wskazano Działanie 9.2 *Rewitalizacja miast i ich dzielnic, terenów wiejskich, poprzemysłowych i powojaskowych* (początkowo w 2015 r. określono je jako *Rewitalizacja miast i ich dzielnic, terenów wiejskich, poprzemysłowych i powojaskowych*), przewidziano rewitalizację ww. obszarów, co może również przyczynić się do wzrostu atrakcyjności turystycznej tych miejsc.

W ramach Osi priorytetowej 2 *Społeczeństwo informacyjne* wyróżniono Działanie 2.1 *Rozwój elektronicznych usług publicznych*, w którym obecnie zawarto Poddziałanie 2.1.3 *Rozwój elektronicznych usług publicznych w ramach ZIT dla rozwoju AKO (Aglomeracji Kalisko-Ostrowskiej)*. W ramach tego działania realizowany będzie projekt pozakonkursowy pn. „Regionalna zintegrowana infrastruktura informacji przestrzennej Aglomeracji Kalisko-Ostrowskiej”, którego beneficjentem będzie Kalisz. Projekt polega na utworzeniu Geoportalu RZIIPAKO stanowiącego narzędzie dystrybucji zintegrowanych danych i usług świadczonych dla ludności, administracji i przedsiębiorców za pośrednictwem portali z zakresu dotyczącego: środowiska, infrastruktury przestrzennej, mobilności i transportu, zdrowia, przedsiębiorczości, sportu i turystyki, edukacji, kultury i sztuki, szkoleń zawodowych, bezpieczeństwa i zarządzania kryzysowego oraz obsługi klienta. Z kolei w ramach Poddziałania 2.1.4. realizowany będzie projekt pozakonkursowy pt. *Budowa Metropolitalnego Systemu Informacji Przestrzennej (MeSIP) dla Metropolii Poznań*. System ten usprawni w administracji samorządowej metropolii Poznań procesy decyzyjne i strategiczne procesy planistyczne, w szczególności w zakresie: planowania przestrzennego, obsługi infrastruktury technicznej, komunikacji i transportu, zarządzania mieniem komunalnym, ochrony środowiska, ochrony przyrody, ochrony zabytków, działalności społecznej, w tym także w obszarze turystyki oraz promocji i poprawy wizerunku tej metropolii.

Zgodnie z zapisem w Osi priorytetowej 6 *Rynek pracy*, celem Działania 6.1 *Aktywizacja zawodowa osób bezrobotnych i poszukujących pracy – projekty pozakonkursowe realizowane przez PSZ* jest promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników. W 2020 r. uzupełniono zapis, że wsparciem objęte zostaną także osoby zagrożone skutkami epidemii COVID-19. Również w ramach Działania 6.2 *Aktywizacja zawodowa*, którego celem jest wzrost zatrudnienia oraz poprawa sytuacji na rynku pracy osób bezrobotnych, poszukujących pracy, biernych zawodowo i pracujących znajdujących się w trudnej sytuacji na rynku pracy, pojawiły się aktualnie działania związane z zapobieganiem/łagodzeniem skutków epidemii COVID-19.

Województwo zachodniopomorskie¹⁶⁹

Celem Osi priorytetowej 4 *Naturalne otoczenie człowieka* (której nie było jeszcze w dokumencie z 2015 r.) jest zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami. Cele szczegółowe tej osi priorytetowej zostały sformułowane jako:

1. Zwiększona atrakcyjność zasobów kultury regionu.
2. Wzmocnione mechanizmy ochrony przyrody.
3. Zwiększony zasób informacji o stanie środowiska przyrodniczego.
4. Rozwój lokalnego rynku pracy opartego na endogenicznym potencjale.

Działanie 4.1 *Dziedzictwo kulturowe* zostało nakierowane na ochronę rodzimego dziedzictwa Pomorza Zachodniego, mającego wysoką wartość historyczną i kulturową, a zarazem na zwiększenie potencjału turystycznego regionu. W tym działaniu w projektach podkreślono, że musi być wykazany wkład w rozwój poniższych priorytetów kulturowych:

- zachowanie dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego) dla przyszłych pokoleń,
- podniesienie atrakcyjności turystycznej kraju lub regionu.

W ramach tego działania zaproponowane zostały projekty typu: prace konserwatorskie, restauratorskie przy zabytkach nieruchomych, historycznych zespołach budowlanych, prowadzące do dostosowania tych obiektów na cele użytkowe, wraz z promocją tych obiektów. Również tego rodzaju prace (tj. konserwatorskie i restauratorskie) przewidziano w przypadku zabytków ruchomych. Grupę docelową tego działania stanowią turyści oraz mieszkańcy województwa zachodniopomorskiego.

Działanie 4.2 *Wzmocnienie instytucji kultury* zostało nakierowane na wsparcie kluczowych instytucji kultury w regionie, którego efektem jest zwiększenie uczestnictwa mieszkańców województwa w wydarzeniach kulturalnych. Projekty przewidziane w tym działaniu muszą wykazać wkład w rozwój poniższych priorytetów kulturowych:

- poprawa dostępności do kultury – tj. w wymiarze fizycznym udostępnienie nowych powierzchni do prowadzenia działalności kulturalnej, jak również budowanie świadomości i edukacja kulturalna;

¹⁶⁹ Informacje dotyczące wsparcia dla turystyki w RPO województwa zachodniopomorskiego przedstawiono na podstawie analizy dokumentów: 1) Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2014–2020, październik 2020 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/95049/soop_49_0_cz_ii_efrr_efs_20201007.pdf oraz 2) Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2014–2020. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/5822/Szczegolowy_Opis_Priorytetow_RPO_Zachodniopomorskiego_11_dzialan.pdf (dostęp 21.10.2020).

- umożliwienie nowych form uczestnictwa w kulturze – tworzenie warunków do rozwoju oferty kulturalnej odpowiadającej na nowe potrzeby w tym obszarze działalności, wynikające z rozwoju technicznego oraz przemian społecznych we współczesnej gospodarce;
- podniesienie atrakcyjności turystycznej kraju lub regionu.

Wśród typów projektu należy wskazać takie jak: rozbudowa i modernizacja infrastruktury obiektów kultury o znaczeniu ponadregionalnym (m.in.: rozbudowa, przebudowa wraz z wyposażeniem instytucji kultury; inwestycje infrastrukturalne mające na celu niezbędne dostosowanie istniejącego obiektu do nowych funkcji kulturalnych). Grupę docelową tego działania stanowią mieszkańcy województwa zachodniopomorskiego oraz turyści.

Działanie 4.3 *Ochrona różnorodności biologicznej* ma na celu wzmocnienie mechanizmów ochrony przyrody przez powstrzymanie procesu utraty różnorodności biologicznej i naturalnych walorów krajobrazowych w regionie. Działania na rzecz ochrony różnorodności biologicznej na obszarach miejskich i pozamiejskich w oparciu o gatunki rodzime mogą odbywać się np. przez budowę lub modernizację centrów różnorodności biologicznej, banków genowych, parków miejskich, ogrodów botanicznych, eko-parków. Przewidziano następujące typy projektów: tworzenie centrów ochrony różnorodności biologicznej na obszarach miejskich i pozamiejskich opartej na gatunkach rodzimych oraz wsparcie dla ośrodków prowadzących działalność w zakresie edukacji ekologicznej.

Celem Działania 4.5 *Kształtowanie właściwych postaw człowieka wobec przyrody przez edukację* są wzmocnione mechanizmy ochrony przyrody. Jako typ projektu zaplanowano kształtowanie przez edukację właściwych postaw człowieka wobec przyrody.

W Działaniu 4.6 *Wsparcie infrastrukturalnych form ochrony przyrody i krajobrazu* wspierane będą projekty mające na celu wzmocnienie mechanizmów ochrony przyrody na obszarach cennych przyrodniczo, tj. na obszarach parków krajobrazowych, rezerwatów przyrody (wraz z otulinami tych obszarów) oraz na obszarach chronionego krajobrazu. Wsparcie udzielane jest projektom z zakresu zielonej infrastruktury, tj. projektom, które przynoszą ekologiczne, ekonomiczne i społeczne korzyści za pomocą naturalnych rozwiązań na obszarach wiejskich i w środowisku miejskim (np. odtworzenie naturalnych cech krajobrazu; ekodukty, zielone mosty; w miastach: zielone ściany, zielone dachy, parki miejskie, tereny zielone). Przewidziano realizację takich typów projektów, jak zachowanie walorów krajobrazowych oraz ukierunkowanie ruchu turystycznego na obszarach cennych przyrodniczo.

W ramach Działania 4.9 *Rozwój zasobów endogenicznych* wsparcie skierowano na przedsięwzięcia, które będą kreować nowe produkty turystyczne oraz rozwój istniejących produktów na bazie potencjałów endogenicznych danego obszaru. Preferowane typy projektów są następujące: wsparcie projektów z zakresu infrastruktury turystyki aktywnej i uzdrowiskowej, bazującej na endogenicznych potencjałach obszaru, mającej charakter prozatrudnieniowy (m.in.: budowa, rozbudowa, przebudowa i modernizacja infrastruktury turystyki aktywnej będącej produktem turystycznym lub jego częścią; budowa, rozbudowa, przebudowa i modernizacja infrastruktury turystyki uzdrowiskowej); tworzenie i rozwój szlaków rowerowych.

W ramach Osi priorytetowej 6 *Rynek pracy* wskazano Działanie 6.5 *Kompleksowe wsparcie głównie dla osób bezrobotnych, biernych zawodowo, zwłaszcza znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy, obejmujące pomoc w aktywnym poszukiwaniu pracy oraz działania na rzecz podnoszenia kwalifikacji zawodowych*. Jego celem jest pomoc w aktywnym poszukiwaniu pracy oraz działania na rzecz podnoszenia kwalifikacji zawodowych poprzez szeroki wachlarz wsparcia, które ma na celu zmniejszenie bezrobocia w województwie zachodniopomorskim. Wsparcie jest prowadzone z zastosowaniem odpowiednich instrumentów i form, które odpowiadają na indywidualne potrzeby, w tym: praktyki, staże, zatrudnienie subsydiowane, szkolenia, refundację wyposażenia lub doposażenia stanowiska pracy oraz wsparcie na rozpoczęcie działalności gospodarczej. W 2020 r. wsparcie to zostało skierowane również do pracowników i pracodawców z terenu województwa zachodniopomorskiego dotkniętych skutkami COVID-19.

2.2. Działania związane z turystyką w ogólnokrajowych programach operacyjnych na lata 2014–2020

Pod kątem działań związanych z turystyką dokonano także przeglądu programów operacyjnych 2014–2020, obejmujących swoim zasięgiem cały kraj. Są to:

- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014–2020;
- Program Operacyjny Polska Cyfrowa na lata 2014–2020;
- Program Operacyjny Polska Wschodnia 2014–2020;
- Program Operacyjny Inteligentny Rozwój 2014–2020;
- Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020.

Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014–2020¹⁷⁰

Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko (POIiŚ) wskazuje krajowe cele w obszarze rozwoju zrównoważonego przy zachowaniu spójności i równowagi pomiędzy działaniami inwestycyjnymi w zakresie niezbędnej infrastruktury oraz wsparcia skierowanego do wybranych obszarów gospodarki. Z uwagi na ogólny charakter programów operacyjnych, każda instytucja zarządzająca przygotowuje dodatkowy dokument uszczegóławiający jego zapisy. W przypadku POIiŚ jest to „Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014–2020” (tzw. SzOOP).

Program ten w największym stopniu ze wszystkich analizowanych programów odnosi się do działań związanych z turystyką. I tak, w ramach Osi priorytetowej 2 *Ochrona środowiska*, w tym adaptacja do zmian klimatu, przedstawiono Działanie 2.1 *Adaptacja do zmian klimatu wraz z zabezpieczeniem i zwiększeniem odporności na klęski żywiołowe, w szczególności katastrofy naturalne oraz monitoring środowiska*. Podkreślono w nim m.in., że interwencje będą podejmowane w strefach istniejącej zabudowy, a działania poza miejscowościami i strefami turystycznymi będą podejmowane jedynie w szczególnych przypadkach, gdy będzie to konieczne dla ochrony mienia ludzkiego lub obszarów cennych przyrodniczo. Ponadto, wśród typów projektu wymieniono zabezpieczenie brzegów morskich zagrożonych erozją, przy czym wskazano, że uzupełniająco, w ramach kompleksowych projektów, możliwe będzie realizowanie działań zmniejszających presję turystyczną na wybrzeże, takich jak: budowa/przebudowa zejść na plaże jako lekkich konstrukcji ponad podłożem oraz łatwe do rozbiórki i odbudowy: pomosty, kładki, ścieżki.

W Działaniu 2.3 *Gospodarka wodno-ściekowa w aglomeracjach* jako grupę docelową wskazano również turystów.

Z kolei w Działaniu 2.4 *Ochrona przyrody i edukacja ekologiczna* zwrócono m.in. uwagę na fakt, że efekty działań na rzecz ochrony cennych gatunków i siedlisk będą dodatkowo wsparte dzięki przedsięwzięciom

¹⁷⁰ Informacje dotyczące Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko przedstawiono na podstawie: 1) Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014–2020. Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Wersja 1.0. Warszawa, 23 lipca 2015 r.; 2) Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014–2020. Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Wersja 15.4. Warszawa, 5 sierpnia 2020 r.; adresy internetowe, z których pobrano wymienione dokumenty, podano w bibliografii.

zmniejszającym negatywną presję na ekosystemy przez rozwój infrastruktury związanej z właściwym ukierunkowaniem ruchu turystycznego na obszarach cennych przyrodniczo. W ramach ochrony *in situ* lub *ex situ* zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych wskazano do współfinansowania działania o charakterze dobrych praktyk, związane z ochroną zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych. Wśród tych działań wymienia się zmniejszenie presji na gatunki i siedliska, m.in. przez ograniczanie dostępu do ostoi wybranych gatunków, właściwe ukierunkowanie ruchu turystycznego (budowa lub modernizacja małej infrastruktury służącej zabezpieczeniu obszarów chronionych przed nadmierną i niekontrolowaną presją turystów, w tym: budowa lub modernizacja ścieżek dydaktycznych, ścieżek rowerowych, szlaków, parkingów, punktów widokowych, wież widokowych, zadaszeń). Na uwagę zasługują również projekty typu prowadzenie działań informacyjno-edukacyjnych w zakresie ochrony środowiska i efektywnego wykorzystania jego zasobów. Wsparcie skierowano na działania mające na celu zwiększenie świadomości społecznej i zaangażowania obywateli w aktywną ochronę środowiska oraz kształtowanie postaw proekologicznych. Dotarcie do odbiorców następuje zarówno przez kampanie edukacyjno-promocyjne realizowane za pośrednictwem mediów, jak i przez działania skierowane bezpośrednio do dzieci i młodzieży szkolnej. W ramach tego działania przewidziano również realizację m.in. projektów edukacyjno-promocyjnych związanych z kształtowaniem postaw proekologicznych oraz projektów unaoczniających wpływ działalności człowieka na stan środowiska naturalnego, w szczególności na różnorodność biologiczną. Wśród nich wymienia się m.in.:

- edukację w obszarze zrównoważonego rozwoju przez realizację ogólnopolskich działań informacyjno-edukacyjnych (z wyłączeniem finansowania emisji spotów reklamowych w telewizji), nastawionych na zwiększenie zaangażowania obywateli w ochronę środowiska, w tym propagowanie krajowych form ochrony przyrody;
- budowanie potencjału i integracja (szkolenia oraz aktywna edukacja dla grup zawodowych wywierających największy wpływ na przyrodę).

Również jako typ projektu w ramach Działania 2.4 wskazano rozwój bazy ośrodków prowadzących działalność w zakresie edukacji ekologicznej, zarówno na poziomie ośrodków prowadzących działalność w zakresie edukacji i podlegających parkom narodowym, jak też na poziomie wielofunkcyjnych centrów edukacji ekologicznej oraz ochrony zagrożonych gatunków i siedlisk na kluczowych obszarach przyrodniczych o randze międzynarodowej. W przypadku tych wielofunkcyjnych centrów edukacji

ekologicznej przedmiotem wsparcia objęto kluczowe obiekty wskazane przez Ministra Środowiska, o priorytetowym znaczeniu z punktu widzenia rozpowszechniania wiedzy o środowisku, jak również ochrony najcenniejszych obiektów przyrodniczych w Polsce, przez tworzenie centrów koncentracji aktywności na obszarach zagrożonych nadmierną presją turystyczną, które posiadają potencjał kształtowania świadomości ekologicznej w skali ogólnopolskiej.

Grupę docelową stanowi całe społeczeństwo, korzystające z zasobów środowiska w postaci usług ekosystemów zapewnianych przez obszary o wysokiej wartości przyrodniczej.

Oś priorytetowa 8 *Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury* jest ograniczona do celu tematycznego zachowanie i ochrona środowiska oraz promowanie efektywnego gospodarowania zasobami i stanowi integralne uzupełnienie całościowej interwencji podejmowanej w obrębie tego celu, dedykowanego szeroko pojętym zasobom (nie tylko środowiskowym, ale również kulturowym). Celem tej osi priorytetowej jest ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego. Realizowane inwestycje będą miały na celu efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w osiąganiu korzyści społecznych i gospodarczych w wymiarach krajowym, regionalnym i lokalnym. W ramach tej osi zaproponowane zostało w 2015 r. Działanie 8.1 *Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury*, w ramach którego przewidziano realizację inwestycji dotyczących zarówno ochrony zabytków, jak też rozwoju zasobów kultury. Warto nadmienić, że w późniejszych dokumentach wyróżniono Działanie 8.1 *Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury* oraz Działanie 8.2 *Ochrona zabytków*. Jednakże opis tych działań nadal pozostał wspólny i generalnie jest taki, jaki był dla wcześniejszego Działania 8.1.

Wsparcie ukierunkowane na zachowanie dziedzictwa dotyczy prac związanych z renowacją, konserwacją, rewaloryzacją i restauracją obiektów zabytkowych (i ich zespołów), jak również przebudowy i rozbudowy obiektów zabytkowych. Dofinansowanie mogą otrzymać także projekty związane z konserwacją i restauracją zabytków ruchomych (w tym ich ochrona i udostępnienie poprzez proces digitalizacji). Zakres wsparcia w ramach Osi priorytetowej 8 obejmuje także działania infrastrukturalne mające na celu ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów, jak również zabytkowych parków i ogrodów. W zakresie rozwoju zasobów kultury o dofinansowanie mogły ubiegać się przedsięwzięcia polegające na rozbudowie, przebudowie i remoncie niezabytkowej infrastruktury kultury i edu-

kacji artystycznej z przeznaczeniem na cele kulturalne, jako miejsc prezentacji dziedzictwa kulturowego. W celu zwiększenia dostępu do zasobów kultury możliwe są także inwestycje dotyczące przebudowy pomieszczeń z przeznaczeniem na magazyny studyjne i modernizacji wystaw stałych, jak też zabezpieczenie obiektów przed kradzieżą i zniszczeniem. W ramach działania finansowany jest także zakup aparatury specjalistycznej na cele działalności związanej z ochroną i zachowaniem dziedzictwa kulturowego i rozwojem zasobów kultury. W przypadku projektów realizowanych w ramach 8. osi priorytetowej warunki udzielania wsparcia uzależnione są od miejsca realizacji inwestycji, a nie od miejsca lokalizacji siedziby beneficjanta projektu. Ponadto realizowane są projekty dotyczące: obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO czy też uznanych przez Prezydenta RP za Pomniki Historii; obiektów zlokalizowanych na obszarach objętych wpisem na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO lub położonych na obszarach uznanych za Pomniki Historii. Za kluczowe uznano m.in. inwestycje dotyczące zabytków drewnianych (zarówno nieruchomości, jak i ruchomych); rozwoju czytelnictwa i sztuki współczesnej w miastach wojewódzkich; inwestycje dotyczące zabytków techniki oraz projekty wynikające z Kontraktów Terytorialnych, które mogły otrzymać wsparcie z zachowaniem zasad interwencji określonych w Programie Operacyjnym Infrastruktura i Środowisko 2014–2020. Zakłada się, że efekty realizowanych przedsięwzięć będą sprzyjać zachowaniu dziedzictwa kulturowego Polski, jak również stworzeniu i poprawie warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej i edukacyjnej w obszarze kultury.

W ramach działań w tej osi priorytetowej przewidziano następujące typy projektów:

- prace konserwatorskie, restauratorskie oraz roboty budowlane przy obiektach i na obszarach zabytkowych i zespołach tych obiektów oraz w ich otoczeniu;
- rozbudowa, przebudowa i remont niezabytkowej infrastruktury na cele działalności kulturalnej, edukacji artystycznej, archiwów;
- zakup trwałego wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej, w tym edukacji artystycznej oraz realizacji prac konserwatorskich;
- modernizacja wystaw stałych;
- ochrona i zachowanie zabytkowych ogrodów i parków;
- konserwacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych (w tym filmowych) oraz ich ochrona i udostępnienie poprzez proces digitalizacji;

- zabezpieczenie obiektów przed kradzieżą i zniszczeniem;
- rozbudowa, przebudowa i remont pomieszczeń lub obiektów z przeznaczeniem na magazyny studyjne.

W ramach jednego projektu beneficjent może łączyć różne typy ww. działań. Grupę docelową tego działania stanowią mieszkańcy całej Polski oraz turyści.

Program Operacyjny Polska Cyfrowa na lata 2014–2020¹⁷¹

Celem POPC jest wzmocnienie cyfrowych fundamentów dla rozwoju kraju. W Osi priorytetowej 2 *E-administracja i otwarty rząd* wsparcie jest ukierunkowane m.in. na udostępnienie zasobów kultury. W osi tej zawarto Poddziałanie 2.3.2 *Cyfrowe udostępnienie zasobów kultury*, którego celem jest digitalizacja zasobów kultury (w tym materiałów archiwalnych) i zwiększenie dostępności oraz poprawa jakości cyfrowo udostępnianych zasobów kultury, w tym materiałów archiwalnych w rozumieniu ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, a także polepszenie możliwości ich ponownego wykorzystania. Uzasadnieniem dla podjęcia interwencji w ramach poddziałania są zidentyfikowane kluczowe bariery dla cyfrowego udostępnienia zasobów kultury oraz ich ponownego wykorzystania. Dlatego wsparcie ma pozwolić na realizację następujących zadań w ramach podejścia systemowego do realizacji projektów:

- wdrażanie zmian technologicznych dotyczących digitalizacji i przechowywania danych cyfrowych;
- koordynacja w zakresie gromadzenia, przechowywania i udostępnienia zasobów cyfrowych, eliminująca wielokrotne digitalizowanie tych samych zasobów;
- podnoszenie kompetencji osób zaangażowanych w udostępnianie zasobów kultury oraz budowanie świadomości na temat znaczenia ponownego wykorzystania zasobów kultury jako działania prorozwojowego;
- udostępnianie zasobów zdigitalizowanych oraz ich promocja.

---

¹⁷¹ Informacje dotyczące programu przedstawiono na podstawie: Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa na lata 2014–2020. Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Warszawa, grudzień 2014 r.; Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa na lata 2014–2020. Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej. Wersja 38.0, Warszawa, 29 września 2020 r.; adresy internetowe, z których pobrano wymienione dokumenty, podano w bibliografii.

Działania te skierowane są do obywateli, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych, jednostek naukowych, instytucji obszaru kultury oraz jednostek administracji publicznej korzystających z cyfrowo udostępnionych zasobów kultury.

Program Operacyjny Polska Wschodnia 2014–2020¹⁷²

W ramach Osi priorytetowej 2 *Nowoczesna infrastruktura transportowa* wprowadzono Działanie 2.1 *Zrównoważony transport miejski*, którego celem jest zwiększenie wykorzystania transportu miejskiego w miastach wojewódzkich makroregionu Polski Wschodniej i ich obszarach funkcjonalnych. Odbiorcą tego działania są mieszkańcy miast wojewódzkich oraz mieszkańcy obszarów funkcjonalnych tych miast lub obszarów realizacji Strategii ZIT ww. miast, studenci, a także turyści.

W ramach Osi priorytetowej 3: *Ponadregionalna infrastruktura kolejowa*, której celem jest zwiększona dostępność Polski Wschodniej w zakresie infrastruktury kolejowej, przedstawiono Działanie 3.1 *Infrastruktura kolejowa*. Jako grupę docelową tego działania, oprócz mieszkańców makroregionu, przedsiębiorstw produkcyjnych i sektora transportu z Polski Wschodniej i całego kraju oraz zagranicznych, wskazano również turystów.

Program Operacyjny Inteligentny Rozwój 2014–2020¹⁷³

Program ten jest krajowym programem operacyjnym finansującym badania, rozwój oraz innowacje, a jego głównym celem jest wzrost innowacyjności polskiej gospodarki. Podejmowane w ramach programu działania skoncentrowane są głównie na wzmocnieniu powiązań między biznesem

---

¹⁷² Informacje dotyczące programu przedstawiono na podstawie: Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Operacyjnego Polska Wschodnia 2014–2020. Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Warszawa, 31 marca 2015 r.; Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Operacyjnego Polska Wschodnia 2014–2020. Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej. Warszawa, 6 sierpnia 2020 r.; adresy internetowe, z których pobrano wymienione dokumenty, podano w bibliografii.

¹⁷³ Informacje dotyczące programu przedstawiono na podstawie: Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Operacyjnego Inteligentny Rozwój 2014–2020. Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Warszawa, 28 sierpień 2015 r.; Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Operacyjnego Inteligentny Rozwój 2014–2020. Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej. Warszawa, wrzesień 2020 r.; adresy internetowe, z których pobrano wymienione dokumenty, podano w bibliografii.

a nauka, a tym samym na zwiększeniu stopnia komercjalizacji wyników prac B+R i ich praktycznego wykorzystania w gospodarce, a także na wsparciu innowacyjności firm, co może dotyczyć potencjalnie również branży turystycznej. W 2020 r. zakres wsparcia wybranych działań oraz poddziałań POIR został zmodyfikowany w celu przeciwdziałania skutkom społeczno-gospodarczym pandemii COVID-19. Szczegółowe informacje w tym zakresie znajdują się w opisach właściwych instrumentów wsparcia programu.

Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020¹⁷⁴

Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój (PO WER) został zatwierdzony przez Komisję Europejską 17 grudnia 2014 r. PO WER jest programem, który z jednej strony odpowiada na potrzeby reform w obszarach zatrudnienia, włączenia społecznego, edukacji, szkolnictwa wyższego, zdrowia i dobrego rządzenia, z drugiej zaś oferuje wsparcie bezpośrednie w obszarach, których wsparcie z poziomu krajowego jest uzasadnione obiektywnymi przesłankami. W programie, oprócz środków EFS, dostępne będą także środki *Inicjatywy na rzecz zatrudnienia osób młodych*, dlatego wsparcie osób młodych do 29. roku życia odbywa się w ramach PO WER, a nie w regionalnych programach operacyjnych. Ponadto w PO WER wspierane są innowacje społeczne, projekty mobilności międzynarodowej i współpraca ponadnarodowa, a także szkolnictwo wyższe. Aczkolwiek bezpośrednio nie wspomina się w tym programie o działaniach związanych z turystyką, jednakże zakres działań wskazuje, że istnieje możliwość uzyskania dofinansowania w tym zakresie.

---

¹⁷⁴ Informacje dotyczące programu przedstawiono na podstawie: Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020. Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Warszawa, 27 marca 2015 r.; Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020. Wersja 18. Rzeczpospolita Polska, Warszawa, 25 marca 2020 r.; adresy internetowe, z których pobrano wymienione dokumenty, podano w bibliografii.

ROZDZIAŁ 3.

WYKORZYSTANIE FUNDUSZY UNIJNYCH 2014–2020 DLA WSPARCIA TURYSTYKI

Turystyka jest ważnym czynnikiem rozwoju lokalnego i regionalnego w wielu kontekstach społecznych i gospodarczych krajów członkowskich Unii Europejskiej. Z tego powodu rozwój turystyki jest wspierany z funduszy polityki regionalnej UE w regionach uprawnionych do korzystania z tej formy wsparcia, w tym we wszystkich województwach Polski. W perspektywie finansowej 2014–2020 fundusze unijnej polityki regionalnej są alokowane w Polsce w ramach ogólnokrajowych programów operacyjnych¹⁷⁵, tj. PO Infrastruktura i Środowisko, PO Inteligentny Rozwój, PO Polska Cyfrowa, PO Wiedza, Edukacja, Rozwój, PO Polska Wschodnia, PO Europejska Współpraca Terytorialna, PO Europejski Instrument Sąsiedztwa i PO Pomoc Techniczna oraz 16 regionalnych programów operacyjnych. Przedstawiona w rozdziale 2 analiza priorytetów i działań tych programów wskazuje na szerokie możliwości pozyskania finansowego wsparcia dla projektów wspierających rozwój turystyki. Jednocześnie analiza dokumentów strategicznych województw dowodzi, że zarówno rozwój turystyki, jak i możliwość pozyskania funduszy unijnych na ten cel są postrzegane jako jedna z ważniejszych szans rozwojowych.

Informacje na temat stanu i głównych efektów wykorzystania funduszy unijnych z programów operacyjnych 2014–2020 są gromadzone w Centralnym Systemie Teleinformatycznym SL2014¹⁷⁶. Na potrzeby niniejszego opracowania z bazy danych SL2014, zawierającej według stanu

---

¹⁷⁵ <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/#/domyslne=1/10515=3142> (dostęp 15.08.2020).

¹⁷⁶ Więcej informacji na temat SL2014 znajduje się na stronie <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/centralny-system-teleinformatyczny/> (dostęp 29.10.2020).

na 30 września 2020 r. 176 511 wpisów¹⁷⁷, wyekstrahowano dane dotyczące 1214 projektów twardych bezpośrednio wspierających rozwój turystyki. Kryterium doboru był charakter projektów (projekty twarde) oraz ich tematyka. Wybrano do badania projekty twarde ze względu na trwałość ich efektów, przy czym przyjęto założenie, że ma ona być nie krótsza niż 5 lat¹⁷⁸. Z kolei kryterium doboru projektów według ich tematyki pozwoliło wyselekcjonować inwestycje ukierunkowane na efektywne wykorzystanie i ochronę zasobów wskazanych w literaturze przedmiotu, w strategiach rozwoju województw oraz w regionalnych programach operacyjnych, jako zasoby strategiczne dla rozwoju turystyki w jej różnych formach¹⁷⁹.

3.1. Beneficjenci i tematyka projektów wspierających rozwój turystyki przy współfinansowaniu z programów operacyjnych 2014–2020

Wartość ogółem analizowanych projektów wynosi 9513,5 mln zł. Dofinansowanie unijne stanowi 61% tej kwoty, tj. 5841,9 mln zł i są to wyłącznie dotacje bezzwrotne. Współfinansowanie dla działań wspierających rozwój turystyki pozyskały różne grupy beneficjentów, na inwestycje o zróżnicowanych tematyce, wartości i lokalizacji.

Analizowane projekty zostały zrealizowane przez 941 beneficjentów wiodących (tabela 1), w tym gminy i gminne samorządowe jednostki organizacyjne, Kościół katolicki, pozostałe kościoły i związki wyznaniowe, przedsiębiorstwa, województwa i wojewódzkie samorządowe jednostki organizacyjne, fundacje, powiaty, stowarzyszenia, państwowe jednostki organizacyjne, inne państwowe lub samorządowe osoby prawne w rozumieniu art. 9 pkt 14 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych¹⁸⁰, do których zaliczono parki narodowe i muzea. Kolejni beneficjenci to instytuty badawcze i uczelnie oraz grupa podmiotów „inne”, obejmująca

---

¹⁷⁷ Zgodnie z informacją zawartą w systemie SL2014 liczba wpisów jest większa niż liczba opisanych przez nie projektów, ponieważ przyjęty system rejestracji projektów zakłada, że projekty realizowane w różnych miejscach mają liczbę wpisów adekwatną do liczby miejsc realizacji, przy jednoczesnym podziale podawanych kwot według miejsc realizacji.

¹⁷⁸ Zgodnie z założeniami dofinansowania w ramach działań wielu regionalnych programów operacyjnych.

¹⁷⁹ Do badania nie włączono projektów miękkich, w tym akcji promocyjnych, edukacyjnych, informacyjnych, organizacji wydarzeń kulturalnych, etc.

¹⁸⁰ Tekst jedn.: Dz.U. z 2019 r. poz. 869 z późn. zm.

nieliczne izby rzemieślnicze, nadleśnictwa skarbu państwa, samodzielne publiczne zakłady opieki zdrowotnej. Należy podkreślić, iż zgodnie z danymi zawartymi w Centralnym Systemie Teleinformatycznym SL2014, w przypadku 1148 (95%) projektów beneficjent wiodący był jednocześnie jedynym beneficjentem, natomiast pozostałe 66 projektów zostało zrealizowanych przez beneficjentów wiodących z partnerami.

Tabela 1. Statystyki opisowe całkowitej wartości (mln zł) projektów wspierających rozwój turystyki, według grup beneficjentów programów operacyjnych 2014–2020

Wyszczególnienie	N	Suma	Średnia	Mediana	Odchyl. stand.	Min.	Maks.	Zakres
Gminy i gminne samorządowe jednostki organizacyjne	578	4520,2	7,8	3,8	13,1	0,1	126,7	126,6
Kościół katolicki, pozostałe kościoły i związki wyznaniowe	226	1321,1	5,8	2,8	6,8	0,1	28,0	27,9
Przedsiębiorstwa	157	884,2	5,6	2,2	9,9	0,1	91,7	91,6
Województwa i wojewódzkie samorządowe jednostki organizacyjne	80	1037,9	13,0	8,9	11,7	0,4	52,4	52,0
Fundacje	37	268,1	7,2	4,5	9,4	0,2	57,0	56,8
Powiaty	35	208,6	6,0	4,0	5,4	0,6	25,8	25,2
Stowarzyszenia	32	508,8	15,9	4,8	34,3	0,5	163,5	163,0
Państwowe jednostki organizacyjne	30	332,6	11,1	3,4	15,3	0,3	59,5	59,1
Inne państwowe lub samorządowe osoby prawne*	15	220,1	14,7	13,3	9,3	2,3	28,8	26,5
Instytuty badawcze i uczelnie	9	62,0	6,9	2,9	9,2	0,7	29,7	29,0
Inne	5	17,1	-	-	-	-	-	-

*w rozumieniu art. 9 pkt 14 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Tekst jedn.: Dz.U. z 2019 r. poz. 869 z późn. zm.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych SL2014, stan na 30.09.2020 r.

W ramach partnerstw współpracowały np. samorzady gminne jako beneficjenci wiodący – najczęściej z samorządami gmin partnerskich, rzadziej z samorządami powiatów, z lokalnymi organizacjami turystycznymi, Państwowym Gospodarstwem Wodnym Wody Polskie i nadleśnictwami, w jednostkowych przypadkach ze stowarzyszeniami, parafiami rzymskokatolickimi, lokalnymi grupami działania czy ochotniczą strażą pożarną i spółdzielniami mieszkaniowymi. Kościół katolicki jako beneficjent wiodący najczęściej współpracował z takimi partnerami, jak inne parafie rzymskokatolickie i samorzady gmin, rzadziej z samorządami powiatowymi i stowarzyszeniami. Pozostałe kościoły i organizacje religijne nie realizowały projektów w partnerstwie z innymi podmiotami, z wyjątkiem jednego projektu parafii prawosławnej we współpracy z innymi parafiami prawosławnymi.

Współpraca różnych podmiotów przy realizacji analizowanych projektów była jednak znacznie szersza. Dowodzi tego analiza bardziej uszczegółowionych informacji, dostępnych na stronach internetowych beneficjentów lub na stronach poświęconych poszczególnym projektom. Przykładem tego są projekty pt. „Wsparcie opieki nad zabytkami województwa kujawsko-pomorskiego”, które są realizowane od 2015 r. Beneficjentem wiodącym i zarazem jedynym jest województwo kujawsko-pomorskie, bez partnerów. Jednak np. projekt z 2016 r.¹⁸¹, obejmujący prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, zapewnił wsparcie 159 podmiotom na terenie całego województwa, a w 2017 r. – 211¹⁸², pomimo że nie były one partnerami. Innym przykładem szeroko zakrojonej współpracy są projekty zrealizowane przez Stowarzyszenie Wielkie Jeziora Mazurskie 2020¹⁸³. Stowarzyszenie jest beneficjentem wiodącym i jednocześnie jedynym wskazanym w bazie SL2014. Należy jednak podkreślić, że tworzy je 17 lokalnych samorządów¹⁸⁴, w tym gminy: miejska Giżycko, wiejska Giżycko, Miłki, Ryn,

¹⁸¹ Dane pozyskane 15.09.2020 r. z <https://www.kujawsko-pomorskie.pl/projekty-unijne/31615-projekt-wsparcie-opieki-nad-zabytkami-wojewodztwa-kujawsko-pomorskiego-w-2016-roku>

¹⁸² Dane pozyskane 31.08.2020 r. z <https://umwkp.rbip.mojregion.info/dotacje-na-prace-konserwatorskie-restauratorskie-i-roboty-budowlane-w-roku-2017/>

¹⁸³ tj. etapów I, IIA, IIB i III budowy i przebudowy infrastruktury związanej z rozwojem funkcji gospodarczych na szlakach wodnych Wielkich Jezior Mazurskich wraz z budową śluzy „Guzianka II” i remontem śluzy „Guzianka I”.

¹⁸⁴ Informacje o stowarzyszeniu i realizowanych przez niego projektach są dostępne na stronie <https://wielkiejeziora.pl/>

Orzysz, Pisz, Węgorzewo, miejska Mrągowo, wiejska Mrągowo, Mikołajki, Pozezdrze, Ruciane-Nida, Sorkwity, Biała Piska, oraz powiaty: giżycki, piński, mrągowski, co samo w sobie stanowi formę partnerstwa w realizacji inwestycji współfinansowanych z funduszy unijnych.

Rozpatrując pozyskanie wsparcia unijnego przez indywidualnych beneficjentów wiodących, widoczne jest, że przeważająca większość spośród nich (781) zrealizowała przy współfinansowaniu z funduszy unijnych bieżącej perspektywy finansowej po 1 projekcie turystycznym. Spośród pozostałych beneficjentów 113 (w tym 71 gmin) zrealizowało po 2 projekty, 31 (w tym 26 gmin) po 3 projekty, 7 beneficjentów (6 gmin) po 4 projekty, 2 (gminy Krynica-Zdrój i Lidzbark Warmiński) po 5 projektów, 1 (gmina Pokój) 6 projektów, 3 (gminy Łódź, Muszyna, Uniejów) po 8 projektów. Liderzy pozyskania wsparcia na inwestycje turystyczne to: gmina miasto Gdańsk – 11 projektów, gminy Kraków, Szczecin i Toruń po 12 projektów. Jak wskazują powyższe dane, wśród beneficjentów, którzy pozyskali współfinansowanie z programów operacyjnych 2014–2020 na 2 lub więcej projektów twardych z zakresu turystyki, przeważają gminy, natomiast największą liczbę projektów (po 12) zrealizowały wojewódzkie wspólnoty samorządowe.

Projekty zrealizowane przez gminę Krynica-Zdrój obejmują budowę uzdrowskiej trasy turystyczno-rekreacyjnej VeloKrynica oraz rozwój infrastruktury uzdrowskiej poprzez renowację Bulwarów Dietla, Parku im. Mieczysława Dukiety, płyty głównej krynickiego deptaka oraz przywrócenie zielonego salonu uzdrowskiego na Polanie Janówka w Krynicy-Zdroju. Pozyskano na te inwestycje 23,3 mln zł dofinansowania unijnego z RPO Województwa Małopolskiego na lata 2014–2020. Stanowiło to 62% całkowitej wartości tych inwestycji. Gmina Lidzbark Warmiński pozyskała fundusze unijne na ogrody Biskupa Ignacego Krasickiego, renowację cmentarza komunalnego, zagospodarowanie brzegów rzeki Łyny oraz budowę infrastruktury uzdrowskiej, w tym m.in. pawilonu zdrowia wraz z pozostałą infrastrukturą, na leśny park uzdrowski doliny Symarny. Wsparcie finansowe w łącznej kwocie 28,1 mln zł stanowiło 73% całkowitej wartości projektów i pochodziło z RPO Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014–2020. Projekty gminy Pokój były skoncentrowane tematycznie na zachowaniu różnorodności biologicznej obszarów chronionych Opolszczyzny poprzez ochronę zagrożonych gatunków, siedlisk, pielęgnację i tworzenie nowych form ochrony na terenie zabytkowego założenia parkowego w Pokoju oraz zachowanie dziedzictwa kulturowego i historycznego poprzez rewaloryzację obiektów zabytkowych. Pozyskano

na te cele 17,8 mln zł z RPO Województwa Opolskiego 2014–2020, stanowiące 85% całkowitej wartości projektów.

Po 8 projektów zrealizowały gminy Muszyna, Uniejów i Łódź. Muszyna pozyskała dofinansowanie unijne na rowerowy Szlak Wód Mineralnych w Gminie Muszyna¹⁸⁵ i Strefę Aktywności Turystyczno-Gospodarczej, budowę promenady spacerowej wzdłuż potoku w Żegiestowie i strefy wypoczynkowo-rekreacyjnej w Parku „Zapopradzie”, na odnowę ogrodów tematycznych w Parku Zapopradzie, zagospodarowanie przestrzeni wokół źródeł wody mineralnej Grunwald, Milusia i Anna, rozbudowę ogólnodostępnego lodowiska, rewitalizację Czarnej Młaki – unikalnego w skali kraju pomnika przyrody – wraz z udostępnieniem stawu dla ruchu turystycznego. Dofinansowanie w wysokości 14,7 mln zł pozyskane z RPO Województwa Małopolskiego na lata 2014–2020 stanowiło 62% wartości wskazanych projektów ogółem.

Bardzo ciekawa jest aktywność Uniejowa w pozyskaniu funduszy unijnych. W perspektywie finansowej 2007–2013 był on absolutnym liderem wykorzystania tych środków¹⁸⁶. Również w latach 2014–2020 Uniejów jest w grupie beneficjentów, którzy zrealizowali bardzo dużo projektów, przy czym ze względu na zasoby endogeniczne i wynikający z nich charakter tej gminy są to projekty wspierające rozwój turystyki. Należy do nich budowa infrastruktury turystycznej, w tym parku tematycznego Farma Alka, zagospodarowanie terenu wzdłuż rzeki Warty, rozbudowa kompleksu basenowego Term, projekt „Spycimierski gród atrakcją turystyki kulturowej i ludowej Uzdrowiska Uniejów” oraz przeciwdziałanie degradacji środowiska na terenie nadwarciańskiego obszaru chronionego krajobrazu w Uniejowie poprzez budowę i modernizację infrastruktury turystycznej. Fundusze unijne w kwocie 34,6 mln zł, pozyskane z RPO Województwa Łódzkiego na lata 2014–2020, stanowiły 53% wartości wskazanych projektów ogółem.

Projekty zrealizowane przez Łódź to głównie rewitalizacja centrum miasta, ale także odnowa Parku Helenów, zagospodarowanie obiektów pofabrycznych i kompleksu pałacowego Steinertów czy inne działania związane z zachowaniem i wyeksponowaniem przemysłowo-włókienniczej historii tego miasta. Łódź pozyskała na te cele 282,5 mln zł z RPO

¹⁸⁵ Mapa szlaku dostępna na <http://muszyna.pl/pl/2030/0/rowerowy-szlak-wod-mineralnych.html> (dostęp 30.09.2020)

¹⁸⁶ J. Rakowska 2016. Samorządy gmin jako beneficjenci polityki spójności UE w latach 2007–2013 (2015), Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 74.

Województwa Łódzkiego na lata 2014–2020, co stanowiło 52% wartości projektów ogółem.

Aż 11 projektów zrealizowało miasto-gmina Gdańsk – analizowane inwestycje były ukierunkowane głównie na zachowanie dziedzictwa kulturowego i rozwój różnych szlaków turystycznych. Były to m.in. rewitalizacje Dolnego Miasta i Placu Wałowego wraz ze Starym Przedmieściem w Gdańsku, Oruni, Biskupiej Górki i Starego Chełmu, obszaru Nowy Port z Twierdzą Wisłoujście, rewaloryzacja i adaptacja Wozowni Artyleryjskiej wraz z otoczeniem na potrzeby Centrum Hewelianum w Gdańsku oraz budowa kolejnych odcinków „Pomorskich Tras Rowerowych” o znaczeniu międzynarodowym i przystani żeglarskiej „Sobieszewo Nadwiślańska”, rozbudowa portu jachtowego Górki Zachodnie, realizacja projektu „Pomorski Szlak Kajakowy – Szlak Motławy i Martwej Wisły”, będącego częścią planu zagospodarowania ok. 1500 km pomorskich szlaków kajakowych (284 lokalizacji inwestycji) i ich wyposażenia w niezbędną infrastrukturę kajakową, oraz projektu „Szlak Turystyczny przez Trójmiejski Park Krajobrazowy wraz z łącznikami”. Gdańsk pozyskał dofinansowanie unijne w kwocie 117,8 mln zł z RPO Województwa Pomorskiego na lata 2014–2020. Stanowiło ono 53% ogólnej wartości wyżej wymienionych projektów.

Najwięcej, bo aż po 12, projektów z analizowanego zakresu zrealizowały wspólnoty samorządowe województw: małopolskiego, zachodniopomorskiego i kujawsko-pomorskiego. Inwestycje województwa małopolskiego dotyczyły przede wszystkim budowy poszczególnych odcinków zintegrowanej sieci tras rowerowych: EuroVelo 11 (EV11), VeloMetropolis, VeloRaba Mikłuszowice, VeloDunajec, Wiślana Trasa Rowerowa (WTR), VeloRudawa, Zabierzów – Balice DW 774. Ważnym przedsięwzięciem było także utworzenie Małopolskiego Systemu Informacji Turystycznej m_MSIT-mobilny¹⁸⁷. Dofinansowanie w wysokości 102,2 mln zł pozyskano z RPO Województwa Małopolskiego na lata 2014–2020 i stanowiło ono 68% ogólnej wartości projektów.

Projekty zrealizowane przez samorząd województwa zachodniopomorskiego obejmowały budowę poszczególnych odcinków sieci tras rowerowych Pomorza Zachodniego, w tym Trasy: Pojeziernej, Nadmorskiej, Pojezierzy Zachodnich, Zielonego Pogranicza, VeloBaltica, Trasy Stary Kolejowy Szlak oraz szlaków rowerowych na wale przeciwpowodziowym wzdłuż rzeki Chelszcząca i jeziora Dąbie oraz nad rzeką Iną, na wale Skoszewo i Skoszewo-Czarnocin. Uzyskano także dofinansowanie na budowę

¹⁸⁷ <https://visitmalopolska.pl/-/krakow-i-okolice> (dostęp 15.09.2020).

infrastruktury turystycznej w parkach krajobrazowych województwa w celu zmniejszenia antropopresji. Wsparcie z funduszy unijnych, pozyskanych na te cele z RPO Województwa Zachodniopomorskiego 2014–2020, wyniosło łącznie 122,5 mln zł i stanowiło 82% z ogólnej wartości projektów. Z kolei samorząd województwa kujawsko-pomorskiego zrealizował przy wsparciu z funduszy unijnych m.in. projekty z serii „Wsparcie opieki nad zabytkami województwa kujawsko-pomorskiego” (realizowane kolejno w latach 2015, 2016, 2017 i 2019); projekty z serii „Kujawsko-Pomorskie – rozwój poprzez kulturę” (realizowane kolejno w latach 2016, 2017, 2018 i 2019) oraz projekt „Kultura w zasięgu 2.0”. Na wszystkie projekty z zakresu turystyki pozyskano 86,8 mln zł z RPO Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2014–2020. Kwota ta stanowiła 54% ogólnej wartości tych projektów.

Poszczególne grupy beneficjentów zrealizowały różną liczbę projektów (tabela 1). Największy udział w ogólnej liczbie 1214 analizowanych inwestycji miały samorządy gminne i gminne samorządowe jednostki organizacyjne (48%), następnie Kościół katolicki, pozostałe kościoły i związki wyznaniowe (19%), przedsiębiorstwa (13%) oraz samorządy wojewódzkie i wojewódzkie samorządowe jednostki organizacyjne (7%).

W przypadku dwóch grup beneficjentów, tj. gmin i gminnych samorządowych jednostek organizacyjnych oraz Kościoła katolickiego, pozostałych kościołów i związków wyznaniowych, zrealizowana przez nie największa liczba projektów skutkowałą największą sumaryczną wartością ogółem projektów (tabela 1). W przypadku pozostałych grup beneficjentów nie ma wyraźnej zależności pomiędzy liczbą zrealizowanych projektów a ich łączną wartością. Z kolei uśredniona wartość ogółem projektów plasuje na pierwszym miejscu stowarzyszenia (15,9 mln zł), inne państwowe lub samorządowe osoby prawne (14,7 mln zł), województwa i wojewódzkie samorządowe jednostki organizacyjne (13,0%).

Gminy i gminne samorządowe jednostki organizacyjne oraz Kościół katolicki, pozostałe kościoły i związki wyznaniowe, które były liderami pod względem liczby i całkowitej wartości zrealizowanych projektów, uzyskały znacznie mniejszą średnią wartość na 1 projekt (odpowiednio 7,8 i 5,8 mln zł).

Największe kwotowo wsparcie z funduszy unijnych dla swoich inwestycji w rozwój turystyki pozyskały gminy i gminne samorządowe jednostki organizacyjne (2,6 mld zł) oraz Kościół katolicki, pozostałe kościoły i związki wyznaniowe (1,5 mld zł), najmniejsze – instytuty badawcze i uczelnie (46 mln zł), co przedstawiono w tabeli 2.

Największe średnie dofinansowanie unijne na 1 projekt uzyskały stowarzyszenia (10,7 mln zł), a najmniejsze przedsiębiorstwa (2,9 mln zł). Gminy i gminne samorządowe jednostki organizacyjne, Kościół katolicki, pozostałe kościoły i związki wyznaniowe oraz fundacje uzyskały przybliżone wartości średniego dofinansowania unijnego na projekt (4,5–4,6 mln zł).

Największa średnia wartość dofinansowania unijnego uzyskanego przez stowarzyszenia wynika z realizacji przez Stowarzyszenie Wielkie Jeziora Mazurskie 2020 projektów obejmujących etapy I, IIA, IIB i III budowy i przebudowy infrastruktury związanej z rozwojem funkcji gospodarczych na szlakach wodnych Wielkich Jezior Mazurskich wraz z budową śluzy „Guzianka II” i remontem śluzy „Guzianka I”, o wartości odpowiednio dla kolejnych etapów: 23,1, 40,0, 98,4 oraz 91,5 mln zł. Średnia wartość dofinansowania unijnego dla pozostałych projektów zrealizowanych przez stowarzyszenia wyniosła znacznie mniej, bo 3,1 mln zł. Ich tematyka jest zróżnicowana, dzięki czemu wspierają one rozwój turystyki w różnych aspektach. W wyniku tych inwestycji powstały ścieżki rowerowe na terenie powiatu dzierżoniowskiego, subregionu tarnowskiego, powiatu olkuskiego, na obszarze działania Związku Stowarzyszeń „Kraina Drwęcy i Pasłęki” oraz trasa kolarstwa górskiego Singletrack Glacensis¹⁸⁸. Projekty zrealizowane przez stowarzyszenia wsparły także rozwój oferty turystyki wodnej w obszarze Pętli Żuławskiej i Zatoki Gdańskiej, Papieski Szlak Kajakowy Drawy i Korytnicy, liczne rekonstrukcje, np. średniowiecznego grodu w Moryniu czy historycznej wioski Wikingów w gminie Dygowo, oraz przystosowanie różnych obiektów do działalności rekreacyjnej i turystycznej. Utworzono Muzeum Kościuszkowskie w Krakowie i trasę edukacyjną na Kopcu Kościuszki w Krakowie z przystosowaniem dla osób z niepełnosprawnościami, centra turystyczno-rekreacyjne „Korony Sądeckiej” na terenie gmin Chełmiec, Grybów i miasta Grybów oraz kemping, park etnograficzny w Niechorzu, infrastrukturę dla rekreacji i turystyki wędkarskiej. Przy współfinansowaniu unijnym została przeprowadzona m.in. renowacja zabytkowego cmentarza żydowskiego w Tarnowie, zabezpieczenie zabytkowej Sztolni Fryderyk w Tarnowskich Górach oraz dawnej kopalni Rozbark, prace remontowo-konserwatorskie przy XVIII-wiecznym dworze w Śmiłowie oraz pałacu w Siemczynie, w tym przypadku także przystosowanie części pałacu do celów wystawienniczych. Stowarzyszenia

¹⁸⁸ Informacje o szlaku oraz o fundacji o tej samej nazwie na stronie <https://singletrackglacensis.com/> (dostęp 15.10.2020).

Tabela 2. Statystyki opisowe dofinansowania unijnego (mln zł) projektów wspierających rozwój turystyki, według grup beneficjentów programów operacyjnych 2014–2020

Wyszczególnienie	N	Suma	Śred- nia	Media- na	Odchyl. stand.	Min.	Maks.	Zakres
Gminy i gminne samorządowe jednostki organizacyjne	578	2577,8	4,5	2,4	6,9	0,05	70,0	70,0
Kościół katolicki, pozostałe kościoły i związki wyznaniowe	226	1045,0	4,6	2,3	5,6	0,1	23,7	23,6
Przedsiębiorstwa	157	449,7	2,9	1,0	6,4	0,1	64,1	64,0
Województwa i wojewódzkie samorządowe jednostki organizacyjne	80	665,7	8,3	5,8	8,3	0,3	38,8	38,5
Fundacje	37	167,4	4,5	3,0	6,3	0,1	39,4	39,3
Powiaty	35	119,1	3,4	2,8	2,8	0,5	10,5	10,0
Stowarzyszenia	32	341,6	10,7	3,0	23,4	0,4	98,4	98,0
Państwowe jednostki organizacyjne	30	210,9	7,0	2,4	9,2	0,2	37,1	36,9
Inne państwowe lub samorządowe osoby prawne*	15	125,1	8,3	8,0	5,8	1,0	18,8	17,8
Instytuty badawcze i uczelnie	9	45,9	5,1	2,1	7,4	0,5	23,8	23,3
Inne	5	7,5	–	–	–	–	–	–

*w rozumieniu art. 9 pkt 14 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Tekst jedn.: Dz.U. z 2019 r. poz. 869 z późn. zm.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych SL2014, stan na 30.09.2020 r.

były beneficjentami Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014–2020 oraz 8 regionalnych programów operacyjnych, w tym dla województw: dolnośląskiego, małopolskiego, pomorskiego, śląskiego, świętokrzyskiego, warmińsko-mazurskiego, zachodniopomorskiego i wielkopolskiego. W pozostałych województwach nie było projektów wspierających rozwój turystyki zrealizowanych przez stowarzyszenia.

Drugą grupą beneficjentów, którzy zrealizowali projekty o wysokiej średniej wartości dofinansowania unijnego (8,3 mln zł), były wojewódzkie wspólnoty samorządowe oraz wojewódzkie samorządowe jednostki organizacyjne, obejmujące głównie muzea. Najmniejsze dofinansowanie dla tej grupy beneficjentów, wynoszące 0,3 mln zł, pozyskano na projekt „Rozwój zasobów niezbędnych do prowadzenia procesu udostępniania zbiorów” zrealizowany przez Muzeum Wsi Kieleckiej, a największe w kwocie 38,8 mln zł na projekt Teatru Polskiego w Szczecinie pod nazwą „Modernizacja zabytkowego budynku Teatru Polskiego w Szczecinie wraz z niezbędną infrastrukturą”. Charakter projektów zrealizowanych przez tych beneficjentów jest wypadkową ich kompetencji i zadań oraz możliwości wynikających z priorytetów programów operacyjnych 2014–2020.

W konsekwencji zrealizowane inwestycje to przede wszystkim budowa licznych odcinków sieci tras rowerowych, w tym wcześniej opisane trasy Pomorza Zachodniego oraz województwa małopolskiego. Wojewódzkie wspólnoty samorządowe zrealizowały także projekty polegające na rewaloryzacji, renowacji, przeprowadzeniu prac konserwatorskich oraz przystosowaniu do działalności turystycznej licznych zabytkowych obiektów.

Inwestycje takie dotyczyły w głównej mierze obiektów dziedzictwa kulturowego, w tym m.in.: Pałacu Karolin w Otrębusach, Zagrody Młyńskiej w Bogdańcu, zabytkowego zbioru Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Opolu, murów zewnętrznych Zamku w Zespole Zamkowo-Parkowym w Rogowie Opolskim, byłego obozu jenieckiego Stalag 318/VIII F (344) Lamsdorf (Łambinowice), budynku i otoczenia Centralnego Muzeum Jeńców Wojennych w Opolu, budynków wpisanych do rejestru zabytków – Synagogi i Domu Talmudycznego w Tykocinie, krypt grobowych w kościele i zabytkowych nagrobków na cmentarzu w Opinogórze, Zamku Lipowiec i Nadwiślańskiego Parku Etnograficznego w Wygielzowie, dworu z Bobry Wielkiej, obiektów zespołu pałacowo-parkowego w Ciechanowcu, dworu z Brzezin w Parku Etnograficznym Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej, byłego niemieckiego Obozu Zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem, zabytkowego budynku Teatru Polskiego w Szczecinie.

Wojewódzkie samorządowe jednostki organizacyjne pozyskały dofinansowanie z funduszy unijnych na rozbudowę, rewaloryzację i/lub modernizację takich obiektów, jak: Muzeum Ziemi Lubuskiej, Muzeum Bitwy pod Grunwaldem w Stębarku, Mauzoleum Martyrologii Wsi Polskich w Michniowie, Muzeum Archeologiczne w Wiślicy, zabytkowe, drewniane budynki Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem, zespół zabytkowych budowli inżynierskich dawnego lotniska Rakowice-Czyżyny wraz z ich

adaptacją na potrzeby Muzeum Lotnictwa Polskiego w Krakowie, Muzeum Historii Włocławka, zabytkowy Zespół Pałacowo-Parkowy im. Fryderyka Chopina w Sannikach, Zamek oraz zabytkowy Park w Łańcucie, budynek Regionalnego Centrum Animacji Kultury w Zielonej Górze wraz z restauracją zabytkowego parku, Skansen Osadnictwa Nadwiślańskiego w Wiączemnie Polskim, Podlaskie Muzeum Kultury Ludowej, zabytkowy obiekt teatru im. Stefana Żeromskiego w Kielcach, rozbudowa infrastruktury magazynowo-konserwatorsko-wystawienniczej Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, pawilony wystawiennicze, wystawy stałe oraz magazyny zbiorów Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie, zabytkowe obiekty Muzeum Okręgowego w Tarnowie, wewnątrz na terenie Podlaskiego Muzeum Kultury Ludowej, konserwacja muzealiów Muzeum Rolnictwa im. ks. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu, aranżacja ekspozycji w Oranżerii Muzeum Romantyzmu w Opinogórze z zastosowaniem technologii audiowizualnych.

Beneficjenci określani jako inne państwowe lub samorządowe osoby prawne w rozumieniu art. 9 pkt 14 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych uzyskali średnie dofinansowanie unijne na 1 projekt w tej samej wysokości co samorzady wojewódzkie, tj. 8,3 mln zł. Zrealizowały także projekty o bardzo zbliżonym charakterze. Przykładem tego są liczne rewitalizacje, konserwacje, renowacje i adaptacje, w tym: zabytkowego założenia pałacowo-parkowego w Jarocinie, Zespołu Pałacowo-Parkowego w Lewkowie, zabytkowego „Domu Zemełki” w Koninie, Fortu VII w Poznaniu, zabytkowych budynków Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem, zabytkowych obiektów Sądeckiego Parku Etnograficznego, zabytkowych obiektów leśnej architektury drewnianej na terenie Ośrodka Dydaktyczno-Muzealnego Kampinoskiego Parku Narodowego w Granicy, zabytkowego Pałacu Dernałowiczów w Mińsku Mazowieckim, zabytkowej infrastruktury Pałacu Scheiblera czy Zespołu Pałacowo-Parkowego w miejscowości Wieniec koło Włocławka. Pozostałe inwestycje tej grupy beneficjentów dotyczyły w mniejszym stopniu ochrony środowiska przez właściwe ukierunkowanie ruchu turystycznego (np. w Kampinoskim Parku Narodowym) czy projektów realizowanych w muzeach regionalnych. Najmniejsza wartość dofinansowania unijnego (niespełna 1 mln zł) w tej grupie beneficjentów została pozyskana na inwestycję „Rewaloryzacja i konserwacja zabytkowego obiektu przy ulicy Jagiellońskiej 56 w Nowym Sączu, dla zachowania i prezentacji dziedzictwa kulturowego Sądeckizny”, a największa (w kwocie 18,8 mln zł) na projekt „Adaptacja budynku »Starego Teatru« na działalność Międzynarodowego Centrum Edukacji

o Auschwitz i Holokauście Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu”.

Instytuty badawcze i uczelnie uzyskały średnio po 5,1 mln zł na 1 projekt z analizowanego zakresu. Były to projekty o bardzo różnorodnej tematyce – od zachowania dziedzictwa kulturowego w postaci obiektów zabytkowych będących własnością tych instytucji, przez utworzenie zintegrowanego systemu obsługi turysty¹⁸⁹, interaktywnych multimedialnych ekspozycji, po ochronę bioróżnorodności przez ukierunkowanie ruchu turystycznego, realizację Polskiego Ogrodu Milenijnego¹⁹⁰ na terenie Arboretum w Wojsławicach czy utworzenie ogrodu ginących roślin świata w Arboretum SGGW w Rogowie¹⁹¹.

Kościół katolicki oraz pozostałe kościoły i związki wyznaniowe pozyskały średnio po 4,6 mln zł na 1 projekt z zakresu turystyki. Jest to grupa beneficjentów, którzy zrealizowali przy współfinansowaniu z funduszy unijnych 2014–2020 najwięcej (zaraz po samorządach gminnych) projektów. Wszystkie dotyczyły zachowania dziedzictwa kulturowego poprzez renowacje, restauracje, prace konserwatorskie, rewitalizacje i/lub rewaloryzacje zabytkowych obiektów, a także ich zawartości oraz otoczenia. Wiele z tych inwestycji było połączonych z takimi działaniami, jak zwiększenie dostępności obiektów dziedzictwa religijnego, udostępnienie infrastruktury informacyjnej i turystycznej, udostępnienie nowej powierzchni wystawienniczej, stworzenie nowej oferty edukacyjno-kulturalnej, digitalizacja zasobów lub modernizacja obiektów z przeznaczeniem na centra muzealno-warsztatowe. Wartość dofinansowania unijnego była bardzo zróżnicowana: od 0,08 mln zł na projekt „Remont i wymiana okien cerkwi w Gródku w celu ochrony zabytkowych witraży i polichromii” po 23,7 mln zł na projekt „Rewitalizacja największego XVII-wiecznego barokowego kościoła oo. Franciszkanów w Polsce – Zamość”.

Średnia wartość dofinansowania unijnego na 1 projekt z zakresu turystyki, zrealizowany przez samorzady gminne i gminne samorządowe jednostki organizacyjne, wyniosła 4,5 mln zł. Te liczne projekty dotyczyły wszystkich wcześniej wspomnianych form ochrony i odnowy dziedzictwa

¹⁸⁹ Np. projekt CyberMatryca polegający na „Opracowaniu i wdrożeniu inteligentnego, zintegrowanego i kompleksowego systemu obsługi turysty odwiedzającego rozproszone parki rozrywki, wykorzystującego rozwiązania z zakresu technologii Internetu Rzeczy”; źródło: <http://cybermatryca.tu.kielce.pl/> (dostęp 30.10.2020).

¹⁹⁰ https://www.youtube.com/watch?v=ovpNXvAlGps&feature=emb_logo (dostęp 15.09.2020).

¹⁹¹ Więcej informacji na <https://www.sggw.pl/aktualnosci/ogrod-ginacych-roslin-swiata-arboretum-sggw-zostal-doceniony> (dostęp 15.01.2020).

kulturowego i ochrony środowiska przez ukierunkowanie ruchu turystycznego. Pomimo że zostały zrealizowane przez samorządy lokalne, to prezentują pełny wachlarz możliwości wsparcia turystyki z funduszy unijnych przez różne grupy beneficjentów. Dofinansowanie unijne zamykało się w granicach od 0,05 mln zł na projekt „Poprawa atrakcyjności turystycznej obszaru LGD w powiązaniu z zachowaniem dziedzictwa kulturowego w wyniku doposażenia Galerii im. Tamary Sołowiecz w Narewce” do 70 mln zł na „Rewitalizację obszarową centrum Łodzi – projekt 2”.

Średnia wartość dofinansowania unijnego na 1 projekt zrealizowany przez fundacje wyniosła także 4,5 mln zł. Charakter zrealizowanych projektów wiąże się ściśle z rodzajem działalności tej grupy beneficjentów i obejmuje głównie rewaloryzacje, renowacje i konserwacje pozostających pod ich opieką zabytków. Interesującą inwestycją, odbiegającą nieco swoim charakterem od pozostałych, jest „Utworzenie Muzeum Polskiej Wódki¹⁹² w celu zachowania dziedzictwa kulturowego historycznie polskiego produktu o Chronionym Oznaczeniu Geograficznym” przez Fundację Wódka Polska. Dofinansowanie unijne w kwocie 2,5 mln zł pozyskano z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2014–2020. Stanowiło ono 33% ogólnej wartości tej inwestycji. Najmniejszą wartość dofinansowania (0,1 mln zł) w tej grupie beneficjentów pozyskano na projekt „Zwiększenie atrakcyjności obiektów Fundacji Piękniejszego Świata poprzez wykonanie robót budowlanych na terenie Zespołu dworsko-pałacowego w Skłudzewie”, a największą (w kwocie 39,4 mln zł) na projekt „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego Śląska – Przebudowa i Zintegrowany Remont Konserwatorski Obiektów Muzeum Archidiecezjalnego oraz Adaptacja Biblioteki Archidiecezjalnej we Wrocławiu”.

Średnia wartość dofinansowania unijnego na 1 projekt zrealizowany przez samorządy powiatowe oraz powiatowe samorządowe jednostki organizacyjne wyniosła 3,4 mln zł. Inwestycje te – podobnie jak gminne – miały bardzo zróżnicowany charakter, choć były nieliczne. Zróżnicowanie tematyki i wartości dofinansowania unijnego odzwierciedlają: jego najmniejsza wartość (0,5 mln zł) na projekt „Utworzenie Centrum Starych Technologii Metalurgicznych i Hydroenergetycznych przy Zabytkowym Zakładzie Hutniczym w Maleńcu poprzez rewaloryzację, udostępnienie i wykorzystanie zasobów kulturowych zabytkowego zespołu zakładu przemysłowego w działalności edukacyjnej, kulturalnej i turystycznej” i „Budowa dodatkowych

---

¹⁹² Strona internetowa Muzeum Polskiej Wódki: <https://muzeumpolskiejwodki.pl/> (dostęp 15.09.2020).

pomostów pływających w porcie śródlądowym w Iławie” oraz największa wartość (10,5 mln zł) dofinansowania unijnego na projekt „Pętla Żuławska – Poprawa dostępności Nowego Dworu Gdańskiego drogą wodną”.

Średnia wartość dofinansowania unijnego na 1 projekt zrealizowany przez przedsiębiorstwa wyniosła 3,4 mln zł. Najmniejsza kwota wyniosła 0,09 mln zł na projekt „Rozwój działalności obiektu turystycznego »Strusia Farma« w Kniewie w wyniku zwiększenia konkurencyjności, bezpieczeństwa zdrowotnego oraz promowania wizerunku Eko”, a największa (64,1 mln zł) na „Avatary Miasta» jako innowacyjny sieciowy produkt turystyki kulturowej w Polsce Wschodniej”. Charakter i tematyka projektów zrealizowanych przez tę grupę beneficjentów znacznie różniły się od wcześniej omówionych. Były to m.in.: utworzenie i wdrożenie sieciowych produktów turystycznych, budowa, przebudowa i modernizacja obiektów turystycznych, tworzenie bazy turystyczno-rekreacyjnej z wykorzystaniem lokalnych zasobów (np. zbiorników wodnych, parków krajobrazowych, lasów i innych walorów przyrodniczych), budowa centrów i kompleksów turystyczno-rekreacyjnych (np. w gminach Mucharz, Muszyna, w Tyliczu), rozbudowa potencjału uzdrowskiego sanatoriów oraz ośrodków balneoterapeutycznych (np. w Horyńcu-Zdroju, Polańczyku, Ciechocinku, Krynicy-Zdroju, Piwnicznej-Zdroju), wspieranie rozwoju turystyki zdrowotnej i prozdrowotnej poprzez zakup wyposażenia medycznego przez przedsiębiorstwa działające w tej branży (stomatologia, medycyna estetyczna, chirurgia plastyczna, rehabilitacja), prace konserwatorskie w zabytkowych obiektach wykorzystywanych na cele turystyczne, utworzenie skansenów, parków wodnych, parków liniowych, karczm, wież widokowych, budowa infrastruktury oraz zakup wyposażenia przedsiębiorstw na potrzeby rozwoju turystyki konnej, rowerowej, wodnej, adaptacje zabytkowych budynków na cele turystyczne, stworzenie innowacyjnego na skalę europejską symulatora turystyczno-lotniczego, ścieżek przyrodniczo-edukacyjnych w koronach drzew, parków bajki.

Z punktu widzenia beneficjentów bardzo ważnym aspektem wsparcia inwestycji z funduszy unijnych jest ich udział w ogólnej wartości projektów (tabela 3). Ogólne zasady wydatkowania funduszy strukturalnych 2014–2020 określają, iż nie może on przekroczyć 85% kosztów kwalifikowalnych.

W związku z powyższym, jeśli koszty kwalifikowalne stanowią całość kosztów projektu, to udział funduszy unijnych może wynieść do 85% ogólnej wartości współfinansowanej inwestycji. Zgodnie z zasadą współfinansowania, pozostała część kosztów inwestycji musi być pokryta ze środków krajowych.

Na podstawie danych przedstawionych w tabeli 3 należy stwierdzić, iż największy średni udział bezzwrotnych środków unijnych w ogólnej wartości projektów uzyskała grupa beneficjentów, którą tworzą Kościoł katolicki oraz pozostałe kościoły i związki wyznaniowe. Najmniejszy średni udział uzyskały przedsiębiorstwa. W przypadku indywidualnych projektów mogło to być tylko 12, 13 lub 14% ogólnej wartości.

Tabela 3. Statystyki opisowe udziału (%) dofinansowania unijnego w wartości ogółem projektów wspierających rozwój turystyki, według grup beneficjentów programów operacyjnych 2014–2020

Wyszczególnienie	Średnia	Mediana	Odchyl. Stand.	Min.	Maks.	Zakres
Gminy i gminne samorządowe jednostki organizacyjne	63	64	15	13	85	72
Kościół katolicki, pozostałe kościoły i związki wyznaniowe	77	80	10	23	85	62
Przedsiębiorstwa	54	55	16	14	85	71
Województwa i wojewódzkie samorządowe jednostki organizacyjne	65	68	17	12	85	73
Fundacje	65	66	15	33	85	52
Powiaty	62	68	17	26	85	59
Stowarzyszenia	67	68	12	43	85	42
Państwowe jednostki organizacyjne	69	69	11	46	85	39
Inne państwowe lub samorządowe osoby prawne*	55	60	14	25	72	47
Institute badawcze i uczelnie	68	67	12	46	85	41

*w rozumieniu art. 9 pkt 14 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Tekst jedn.: Dz.U. z 2019 r. poz. 869 z późn. zm.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych SL2014, stan na 30.09.2020 r.

3.2. Regionalne zróżnicowanie wykorzystania funduszy unijnych na wsparcie rozwoju turystyki

---

Wykorzystanie funduszy unijnych na wsparcie rozwoju turystyki było zróżnicowane pod względem wartości ogółem, średniej wartości na projekt i udziału w ogólnej wartości inwestycji. Zgodnie z założeniami programowymi przedstawionymi w rozdziale 2, mogły być one wykorzystane na rozwój turystyki w różnych aspektach.

PO Polska Wschodnia jest źródłem dofinansowania o największej średniej wartości na 1 projekt. Obecnie realizowanych jest przy wsparciu z tego źródła 5 projektów, po 2 w województwach lubelskim i podkarpackim oraz 1 w województwie warmińsko-mazurskim (tabela 4).

Celem tych inwestycji było utworzenie i wdrożenie sieciowych produktów turystycznych. Przykładami są: „Las Odkrywców – utworzenie i wdrożenie innowacyjnego produktu turystycznego” – z dofinansowaniem w wysokości 11,9 mln zł; „Awatary Miasta» jako innowacyjny sieciowy produkt turystyki kulturowej w Polsce Wschodniej” – 64 mln zł, „Kresowa Kraina jako innowacyjny i sieciowy produkt turystyki Polski Wschodniej” – 32,5 mln zł, „SOCCER BOX PRO” jako sieciowy produkt turystyki sportowej Polski Wschodniej” – 28,4 mln zł, „W krainie ślimaka» – utworzenie i wdrożenie sieciowego, regionalnego produktu turystycznego” – 25,1 mln zł. Beneficjentami są przedsiębiorstwa, a uzyskane przez nie dofinansowanie stanowi przeważnie 70% ogólnej wartości inwestycji.

Z PO Infrastruktura i Środowisko 2014–2020 (POIiŚ) pozyskano wsparcie finansowe o łącznej kwocie bliskiej 1,5 mld zł na 103 projekty twarde z zakresu turystyki. W założeniach programowych przyjęto, że fundusze unijne z tego źródła będą współfinansowały duże projekty. W efekcie najmniejsze dofinansowanie wyniosło blisko 0,5 mln zł, a największe 62 mln zł, co skutkuje bardzo wysoką średnią wartością dofinansowania na 1 projekt (tabela 4).

Do projektów o największej wartości dofinansowania unijnego z POIiŚ należy „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego Śląska – Przebudowa i Zintegrowany Remont Konserwatorski Obiektów Muzeum Archidiecezjalnego oraz Adaptacja Biblioteki Archidiecezjalnej we Wrocławiu” – 39,4 mln zł stanowiących 69% ogólnej wartości inwestycji. Jego beneficjentem jest Fundacja dla Rozwoju Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu¹⁹³.

---

¹⁹³ <http://www.ostrowtumski.wroc.pl/index.php/2016/08/04/o-projekcie/> (dostęp 30.09.2020).

Tabela 4. Finansowe efekty pozyskania funduszy unijnych na współfinansowanie projektów twardych z zakresu turystyki według programów operacyjnych 2014–2020

Źródło funduszy unijnych na lata 2014–2020	Liczba projektów	Ogólna wartość projektów (= 100%) mln zł	Fundusze UE		
			łącznie mln zł	udział w ogólnej wartości %	średnia na 1 projekt mln zł
PO Infrastruktura i Środowisko	103	2164,9	1470,2	68	14,3
PO Inteligentny Rozwój	7	24,0	18,1	75	2,6
PO Polska Wschodnia	5	239,6	161,9	68	32,4
RPO – Lubuskie 2020	12	84,6	57,6	68	4,8
RPOW Dolnośląskiego	57	216,4	148,9	69	2,6
RPOW Kujawsko-Pomorskiego	40	329,2	177,3	54	4,4
RPOW Lubelskiego	71	252,6	177,2	70	2,5
RPOW Łódzkiego	89	1130,3	566,3	50	6,4
RPOW Małopolskiego	150	876,9	474,7	54	3,2
RPOW Mazowieckiego	42	185,6	96,9	54	2,3
RPOW Opolskiego	45	164,4	109,7	67	2,4
RPOW Podkarpackiego	83	279,4	166,0	59	2,0
RPOW Podlaskiego	45	76,2	49,5	65	1,1
RPOW Pomorskiego	102	1070,7	596,3	56	5,8
RPOW Śląskiego	51	357,9	227,0	63	4,5
RPOW Świętokrzyskiego	54	340,2	199,6	59	3,7
RPOW Warmińsko-Mazurskiego	131	892,6	613,5	83	4,7
RPOW Zachodniopomorskiego	93	543,4	343,5	63	3,7
Wielkopolski RPO	34	284,5	187,7	66	5,5
Ogółem	1214	9513,5	5841,9	61	4,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych SL2014, stan na 30.09.2020 r.

Kolejnym ważnym przedsięwzięciem jest projekt „Toruńska Starówka – ochrona i konserwacja dziedzictwa kulturowego UNESCO – etap II”, który uzyskał dofinansowanie unijne w kwocie 54,3 mln zł, stanowiącej 75% ogólnej wartości projektu. Przedmiotem projektu jest realizacja prac w 13 obiektach zabytkowej architektury położonej na obszarze Zespołu Staromiejskiego w Toruniu wpisanego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO¹⁹⁴. Z punktu widzenia rozwoju turystyki do ważnych celów tej inwestycji na-

¹⁹⁴ <https://www.torun.pl/pl/torunska-starowka-etap-ii> (dostęp 30.09.2020).

leży zachowanie dziedzictwa kulturowego obszaru Zespołu Staromiejskiego w Toruniu przez zabezpieczenie obiektów przed kradzieżą, zniszczeniem i pożarem oraz zwiększenie dostępu do zasobów kultury, w tym dla osób z niepełnosprawnościami. Największe dofinansowanie spośród analizowanych otrzymał projekt „Rewitalizacja i udostępnienie poprzemysłowego Dziedzictwa Górnego Śląska”¹⁹⁵. Wyniosło ono 62 mln zł i stanowiło 54% ogólnej wartości tego przedsięwzięcia. Beneficjentem wiodącym jest Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrze.

Trzeci spośród analizowanych ogólnokrajowych programów operacyjnych, PO Inteligentny Rozwój, był źródłem dofinansowania unijnego o relatywnie niskiej wartości 2,6 mln zł. Wsparcie uzyskało tu 7 projektów z zakresu rozwiązań IT dla turystyki. Ich beneficjentami były przedsiębiorstwa.

Regionalne programy operacyjne były źródłem funduszy unijnych dla przeważającej części (91%) analizowanych projektów. Beneficjenci pozyskali z tego źródła 4191,7 mln zł. Charakter inwestycji był bardzo zróżnicowany – obejmowały one wszystkie działania omówione w niniejszym rozdziale i były realizowane przez wszystkie grupy beneficjentów. Największą średnią wartość dofinansowania na 1 projekt pozyskano z RPOW Łódzkiego na lata 2014–2020. Spowodowała to realizacja 4 projektów o bardzo dużej wartości funduszy unijnych, tj. projektów rewitalizacji obszarowej centrum Łodzi (31,1, 33,3, 39,2 i 70 mln zł) oraz „Szlakiem Architektury Włókienniczej. Rewitalizacja Księżego Młyna”¹⁹⁶ współfinansowanych w kwocie 44,3 mln zł. Beneficjentem wiodącym tych projektów jest Miasto Łódź. Pozyskane wsparcie stanowi od 36 do 64% ogólnej wartości wskazanych inwestycji. Najmniejsze średnie dofinansowanie unijne na 1 projekt z zakresu turystyki występuje w przypadku RPOW Podlaskiego na lata 2014–2020. Spośród 45 analizowanych projektów aż 33 pozyskały dofinansowanie poniżej 1 mln zł. Projekty „Renowacja podlaskiej perły baroku – zespołu pomisjonarskiego w Tykocinie” oraz „Pokamedulski klasztor w Wigrach kolebką dziedzictwa kulturowego Suwalszczyzny” uzyskały największe dofinansowanie z funduszy unijnych na inwestycje z zakresu

¹⁹⁵ Szczegółowe cele projekty oraz opis stanu prac znajdują się na stronie <https://muzeum-gornictwa.pl/projekty/projekty-2/rewitalizacja-i-udostepnienie-poprzemyslowego-dziedzictwa-gornego-slaska> (dostęp 30.09.2020).

¹⁹⁶ Tak zwana Manufaktura Księży Młyn to zespół fabryczno-mieszkalny, na który składały się: zabudowania fabryczne, zespół rezydencjonalny dyrektora fabryki oraz osiedle mieszkaniowe dla robotników. Księży Młyn jest uważany za bardzo cenny obszar zabytkowy. Źródło: <http://ingenis.pl/rewitalizacja-ksiezego-mlyna-lodz/> (dostęp 30.09.2020).

turystyki w ramach tego programu, tj. 6,3 i 9,6 mln zł, co stanowiło odpowiednio 85 i 69% ogólnej wartości każdego z tych projektów.

Zróżnicowanie regionalne wykorzystania funduszy unijnych na wsparcie rozwoju turystyki jest ważnym aspektem. Z jednej strony wartość i charakter dofinansowania są w dużym stopniu determinowane przez założenia regionalnych programów operacyjnych, z drugiej jednak strony beneficjenci w różnych województwach mogą mieć większe lub mniejsze możliwości skorzystania z tego źródła finansowania ze względu np. na konieczność wniesienia do projektów tzw. wkładu krajowego, zgodnie z zasadą współfinansowania obowiązującą w polityce regionalnej UE. Ponadto, beneficjenci pozyskujący dofinansowanie z ogólnopolskich programów operacyjnych zasilają niejako zasoby swojego regionu i gospodarek lokalnych z puli środków, które nie są bezpośrednio przypisane do konkretnych lokalizacji.

Źródłem największego wsparcia finansowego dla turystyki w poszczególnych regionach były regionalne programy operacyjne, z których według stanu na 30 września 2020 r. beneficjenci pozyskali łącznie blisko 4165 mln zł (72% pozyskanych funduszy unijnych ogółem) na realizację inwestycji we wszystkich województwach, następnie PO Infrastruktura i Środowisko 1470 mln zł (25%) współfinansujących inwestycje we wszystkich województwach (tabela 5).

Środki z regionalnych programów operacyjnych (RPO) stanowiły różny odsetek w całkowitej kwocie dofinansowania z funduszy polityki regionalnej UE na wsparcie turystyki w poszczególnych regionach. W przypadku województwa łódzkiego było to źródło aż 91% środków pozyskanych na analizowany cel, w warmińsko-mazurskim – 89%, a w pomorskim – 86%. Zupełnie odmienna sytuacja wystąpiła w województwie podlaskim, gdzie z regionalnego programu operacyjnego pozyskano tylko 41%, i w województwie lubelskim (48%). RPO były źródłem zróżnicowanego dofinansowania także w ujęciu kwotowym: od niespełna 50 mln zł w podlaskim i 58 mln zł w lubuskim, po blisko 595 mln zł w pomorskim i 614 mln zł w warmińsko-mazurskim.

Z Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014–2020 skorzystali beneficjenci na realizację projektów zlokalizowanych we wszystkich województwach (tabela 6). Najmniejszy udział (1%) w tej kwocie mieli beneficjenci, którzy zrealizowali projekty z zakresu turystyki w województwie opolskim oraz w województwach warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim (po 3%), największy (17%) uzyskali beneficjenci na projekty zrealizowane w województwie małopolskim. Z RPO zostały także dofinansowane w kwocie ponad 12 mln zł projekty obejmujące

Tabela 5. Regionalne zróżnicowanie wartości i struktury funduszy unijnych pozyskanych na projekty twarde z zakresu turystyki według programów operacyjnych 2014–2020 i miejsca realizacji inwestycji

Miejsce realizacji	Fundusze unijne według PO 2014–2020								
	ogółem (=100%)	w tym z PO:							
		Inteligentny Rozwój		Infrastruktura i Środowisko		Polska Wschodnia		regionalnych	
	mln zł	mln zł	%	mln zł	%	mln zł	%	mln zł	%
Dolnośląskie	296,2	0,4	0,1	146,9	50	–	–	148,9	50
Kujawsko- pomorskie	275,6	–	–	98,3	36	–	–	177,3	64
Lubelskie	367,9	–	–	114,7	31	76	21	177,2	48
Lubuskie	113,9	–	–	56,3	49	–	–	57,6	51
Łódzkie	611,5	0,3	0,1	54,3	9	–	–	556,9	91
Małopolskie	729,2	–	–	254,5	35	–	–	474,7	65
Mazowieckie	174,5	–	–	77,6	44	–	–	96,9	56
Opolskie	129,9	–	–	20,2	16	–	–	109,7	84
Podkarpackie	327,4	–	–	100,5	31	60,9	19	166	51
Podlaskie	121,4	–	–	71,9	59	–	–	49,5	41
Pomorskie	692,2	8	1,2	88,8	13	–	–	595,4	86
Śląskie	354,6	6,4	1,8	121,2	34	–	–	227	64
Świętokrzyskie	259,3	2,9	1,1	56,8	22	–	–	199,6	77
Warmińsko- mazurskie	687,4	–	–	48,8	7	25,1	4	613,5	89
Wielkopolskie	295,7	–	–	108	37	–	–	187,7	63
Zachodnio- pomorskie	365,2	–	–	50,8	14	–	–	314,4	86
Cały kraj	12,94	–	–	0,5	4	–	–	12,44	96
Ogółem	5814,8	18	0,3	1470,1	25	162	3	4164,7	72

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych SL2014, stan na 30.09.2020 r.

swoim zasięgiem cały kraj, np. projekty digitalizacji zasobów dziedzictwa kulturowego dostępne on-line. W poszczególnych regionach środki z tego programu miały różny udział w całkowitej wartości funduszy unijnych pozyskanych na wsparcie turystyki: od 7% w warmińsko-mazurskim i 9% w łódzkim, po 50% w dolnośląskim i 59% w podlaskim.

Program Operacyjny Inteligentny Rozwój 2014–2020 jest źródłem dofinansowania unijnego w łącznej kwocie 18 mln zł, na projekty zlokalizowane

w 5 województwach, tj. łódzkim, dolnośląskim, świętokrzyskim, pomorskim i śląskim, gdzie stanowiły odpowiednio 0,1, 0,1, 1,1, 1,2 oraz 1,8% całkowitej kwoty pozyskanej przez beneficjentów na wsparcie turystyki.

Z racji założeń programowych PO Polska Wschodnia obejmuje swoim oddziaływaniem tylko 5 regionów w Polsce. Jednak tylko w 3 spośród nich realizowane są projekty turystyczne przy wsparciu z tego PO. Pozyskane z tego źródła środki stanowią 4% całkowitej wartości funduszy unijnych na rozwój turystyki, w podkarpackim 19%, w lubelskim 21%.

Liderami pod względem liczby zrealizowanych projektów są województwa małopolskie (166) i warmińsko-mazurskie (135). Najmniejszą liczbę projektów zrealizowano w województwie lubuskim (17), a zbliżoną liczbę w województwach kujawsko-pomorskim, wielkopolskim i opolskim (odpowiednio 44, 45 i 47 projektów) (tabela 6).

Liczba zrealizowanych projektów z zakresu turystyki przełożyła się w sposób bezpośredni na wartość pozyskanych funduszy unijnych. Największe wsparcie pozyskali w tym zakresie beneficjenci z województw małopolskiego (1288 mln zł), pomorskiego (692 mln zł) i warmińsko-mazurskiego (1006 mln zł). Najmniejsza liczba projektów w województwie lubuskim przełożyła się na najniższe pozyskane przez beneficjentów wsparcie w kwocie 114 mln zł. Kolejne były województwa podlaskie (121 mln zł) oraz opolskie (130 mln zł).

Najlepszą relację dofinansowania unijnego do ogólnej wartości projektów wspierających turystykę pozyskali beneficjenci z województwa lubuskiego, gdzie łącznie udział funduszy unijnych wyniósł aż 70%. Najmniejszy (50%) udział funduszy unijnych w ogólnej wartości projektów uzyskano w województwie łódzkim. Pomimo iż jest to wartość najniższa wśród analizowanych, to jednak oznacza finansowanie ze środków bezwrotnych aż połowy wartości zrealizowanych inwestycji, co w znacznym stopniu może warunkować ich wykonanie w określonym zakresie i czasie (tzw. efekt *deadweight*).

Średnia wartość dofinansowania unijnego na 1 projekt była najniższa w przypadku inwestycji zlokalizowanych na terenie województwa podlaskiego (2,4 mln zł), a najwyższa w przypadku projektów na terenie łódzkiego (6,9 mln zł). Dla porównania, średnia wartość dofinansowania na 1 projekt w kraju ogółem to 4,8 mln zł. Odrębną kategorią są projekty określone jako oddziałujące na „cały kraj”. Ich średnie dofinansowanie wyniosło 1,4 mln zł.

Bardzo ważnym aspektem wykorzystania funduszy na wsparcie turystyki jest ich podział na obszary miejskie i wiejskie, wynikający jednak

Tabela 6. Regionalne zróżnicowanie liczby projektów i finansowych efektów pozyskania funduszy unijnych z programów operacyjnych 2014–2020 na projekty twarde z zakresu turystyki, według miejsca realizacji inwestycji

Miejsce realizacji	Liczba projektów	Ogólna wartość projektów (= 100%)	Środki				Średnie dofinansowanie UE na 1 projekt
			unijne z PO 2014–2020		krajowe		
			mln zł	%	mln zł	%	
Dolnośląskie	67	423,1	296,3	70	126,8	30	4,4
Kujawsko-pomorskie	44	474,1	275,5	58	198,6	42	6,3
Lubelskie	81	528,9	367,9	70	161,0	30	4,5
Lubuskie	17	157,0	113,9	73	43,1	27	6,7
Łódzkie	89	1224,5	611,5	50	613,0	50	6,9
Małopolskie	166	1288,0	729,2	57	558,7	43	4,4
Mazowieckie	50	309,6	174,4	56	135,1	44	3,5
Opolskie	47	189,0	129,9	69	59,1	31	2,8
Podkarpackie	90	509,1	327,3	64	181,8	36	3,6
Podlaskie	51	175,6	121,4	69	54,2	31	2,4
Pomorskie	110	1189,6	692,2	58	497,4	42	6,3
Śląskie	58	559,5	354,7	63	204,8	37	6,1
Świętokrzyskie	60	435,8	259,3	60	176,5	40	4,3
Warmińsko-mazurskie	135	1006,2	687,4	68	318,8	32	5,1
Wielkopolskie	45	418,9	295,8	71	123,1	29	6,6
Zachodniopomorskie	95	601,3	392,2	65	209,1	35	4,1
Cały kraj	9	23,4	12,9	55	10,4	45	1,4
Ogółem	1214	9490,2	5841,9	62	3648,3	38	4,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych SL2014, stan na 30.09.2020 r.

nie z założeń programowych, a z aktywności i efektywności beneficjentów z tych obszarów w pozyskaniu funduszy. Zasady realizacji programów operacyjnych nie obejmują podziału środków dla beneficjentów z obszarów miejskich lub wiejskich. Wyznaczają jedynie działania, jakie mają być wspierane oraz grupy potencjalnych beneficjentów, do których środki te są adresowane (tabela 7).

Miejsca realizacji projektów są klasyfikowane w bazie SL2014 jako:

- 1) duże obszary miejskie (o ludności > 50 000 i dużej gęstości zaludnienia);
- 2) małe obszary miejskie (o ludności > 5000 i średniej gęstości zaludnienia);
- 3) obszary wiejskie (o małej gęstości zaludnienia).

Tabela 7. Regionalne zróżnicowanie liczby projektów twardych z zakresu turystyki współfinansowanych z funduszy unijnych w ramach programów operacyjnych 2014–2020 według typów obszarów

Miejsce realizacji	N projektów ogółem (100%)	Typy obszarów							
		duże miejskie		małe miejskie		wiejskie		nie dotyczy*	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Dolnośląskie	67	13	19	20	30	24	36	10	15
Kujawsko-pomorskie	44	17	39	10	23	13	30	4	9
Lubelskie	81	8	10	24	30	39	48	10	12
Lubuskie	17	2	12	6	35	4	24	5	29
Łódzkie	89	20	22	36	40	28	31	5	6
Małopolskie	166	19	11	52	31	79	48	16	10
Mazowieckie	50	8	16	18	36	16	32	8	16
Opolskie	47	12	26	20	43	13	28	2	4
Podkarpackie	90	8	9	21	23	54	60	7	8
Podlaskie	51	4	8	11	22	30	59	6	12
Pomorskie	110	27	25	32	29	42	38	9	8
Śląskie	58	25	43	15	26	11	19	7	12
Świętokrzyskie	60	9	15	8	13	37	62	6	10
Warmińsko-mazurskie	135	18	13	58	43	51	38	8	6
Wielkopolskie	45	13	29	6	13	15	33	11	24
Zachodniopomorskie	95	11	12	42	44	38	40	4	4
Cały kraj	9	1	11	1	11	5	56	2	22
Ogółem	1214	215	18	380	31	499	41	120	10

*dla części projektów kategoria „typ obszaru realizacji” została oznaczona jako „nie dotyczy”.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych SL2014, stan na 30.09.2020 r.

Spośród ogółu 1214 projektów wspierających turystykę 41% było zrealizowanych na obszarach wiejskich, 31% na obszarach małych miast, 18% na obszarach dużych miast oraz 10% bez przypisania do określonej kategorii obszarów – były to m.in. infrastrukturalne projekty sieciowe, których trasy przebiegały przez różne obszary.

Jednak w ujęciu regionalnym występują duże różnice – w poszczególnych województwach dominują pod względem liczby projekty zrealizowane na obszarach różnych kategorii. Projekty zrealizowane na obszarach dużych miast stanowiły najmniejszy odsetek w całkowitej liczbie projektów w województwie podlaskim (8%), a największy w śląskim (43%). Projekty zrealizowane na obszarach małych miast miały najmniejszy udział w całkowitej liczbie projektów w wielkopolskim (13%), a największy w zachod-

niopomorskim (44%). Projekty zrealizowane na obszarach wiejskich miały najmniejszy udział w całkowitej liczbie projektów w śląskim (19%), a największy w świętokrzyskim (62%). Jednak równie ważna jak liczba projektów jest wartość dofinansowania unijnego, które zostało pozyskane przez beneficjentów dla rozwoju turystyki na obszarach miejskich i wiejskich.

W tabeli 8 zaprezentowane zostały dane na temat całkowitej wartości funduszy unijnych pozyskanych przez beneficjentów na realizację projektów wspierających turystykę w poszczególnych województwach ogółem oraz w uszczegółowieniu według typów obszarów, tj. na dużych obszarach miejskich, małych obszarach miejskich oraz na obszarach wiejskich.

Tabela 8. Zróżnicowanie wartości dofinansowania unijnego z programów operacyjnych 2014–2020 na projekty twarde z zakresu turystyki według typów obszarów i województw

Miejsce realizacji	Wartość dofinansowania unijnego wg typów obszarów									
	ogółem (100%)		duże miejskie		małe miejskie		wiejskie		nie dotyczy	
	mln zł	%	mln zł	%	mln zł	%	mln zł	%	mln zł	%
Dolnośląskie	296,3		29,0	10	63,2	21	56,7	19	147,4	50
Kujawsko-pomorskie	275,5		80,2	29	41,0	15	56,1	20	98,3	36
Lubelskie	367,9		25,6	7	76,0	21	75,5	21	190,7	52
Lubuskie	113,9		24,0	21	20,6	18	13,0	11	56,3	49
Łódzkie	611,5		351,5	57	123,7	20	81,7	13	54,6	9
Małopolskie	729,2		70,1	10	166,7	23	237,9	33	254,5	35
Mazowieckie	174,4		27,5	16	39,3	23	30,1	17	77,6	44
Opolskie	129,9		30,2	23	51,3	40	28,2	22	20,2	16
Podkarpackie	327,3		25,5	8	51,7	16	88,8	27	161,4	49
Podlaskie	121,4		4,8	4	17,0	14	27,7	23	71,9	59
Pomorskie	692,2		294,1	42	157,5	23	143,8	21	96,8	14
Śląskie	354,7		120,3	34	76,2	21	30,5	9	127,7	36
Świętokrzyskie	259,3		35,5	14	50,7	20	113,4	44	59,8	23
Warmińsko-mazurskie	687,4		55,6	8	233,5	34	131,1	19	267,1	39
Wielkopolskie	295,8		91,1	31	27,4	9	69,2	23	108,0	37
Zachodniopomorskie	392,2		66,0	17	102,5	26	172,9	44	50,8	13
Cały kraj	12,9		0,1	1	2,0	15	9,4	73	1,4	11
Ogółem	5 841,9		1 331,0	23	1 300,4	22	1 366,1	23	1 844,4	32

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych SL2014, stan na 30.09.2020 r.

Oprócz wartości bezwzględnych w tabeli 8 zawarto także udział dofinansowania unijnego do projektów realizowanych na poszczególnych obszarach w całkowitej wartości dofinansowania unijnego pozyskanego przez beneficjentów z danego województwa.

W kraju ogółem wartość dofinansowania do projektów zrealizowanych na obszarach dużych miast, małych miast oraz na obszarach wiejskich była dosyć zbliżona, stąd jej udział w całkowitej wartości dofinansowania unijnego wyniósł odpowiednio 23, 22 i 23%. Można więc stwierdzić, że fundusze unijne pozyskane na wsparcie rozwoju turystyki zasilily kwotowo te trzy kategorie obszarów w bardzo zbliżonym stopniu. Jeśli jednak przyjęte zostanie założenie, że obszar dużych miast i obszary małych miast to łącznie kategoria obszarów miejskich, wtedy wynik wskaże, iż 45% dofinansowania unijnego zasililo projekty wspierające rozwój turystyki na obszarach miejskich. Największy udział miało tu dofinansowanie na projekty nieprzypisane do żadnej kategorii obszarów (tabela 8).

Występują duże różnice w poszczególnych regionach. Na projekty z zakresu turystyki zrealizowane na obszarach dużych miast beneficjenci pozyskali najmniejszą kwotę dofinansowania unijnego w województwie podlaskim (niespełna 5 mln zł), a największą w łódzkim (356 mln zł). Jednocześnie był to najmniejszy (4%) i największy (57%) udział w łącznej wartości dofinansowania unijnego pozyskanego na projekty turystyczne w danym regionie.

W kategorii obszarów małych miast najmniejszą kwotę dofinansowania unijnego pozyskano na projekty z zakresu turystyki również w województwie podlaskim (17 mln zł), a największą w warmińsko-mazurskim (233,5 mln zł).

Obszary wiejskie uzyskały najmniejsze wsparcie na projekty turystyczne w województwie lubuskim (13 mln zł), a największe w małopolskim (238 mln zł).

PODSUMOWANIE

Znaczenie turystyki dla rozwoju gospodarczego jest uniwersalne w różnych kontekstach społeczno-gospodarczych, kulturowych i środowiskowych, czego dowodzą wyniki studiów literatury zaprezentowane w rozdziale 1 niniejszego opracowania. Chociaż czynniki wpływające na rozwój samej turystyki i na jej charakter mogą znacznie różnić się w poszczególnych regionach, to jednak jej podstawowym, najbardziej oczekiwanym efektem jest zawsze wzrost dochodów ludności, przedsiębiorstw turystycznych i powiązanych z turystyką oraz dochodów budżetowych, którym towarzyszą inne efekty gospodarcze, takie jak np. zwiększenie liczby miejsc pracy czy rozwój infrastruktury technicznej. Rozwój turystyki może skutkować także wieloma pozytywnymi efektami społecznymi, w tym zachowaniem dziedzictwa kulturowego, rewitalizacją obszarów peryferyjnych lub zniszczonych, podniesieniem poziomu edukacji przez zwiększenie dostępności do dóbr kultury i walorów środowiska przyrodniczego, odzyskaniem lub wzmocnieniem poczucia tożsamości lokalnej, wzrostem poziomu i podniesieniem jakości życia.

Niestety, badania teoretyczne i empiryczne dowodzą, że turystyka jest również odpowiedzialna za negatywny wpływ na środowisko i społeczności lokalne, gdy w przypadku jej nadmiernego rozwoju (overtourism) na określonym obszarze przekroczone zostają progi fizyczne, ekologiczne, ekonomiczne czy społeczne, związane z chłonnością turystyczną.

Wzmocnienie pozytywnego wpływu turystyki na rozwój lokalny i regionalny, oznaczający jednoczesną eliminację, a przynajmniej znaczne ograniczenie jej negatywnego wpływu, wymaga zastosowania instrumentów pomocowych. Zostało to uznane przez instytucje Unii Europejskiej i włączone w zakres unijnej polityki regionalnej. Fundusze strukturalne będące jej instrumentami finansowymi są alokowane w uprawnionych państwach członkowskich, w tym także w Polsce, w ramach programów operacyjnych.

Wyniki analizy założeń przyjętych dla realizacji programów operacyjnych 2014–2020 w Polsce, w tym szczególnie celów ich osi priorytetowych oraz działań i poddziałań, wskazują na bardzo duże i zróżnicowane możliwości pozyskania wsparcia z tego źródła na rozwój turystyki przez różne grupy potencjalnych beneficjentów. Szczególną rolę odgrywają tu regionalne programy operacyjne, które są dostosowane do potencjału i potrzeb rozwojowych poszczególnych województw w kraju. Zmiany zapisów w kolejnych wersjach tych dokumentów świadczą o stałej weryfikacji ich adekwatności i dostosowywaniu do istniejących uwarunkowań, w tym np. wpływu epidemii COVID-19 na sektor turystyki.

Należy podkreślić, że programy operacyjne oraz dostępne w ich ramach fundusze są swego rodzaju ofertą – adresowaną do wskazanych grup potencjalnych beneficjentów, jednak wymagającą spełnienia przez nich konkretnych warunków finansowych i formalnych. Oznacza to, że przekształcenie tej oferty w efekty rzeczowe, wspierające rozwój turystyki, zależy od możliwości i aktywności beneficjentów w pozyskaniu i wykorzystaniu środków unijnych na ten cel. W związku z tym w praktyce efekty te mogą różnić się od założonych na etapie programowania. Stanowi to przesłankę i uzasadnienie podjęcia tematu niniejszej monografii.

Wyniki analizy wykorzystania środków unijnych z programów operacyjnych 2014–2020 (według stanu na 30 września 2020 r.), na rzecz projektów twardych, bezpośrednio wpływających na rozwój turystyki, wskazują na ich duże, korzystne zróżnicowanie tematyczne. Ze względu na uzyskane efekty rzeczowe realizowane projekty można sklasyfikować do dwóch grup: do grupy projektów o charakterze uniwersalnym oraz do grupy projektów o charakterze specyficznym. Kategorie te odpowiadają kategoryzacji czynników rozwoju lokalnego, ponieważ analizowane projekty ukierunkowane były albo na wsparcie uniwersalnych czynników rozwoju turystyki, takich jak materialne i niematerialne oraz ruchome i nieruchome składniki dziedzictwa kulturowego występujące we wszystkich regionach kraju, albo na wsparcie specyficznych (unikatowych) czynników rozwoju turystyki, występujących tylko w niektórych województwach.

Do projektów o charakterze uniwersalnym należy zaliczyć liczne inwestycje ukierunkowane na ochronę i zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz ochronę środowiska naturalnego przy jednoczesnym zwiększeniu dostępności jego zasobów, czy też rozwój przedsiębiorstw. W niemal wszystkich województwach przeprowadzono rewaloryzacje, renowacje, prace konserwatorskie, ochronę przed zniszczeniami oraz przystosowanie licznych obiektów, w tym także zabytkowych, do nowych funkcji turystycz-

nych i jednocześnie społecznych na rzecz lokalnych społeczności. Istotną jest także realizacja inwestycji wspierających rozwój turystyki w powiązaniu z edukacją historyczną, ekologiczną i prozdrowotną oraz powiązanie jej z działaniami proekologicznymi, zwiększającymi wykorzystanie w sektorze turystyki źródeł energii odnawialnej. Do projektów o charakterze specyficznym należą: inwestycje w innowacyjne sieciowe produkty i usługi turystyczne, budowa etapów międzynarodowych szlaków rowerowych, budowa infrastruktury żeglarskiej w regionach dysponujących warunkami dla rozwoju tego typu turystyki, budowa, rozbudowa lub modernizacja infrastruktury turystycznej w miejscowościach uzdrowiskowych.

Fundusze unijne zostały pozyskane przez różnych beneficjentów. Największą kwotę dofinansowania unijnego pozyskały na analizowane projekty samorządy gmin i gminne samorządowe jednostki organizacyjne (2578 mln zł), następnie Kościół katolicki oraz pozostałe kościoły i związki wyznaniowe (1045 mln zł), województwa i wojewódzkie samorządowe jednostki organizacyjne (666 mln zł), przedsiębiorstwa (450 mln zł), stowarzyszenia (342 mln zł), państwowe jednostki organizacyjne (211 mln zł), fundacje (167 mln zł), inne państwowe lub samorządowe osoby prawne (125 mln zł), powiaty (119 mln zł), instytuty badawcze i uczelnie (46 mln zł) oraz najmniej (7,5 mln zł) beneficjenci określani jako podmioty „inne”.

Poszczególne analizowane projekty cechuje bardzo duża rozpiętość wartości całkowitej (od niespełna 100 tys. do 164 mln zł), wartości pozyskanych funduszy unijnych (od 50 tys. do 98 mln zł), a w konsekwencji także udziału funduszy unijnych w całkowitej wartości projektów (od 13 do 85%).

Chociaż charakter i tematyka projektów w sposób oczywisty wiążą się z zakresem działalności oraz kompetencjami beneficjentów, to wartość ogólna oraz udział funduszy unijnych w tej wartości są już bardzo zróżnicowane. Należy tu podkreślić, że największy udział w ogólnej liczbie projektów – podobnie jak we wskazanej powyżej całkowitej wartości pozyskanych funduszy unijnych – miały samorządy gmin i gminne samorządowe jednostki organizacyjne (578 projektów) oraz Kościół katolicki, pozostałe kościoły i związki wyznaniowe (226). Przeważająca większość beneficjentów zrealizowała po 1 projekcie z zakresu wsparcia turystyki przy współfinansowaniu z funduszy unijnych 2014–2020. Wśród 113 beneficjentów, którzy zrealizowali po 2 i więcej projektów, są także liderzy pozyskania wsparcia na inwestycje turystyczne, którzy zrealizowali po 11 i 12 projektów (np. Gdańsk, Kraków, Szczecin, Toruń oraz wojewódzkie wspólnoty samorządowe tych regionów).

Widoczne są różnice w wykorzystaniu funduszy unijnych na wsparcie turystyki w poszczególnych regionach kraju, zarówno w kwestiach finansowych, jak i w tematyce inwestycji. Zróżnicowanie to bardzo dobrze ilustruje liczba projektów i łączna wartość dofinansowania unijnego pozyskanego przez beneficjentów poszczególnych województw: od zaledwie 17 projektów i 114 mln zł wspierających rozwój turystyki w województwie lubuskim, po 166 projektów i 729 mln zł wspierających rozwój tego sektora w województwie małopolskim. Zróżnicowanie tematyczne jest pozytywne, ponieważ odzwierciedla dopasowanie zrealizowanych inwestycji do występujących lokalnie zasobów i czynników rozwoju turystyki. Słabsze wykorzystanie funduszy unijnych przez beneficjentów na rozwój turystyki w niektórych regionach wymaga kontynuacji badań nad jego przyczynami.

W kraju ogółem udział dofinansowania do projektów zrealizowanych na obszarach dużych miast, małych miast oraz na obszarach wiejskich był zbliżony, wyniósł odpowiednio 23, 22 i 23%. Można więc stwierdzić, że fundusze unijne pozyskane na wsparcie rozwoju turystyki zasiliły kwotowo te trzy kategorie obszarów w bardzo zbliżonym stopniu. Jeśli jednak przyjęte zostanie założenie, że obszar dużych miast i obszary małych miast to łącznie kategoria obszarów miejskich, wtedy wynik wskaże, iż 45% dofinansowania unijnego zasiliło projekty wspierające rozwój turystyki na obszarach miejskich.

Reasumując, beneficjenci przez realizację projektów współfinansowanych z programów operacyjnych 2014–2020 przyczynili się do osiągnięcia ich założeń i celów. Dzięki temu charakter analizowanych inwestycji i ich bezpośrednie efekty stanowią istotne wzmocnienie czynników stymulujących rozwój różnych form turystyki, przy jednoczesnym ograniczaniu jej negatywnego wpływu na rozwój społeczny i stan środowiska przyrodniczego w Polsce.

Bibliografia

---

1. Alejziak W. 1999. Metodyka programowania rozwoju turystyki na szczeblu regionalnym i lokalnym. [w:] *Gospodarka turystyczna w regionie*. Polskie Stowarzyszenie Turystyki, Warszawa, 9–19.
2. Ananian P., Perras A., Borde M.A. 2018. Living in Old Montreal. Residents' perceptions of the effects of urban development and tourism development on local amenities. *The Canadian Geographer/Le Geographe canadien*, 62(4), 535–550. DOI: 10.1111/cag.12484
3. Armenski T., Dragičević V., Pejović L., Lukić T., Djurdjev B. 2011. Interaction between tourists and residents: influence on tourism development. *Polish Sociological Review*, 1(173), 107–118.
4. Asadzadeh A., Mousavi M.M.S. 2017. The role of tourism on the environment and its governing law. *Electronic Journal of Biology*, 13(2), 152–158.
5. Banasik W. 2014. Działania samorządu na rzecz rozwoju turystyki w powiecie koneckim. *Zeszyty Naukowe Turystyka i Rekreacja*, 2(14), 19–30.
6. Baranowska-Janota M., Korzeniak G. 1991. *Zasady turystycznego użytkowania i ochrony parków krajobrazowych*. Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Kraków.
7. Bianchi R.V. 2009. The „critical turn” in tourism studies: A radical critique. *Tourism. Geographies*, 11(4), 484–504. DOI: 10.1080/14616680903262653
8. Biernacka E. 2015. Wykorzystanie obiektów poprzemysłowych na cele turystyki. *KNUV*, 3(45), 133–144.
9. Broński K. 2006. Rola dziedzictwa kulturowego w rozwoju lokalnym. Doświadczenia polskie doby transformacji (po 1989 r.). *Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie*, 706, 7–26.
10. Butler R.W. 1980. The concept of a tourist area cycle of evolution: implications for management of resources. *The Canadian Geographer/Le Geographe canadien*, 24(1), 5–12. DOI: 10.1111/j.1541-0064.1980.tb00970.x
11. Butowski L. 2007. *Turystyka w Polsce. Uwarunkowania organizacyjne i prawne*. Wydawnictwo Akademickie WSS-P w Lublinie, Lublin.
12. Butowski L. 2010. Turystyka jako czynnik rozwoju w świetle wybranych teorii rozwoju regionalnego. *Turyzm* 20/1, 5–11.
13. Choi H.S.C., Sirakaya E. 2005. Measuring Residents' Attitude toward Sustainable Tourism: Development of Sustainable Tourism Attitude Scale. *Journal of Travel Research*, 43, 380–394. DOI: 10.1177/0047287505274651
14. Christaller W. 1964: Some considerations of tourism location in Europe: The peripheral regions-under-developed countries-recreation areas. *Papers of the Regional Science Association*, 12, 95–105. DOI: 10.1007/BF01941243
15. Czarnecki A. 2015. O spójności w planowaniu strategicznym dla rozwoju obszarów wiejskich. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, XVII, 6, 44–49.
16. Defining, measuring and evaluating carrying capacity in European tourism destinations. Final Report. B4-3040/2000/294577/MAR/D2. https://ec.europa.eu/environment/iczm/pdf/tcca_en.pdf (dostęp 11.10.2020).
17. Derek M. 2018. Spatial Structure of Tourism in a City After Transition: the Case of Warsaw, Poland. [w:] D.K. Müller, M. Więckowski (red.), *Tourism in Transitions. Recovering Decline, Managing Change*. Springer, Cham, 157–171.

18. Diappi L. 2018. The Tourism as Local Development Leverage: The Restaurant/Guest house of Olga's and the Professional School YCTC in Livingstone, Zambia. [w:] Petrillo A., Bellaviti P. (red.), Sustainable Urban Development and Globalization. Research for Development. Springer, Cham, 197–208. DOI: 10.1007/978-3-319-61988-0_15.
19. Dorocki S. 2020. Lokalne dziedzictwo kulturowe, jako element rozwoju usług agroturystycznych w Polsce. *Turystyka Kulturowa*, 1, 72–84.
20. Dumbrovská V. 2017. Urban Tourism Development in Prague: From Tourist Mecca to Tourist Ghetto. *Tourism in the City*, 275–283. DOI:10.1007/978-3-319-26877-4_19.
21. Egresi I. 2016. Tourism and Sustainability in Turkey: Negative Impact of Mass Tourism Development. [w:] Egresi I. (red.), Alternative Tourism in Turkey. *GeoJournal Library*, 121, 35–53. Springer, Cham. DOI: 10.1007/978-3-319-47537-0_3
22. Escudero Gómez L.A. 2019. Residents' opinions and perceptions of tourism development in the historic city of Toledo, Spain. *Sustainability*, 11, 3854, 1–24.
23. Eusébio C., Carneiro M.J., 2019. Impact of Tourism on Residents' Quality of Life: Segmentation Analysis and Marketing Implications. [w:] Campón-Cerro A., Hernández-Mogollón J., Folgado-Fernández J. (eds), Best Practices in Hospitality and Tourism Marketing and Management. Applying Quality of Life Research (Best Practices). Springer, Cham, 133–157. DOI: 10.1007/978-3-319-91692-7_7
24. Frenkel I. 2003. Ludność, zatrudnienie i bezrobocie na wsi. Dekada przemian. IRWiR PAN, Warszawa.
25. Głabiński Z., Duda T., Szostak D. 2018. Świadomość lokalna mieszkańców jako czynnik rozwoju turystyki na przykładzie gminy Karlino. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 535, 59–71. DOI: 10.15611/pn.2018.535.05
26. Grabowska A. 2013. Lokalna gospodarka turystyczna a rozwój regionów. *Studia Ekonomiczne nr 147, Turystyka miejska. Prawidłowości i determinanty rozwoju*, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, 68–80.
27. Grzebyk B. 2003. Szanse i ograniczenia rozwoju przedsiębiorczości na obszarach prawnie chronionych (na przykładzie gminy Baligród). [w:] A. Czudec (red.), Regionalne uwarunkowania ekonomicznego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, tom 2. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, 296–297.
28. Grzebyk B. 2008. Rozwój działalności pozarolniczej na terenach przyrodniczo cennych. *Wiśń Jutra*, 10(123), 21.
29. Haibo C., Ayamba E.C., Udimal T.B., Agyemang A.O., Ruth A. 2020. Tourism and sustainable development in China: a review. *Environmental Science and Pollution Research*, 27, 39077–39093. DOI: 10.1007/s11356-020-10016-7
30. Hartman S. 2020. Adaptive tourism areas in times of change. *Annals of Tourism Research*, 102987, 1–3, DOI: 10.1016/j.annals.2020.102987
31. Hełpa-Liszkowska K. 2013. Dziedzictwo kulturowe jako czynnik rozwoju lokalnego. *Studia Oeconomica Posnaniensia*, vol. 1, no. 6(255), 5–18.
32. Hjalager A.M. 1996. Agricultural diversification into tourism: Evidence of a European Community development programme. *Tourism Management*, 17, 103–111.
33. Homsud N. 2017. The effect of residents' attitude toward tourism on their pro-tourism behaviour: a case study of Hua-Hin Prachubkirikhan. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Vol. 8, No 6, 135–142. DOI: 10.1515/mjss-2017-0050

34. Janusz K., Six S., Vanneste D. 2017. Building tourism-resilient communities by incorporating residents' perceptions? A photo-elicitation study of tourism development in Bruges. *Journal of Tourism Futures*, 3(2), 127–143. DOI: 10.1108/JTF-04-2017-0011
35. Januszczyńska M., Nawrocka E. 2015. Wpływ turystyki na rozwój lokalny. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, nr 379, 23–31, DOI: 10.15611/pn.2015.379.02
36. Jasiulewicz M. 2011. Problemy marginalizacji popegeerowskich obszarów wiejskich w województwie zachodniopomorskim. *Barometr Regionalny*, 3(25), 33–39.
37. Kaźmierczak B. 2010. Rozwój turystyki zrównoważonej szansą na wykorzystanie potencjałów małych miast. *Czasopismo Techniczne Architektura*, R. 107, Z. 14, 6-A, 119–126.
38. Kaźmierczak B. 2011. Turystyka zrównoważona jako istotny czynnik aktywizacji małych miast. *Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych*, PAN, 7, 37–45.
39. Keeling D.J. 2020. Transport geography in Iceland. *Journal of Transport Geography*, 89, 102875, 1–5
40. Kieleska A. 2014. Wybrane aspekty synergii agroturystyki i rozwoju lokalnego. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Seria: Organizacja i Zarządzanie*, 68, 1905, 41–50.
41. Kłodziński M. 2004. Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania i możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi po integracji Polski z UE. *Więś i Rolnictwo*, 2(123).
42. Kobyliński R. 2001. Wybrane problemy rozwoju przedsiębiorczości na obszarach chronionych. [w:] M. Kłodziński (red.), *Gospodarka, człowiek, środowisko na obszarach wiejskich*. IRWiR PAN, Warszawa, 129–139.
43. Koens K., Melissen F., Mayer I., Aall C. 2019. The Smart City Hospitality Framework: Creating a foundation for collaborative reflections on overtourism that support destination design. *Journal of Destination Marketing & Management*, 100376, 1–10. DOI: 10.1016/j.jdmm.2019.100376
44. Koral J. 2010. Dinozaury wspierają Bałtów. Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa <https://docplayer.pl/6979082-Dinozaury-wspieraja-baltow.html> (dostęp 12.10.2020).
45. Korzeniewski J., Kozłowski M. 2020. Development of tourism in Polish poviats in the years 2010–2017. *Quality & Quantity*, 54, 1591–1612. DOI: 10.1007/s11135-019-00923-4
46. Kosmaczewska J. 2013. *Turystyka jako czynnik rozwoju obszarów wiejskich*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
47. Kowalczyk M. 2015. Teoretyczne podstawy planowania rozwoju turystyki. *Człowiek i Środowisko*, 39(1), 75–86.
48. Kozak M.W. 2008. Koncepcje rozwoju turystyki. *Studia Regionalne i Lokalne*, 1(31), 38–59.
49. Kruczek Z. 2018. Turyści vs. mieszkańcy. Wpływ nadmiernej frekwencji turystów na proces gentryfikacji miast historycznych na przykładzie Krakowa. *Turystyka Kulturowa*, 3, 29–41.
50. Kruczek Z. 2019. Ways to counteract the negative effects of overtourism at tourist attractions and destinations. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia, Sectio B, Vol. LXXIV*, 45–57, DOI: 10.17951/b.2019.74.0.45-57

51. Krzyminiewska G. 2013. Kultura ekonomiczna mieszkańców obszarów wiejskich. Problemy. Przekształcenia. Wyzwania. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
52. Krzyminiewska G. 2014. Rozwój kultury ekonomicznej w warunkach zróżnicowania regionalnego obszarów wiejskich. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 1(31), 81–87.
53. Krzysztof R., Mazurski K.R. 2000. Geographical perspectives on Polish tourism. *GeoJournal*, 50, 173–179.
54. Kutkowska B. 2007. Kierunki rozwoju obszarów wiejskich zlokalizowanych na terenach o dużych walorach przyrodniczych. *Więś i Rolnictwo*, 3 (136), 109–130.
55. Kuźniar W. 2015. Postawy lokalnej społeczności wobec rozwoju turystyki wiejskiej i ich konsekwencje dla obszaru recepcji. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 42(2), 296–305.
56. Lingard R. 1990. Role of Government and Local Authorities in UK Tourism. [w:] Quest M. (red.), *Horwath Book of Tourism*. Horwath & Horwath, 230–239.
57. Liszewski S. 2013. Geograficzne uwarunkowania turystyki. [w:] Pawłusiński R. (red.), *Współczesne uwarunkowania i problemy rozwoju turystyki*. Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Kraków, 13–22.
58. Loda M., Bonati S., Puttilli M. 2020. History to eat. The foodification of the historic centre of Florence. *Cities* 103, 102746, 2–11. DOI: 10.1016/j.cities.2020.102746
59. Mandić A. 2019. Nature-based solutions for sustainable tourism development in protected natural areas: a review. *Environment Systems and Decisions*, 39, 249–268. DOI: 10.1007/s10669-019-09718-2
60. Mansfeld Y. 1992. “Industrial Landscapes” as Positive Settings for Tourism Development in Declining Industrial Cities – The Case of Haifa, Israel. *GeoJournal*, 28, 457–463. DOI: 10.1007/BF00273115
61. Matei F.D. 2015. Cultural tourism potential, as part of rural tourism development in the North-East of Romania. *Procedia Economics and Finance*, 23, 453–460.
62. Matlegiewicz M. 2011. Turystyka kulturowa na obszarach wiejskich województwa zachodniopomorskiego. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 2(20), 65–75.
63. Meyer B. 2013. Funkcja turystyczna a zrównoważony rozwój obszarów nadmorskich na przykładzie gmin województwa zachodniopomorskiego. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 303, *Gospodarka turystyczna w regionie: wybrane problemy funkcjonowania regionów, gmin i przedsiębiorstw turystycznych*, 170–178.
64. Mihalic T. 2020. Conceptualising overtourism: A sustainability approach. *Annals of Tourism Research*, 84, 103025, 1–12. DOI: 10.1016/j.annals.2020.103025
65. Mika M. 2007. Przemiany pod wpływem turystyki na obszarach recepcji turystycznej. [w:] Kurek W. (red.), *Turystyka*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 406–482.
66. Mikayilov J.I., Mukhtarov S., Mammadov J., Azizov M. 2019. Re-evaluating the environmental impacts of tourism: does EKC exist? *Environmental Science and Pollution Research*, 26, 19389–19402. DOI: 10.1007/s11356-019-05269-w
67. Milewski D. 2010. Dostępność transportowa jako czynnik kształtujący atrakcyjność turystyczną województwa zachodniopomorskiego. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, 590, *Ekonomiczne Problemy Usług*, 52, 509–518.

68. Milne S., Ateljevic I. 2001. Tourism, economic development and the global-local nexus: Theory embracing complexity. *Tourism Geographies*, 3(4), 369–393. DOI: 10.1080/146166800110070478
69. Murzyn-Kupisz M. 2012. Dziedzictwo kulturowe a rozwój lokalny. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Seria Specjalna, Monografie, 221.
70. Murzyn-Kupisz M., Hołuj D. 2020. Museums and Coping with Overtourism. *Sustainability*, 12(5), 2054; <https://doi.org/10.3390/su12052054>, 1–23
71. Myrdal G. 1959. *Economic theory and under-developed regions*. Gerald Duckworth, London.
72. Nazarczuk J.M. 2013. Wpływ światowego kryzysu finansowego na gospodarkę Polski i jej regionów. [w:] Kisiel R., Wojarska M. (red.), *Wybrane aspekty rozwoju regionalnego*. Fundacja „Wspieranie i Promocja Przedsiębiorczości na Warmii i Mazurach”, Olsztyn, 75–89.
73. Niemczyk A. 2009. Wiejska turystyka kulturowa jako czynnik wzrostu konkurencyjności regionów. [w:] P. Palich (red.), *Marka wiejskiego produktu turystycznego*. Wydawnictwo Akademii Morskiej w Gdyni, Gdynia, 157–164.
74. Niemczyk A. 2013. Miasto – przestrzeń turystyczna Polaków. [w:] Żabińska T. (red.), *Turystyka miejska. Prawidłowości i determinanty rozwoju*, Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. *Studia Ekonomiczne*, 147, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 94–106.
75. Niemczyk A. 2017. Rola turystyki w kształtowaniu poziomu zaspokojenia potrzeb mieszkańców. *Handel Wewnętrzny*, 4(369), tom II, 183–195.
76. Niemczyk A., Seweryn R. 2008. Mnożnik turystyczny w Polsce jako regionie Zjednoczonej Europy (próba pomiaru). [w:] Gołembski G. (red.), *Turystyka jako czynnik wzrostu konkurencyjności regionów w dobie globalizacji*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań, 257–268.
77. Nooripoor M, Khosrowjerdi M., Rastegari H., Sharifi Z., Bijani M. 2020. The role of tourism in rural development: Evidence from Iran. *GeoJournal*, DOI: 10.1007/s10708-020-10153-z
78. Nowacki M., Kowalczyk-Anioł J., Królikowska K., Pstrocka-Rak M., Awedyk M. 2018. Strategic planning for sustainable tourism development in Poland. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 25(6), 562–567. DOI: 10.1080/13504509.2018.1432513
79. Noworól A. 2006. Planowanie rozwoju lokalnego. [w:] Imiołczyk B. (red.), *ABC samorządu terytorialnego. Poradnik nie tylko dla radnych*. Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej. [w:] https://frdl.org.pl/static/upload/store/import/pliki/frdl/document/publikacjeFRDL/Poradnik_dla_radnych_ABC_samorządu.pdf (dostęp 27.09.2008).
80. Olău V.M., Mihincău (Mihele) D.C., Herman (Lacatoș) L.M., Furdui S., Gozner M. 2019. Tourism and Local Development in the Crișul Repede Valley, Bihor County, Romania. *Analele Universității din Oradea, Seria Geografie*, 29(2), 124–132. DOI: 10.30892/auog.292113-830
81. Oleksy-Gębczyk A., Niemczyk A. 2020. Wykorzystanie instrumentów marketingu relacji w jednostkach samorządu terytorialnego. C.H. Beck, Warszawa.
82. Ozimek I., Gralak K., Pomianek I. 2019. Atrakcyjność turystyczna województw w Polsce: wybrane aspekty. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
83. Panasiuk A. 2007. Tourism infrastructure as a determinant of regional development. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 1(8), 212–215.

84. Para A. 2013. Zasady zrównoważonego rozwoju turystyki – bariery i szanse dla branży turystycznej. *Zeszyty Naukowe Turystyka i Rekreacja*, 1(11), 5–16.
85. Peeters P.M., Gössling S., Klijs J., Milano C., Novelli M., Dijkmans C., Eijelaar E., Hartman S., Heslinga J., Isaac R., Mitas O., Moretti S., Nawijn J., Papp B., Postma A., 2018. Research for TRAN Committee – Overtourism: impact and possible policy responses. European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, Brussels.
86. Pięcek B. 2007. Wiejskie obszary wyludnienia w Polsce. *Wiadomości Statystyczne*, 12, 34–44.
87. Polityka zrównoważonej turystyki Krakowa na lata 2021–2028. Wydział ds. Turystyki Miasta Krakowa, Kraków, sierpień 2020.
88. Pomianek I. 2009. Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich (na przykładzie województwa warmińsko-mazurskiego), maszynopis rozprawy doktorskiej pod kierunkiem prof. dr hab. J. Sawickiej. Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Wydział Nauk Ekonomicznych.
89. Pomianek I. 2016. Charakterystyka potencjału gospodarczego oraz przestrzennych zróżnicowań rozwojowych gmin wiejskich województwa lubelskiego. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica*, vol. 4, t. 323, 81–102.
90. Prószyńska-Bordas H. 2015. Demograficzne determinanty zachowań turystycznych w Świętokrzyskim Parku Narodowym. *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej*, tom 17, nr 4(45), 170–179.
91. Pstrocka-Rak M., Rak G. 2011. Wskaźniki chłonności i pojemności turystycznej w polskich parkach narodowych. *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej*, R. 13, Zeszyt 3(28), 141–145.
92. Quaranta G., Citro E., Salvia R. 2016. Economic and social sustainable synergies to promote innovations in rural tourism and local development. *Sustainability* 2016, 8, 668. DOI:10.3390/su8070668.
93. Rakowska J. 2016. Samorządy gmin jako beneficjenci polityki spójności UE w latach 2007–2013 (2015). Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
94. Rakowska J. 2019. Fundusze unijne jako czynnik rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w świetle teorii rozwoju lokalnego. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
95. Reeves N. 2002. Managing the impact of tourism on the environment. *Water and Environment Journal*, 16(1), 7–11. DOI: 10.1111/j.1747-6593.2002.tb00360.x
96. Reisinger Y., Turner W.L. 2003. *Cross-Cultural Behaviour in tourism*, Butterworth Heinemann, Oxford.
97. Rogerson C.M. 2002a. Tourism and local economic development: the case of the Highlands Meander. *Development Southern Africa*, 19(1), 143–167. DOI: 10.1080/03768350220123918
98. Rogerson C.M. 2002b. Tourism-led local economic development: the South African experience. *Urban Forum*, 13, 95–119. DOI: 10.1007/s12132-002-0005-2
99. Rogerson J.M., Rogerson C.M. 2014. Maximising the local development potential of Nature Tourism accommodation establishments in South Africa. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 3(1), 1–20.
100. Saveriades A. 2000. Establishing the social tourism carrying capacity for the tourist resorts of the east coast of the Republic of Cyprus. *Tourism Management*, 21(2), 147–156. DOI: 10.1016/S0261-5177(99)00044-8

101. Serafin K. 2013. Skuteczna komunikacja w podmiotach administracji publicznej. [w:] Samborski A. (red.), *Governance – korporacje, instytucje publiczne, sieci*, Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. *Studia Ekonomiczne*, 141, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 136–151.
102. Seraphin H., Ivanov S., Dosquet F., Bourliataux-Lajoine S. 2020. Archetypes of locals in destinations victim of overtourism. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 43, 283–288. DOI: 10.1016/j.jhtm.2019.12.001
103. Seraphin H., Sheeran P., Pilato M. 2018. Over-tourism and the fall of Venice as a destination. *Journal of Destination Marketing & Management*, 9, 374–376.
104. Seweryn R. 2010. Economic Results of Tourism Development in the Małopolska Region. [w:] Strišš J. (red.), *Marketing Development in Theory and Practice (Scientific Monograph Collection)*. Faculty of Management Science and Informatics and Institute of Management by University of Zilina, Zilina.
105. Sigala M., Ukpabi D. 2019. Citizen Engagement and Entrepreneurship: Implications for Sustainable Tourism Development. [w:] Pesonen J., Neidhardt J. (red.), *Information and Communication Technologies in Tourism 2019: Proceedings of the International Conference in Nicosia, Cyprus, January 30 – February 1*. Springer, Cham, 396–407 DOI: 10.1007/978-3-030-05940-8_31
106. Sikora J. 2012. Wielofunkcyjność obszarów wiejskich w Polsce. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 2(24), 215–226.
107. Sikorska A. 2002. Problemy nierolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich. [w:] *Rola małych i średnich przedsiębiorstw w rozwoju regionalnym*. Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa, 343–351.
108. Steinbrink M. 2014. Festifavelisation: mega-events, slums and strategic city-staging—the example of Rio de Janeiro. *DIE ERDE – Journal of the Geographical Society of Berlin*, 144(2), 129–145.
109. Studzieniecki T. 2010. Euroregiony: potencjał turystyczny. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, Nr 590, *Ekonomiczne Problemy Usług*, 52, Potencjał turystyczny. *Zagadnienia przestrzenne*, 229–239.
110. Szromek A.R. 2012. Wskaźniki funkcji turystycznej. *Koncepcja wskaźnika funkcji turystycznej i uzdrowiskowej*. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice.
111. Szromek A.R., Kruczek Z., Walas B. 2019. The attitude of tourist destination residents towards the effects of overtourism – Kraków case study. *Sustainability*, 12, 228, 1–17.
112. Sztando A. 2011. Istota i funkcje samorządowego planowania strategicznego w regionie. [w:] Broł R., Raszkowski A. (red.), *Problemy rozwoju regionalnego*, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 180, 45–55.
113. Thyne M., Lawson R., Todd S. 2006. The use of conjoint analysis to assess the impact of the cross-cultural exchange between hosts and guests. *Tourism Management*, 27, 201–213. DOI: 10.1016/j.tourman.2004.09.003
114. Tian M., Min Q.W., Jiao W.J., Youan Z., Fuller A.M., Yang L., Zhang Y., Zhou J., Cheng B. 2016. Agricultural heritage systems tourism: definition, characteristics and development framework. *Journal of Mountain Science* 13(3), 440–454. DOI: 10.1007/s11629-015-3724-2
115. Tokarchuk O., Gabriele R., Maurer O. 2020. Estimating tourism social carrying capacity. *Annals of Tourism Research*, 102971, 1–7. DOI: 10.1016/j.annals.2020.102971

116. Tucki A., Świeca A. 2008. Rola samorządów lokalnych w rozwoju turystyki na przykładzie regionu lubelskiego. [w:] Wyrzykowski J. (red.), Turystyka w środowisku geograficznym. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, 497–512.
117. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym. Tekst jedn.: Dz.U. z 2020 r. poz. 713 z późn. zm.
118. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Tekst jedn.: Dz.U. z 2020 r. poz. 282 z późn. zm.
119. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych. Tekst jedn.: Dz.U. z 2019 r. poz. 869 z późn. zm.
120. Vaniček J. 2019. Disparities in Urban Tourism in the Czech Republic Czech Journal of Tourism, 8(1), 33–47. DOI: 10.2478/cjot-2019-0003.
121. Vianello M. 2016. The No Grandi Navi campaign: protests against cruise tourism in Venice. [w:] Colomb C., Novy J. (red.), Protest and Resistance in the Tourist City. Routledge, London, 185–204.
122. Wiatrak A.P. 2011. Strategie rozwoju gmin wiejskich. IRWiR PAN, Warszawa.
123. Woś J., Rachocka J., Kasperek-Hoppe M. 2004. Zachowania konsumentów – teoria i praktyka. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań.
124. Wrzochalska A., Chmielewska B. 2017. Economic and social changes in rural areas in Poland. Rural Areas and Development, 14, 275–288.

Dokumenty programowe

Wymienione poniżej dokumenty pobrano ze wskazanych źródeł 21.10.2020 r.

1. Program aktywizacji gospodarczej i ochrony dziedzictwa małopolskich Karpat – Owca plus. Załącznik do Uchwały Sejmiku Województwa Małopolskiego nr XXXVI/446/05 z dnia 29 sierpnia 2005 r. <http://bip.malopolska.pl/pobierz/78410.html>
2. Program aktywizacji gospodarczo-turystycznej województwa podkarpackiego poprzez promocję cennych przyrodniczo i krajobrazowo wskazanych terenów łąkowo-pastwiskowych z zachowaniem bioróżnorodności w oparciu o naturalny wypas. https://bip.podkarpackie.pl/attachments/article/682/program_wypas.pdf
3. Regionalny Program Operacyjny Województwa Śląskiego na lata 2014–2020, Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych, Zarząd Województwa Śląskiego, Katowice, lipiec 2020 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/92978/SZOOP_v_19_4.pdf
4. Regionalny Program Operacyjny Województwa Śląskiego na lata 2014–2020, Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych, Zarząd Województwa Śląskiego, Katowice, maj 2015 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/2491/SZOOP_RPO_WSL_2014_2020_07_05_2015.pdf
5. Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014–2020, Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych, Zarząd Województwa Świętokrzyskiego, Kielce, 2020 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/95312/SZOOP_RPO_WS_2014_2020_wersja_39_pazdziernik_2020_r.pdf
6. Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014–2020, Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych, Zarząd Województwa Świętokrzyskiego, Kielce, sierpień 2017 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/42382/SZOOP_RPOWS_2014_2020_wersja_3_09_08_2017.pdf
7. Szczegółowy opis osi priorytetowej I Inteligentna Gospodarka Warmii i Mazur Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata

- 2014–2020, Olsztyn, 29 września 2015 r., <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/szczegolowy-opis-osi-priorytetowej-regionalnego-programu-operacyjnego-województwa-warminsko-mazurskiego-na-lata-2014-2020/>
8. Szczegółowy opis osi priorytetowej I Inteligentna Gospodarka Warmii i Mazur Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014–2020, Olsztyn, 25 sierpnia 2020 r., <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/szczegolowy-opis-osi-priorytetowej-regionalnego-programu-operacyjnego-województwa-warminsko-mazurskiego-na-lata-2014-2020/>
  9. Szczegółowy opis osi priorytetowej Kultura i dziedzictwo Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014–2020, Olsztyn, 12 maja 2020 r., <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/szczegolowy-opis-osi-priorytetowej-regionalnego-programu-operacyjnego-województwa-warminsko-mazurskiego-na-lata-2014-2020/>
  10. Szczegółowy opis osi priorytetowej Kultura i dziedzictwo Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014–2020, Olsztyn, 29 stycznia 2016 r., <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/szczegolowy-opis-osi-priorytetowej-regionalnego-programu-operacyjnego-województwa-warminsko-mazurskiego-na-lata-2014-2020/>
  11. Szczegółowy opis osi priorytetowej Środowisko przyrodnicze i racjonalne wykorzystanie zasobów Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014–2020, Olsztyn, 22 grudzień 2015 r., <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/szczegolowy-opis-osi-priorytetowej-regionalnego-programu-operacyjnego-województwa-warminsko-mazurskiego-na-lata-2014-2020/>
  12. Szczegółowy opis osi priorytetowej Środowisko przyrodnicze i racjonalne wykorzystanie zasobów Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014–2020, Olsztyn, 10 marca 2020 r., <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/szczegolowy-opis-osi-priorytetowej-regionalnego-programu-operacyjnego-województwa-warminsko-mazurskiego-na-lata-2014-2020/>
  13. Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014–2020. Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Wersja 1.0. Warszawa, 23 lipca 2015 r., <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/szczegolowy-opis-osi-priorytetowych-programu-operacyjnego-infrastruktura-i-srodowisko-2014-2020/>
  14. Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014–2020. Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Wersja 15.4. Warszawa, 5 sierpnia 2020 r., <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/szczegolowy-opis-osi-priorytetowych-programu-operacyjnego-infrastruktura-i-srodowisko-2014-2020/>
  15. Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Operacyjnego Inteligentny Rozwój 2014–2020. Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Warszawa, 28 sierpnia 2015 r., <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/szczegolowy-opis-osi-priorytetowych-programu-inteligentny-rozwoj-2014-2020/>

16. Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Operacyjnego Inteligentny Rozwój 2014–2020. Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej. Warszawa, wrzesień 2020 r., <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/szczegolowy-opis-osi-priorytetowych-programu-inteligentny-rozwoj-2014-2020/>
17. Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa na lata 2014–2020. Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Warszawa, grudzień 2014 r., <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/szczegolowy-opis-osi-priorytetowych-programu-polska-cyfrowa-2014-2020/>
18. Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa na lata 2014–2020. Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej. Wersja 38.0, Warszawa, 29 września 2020 r., <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/szczegolowy-opis-osi-priorytetowych-programu-polska-cyfrowa-2014-2020/>
19. Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Operacyjnego Polska Wschodnia 2014–2020. Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Warszawa, 31 marca 2015 r., <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/szczegolowy-opis-osi-priorytetowych-programu-operacyjnego-polska-wschodnia-2014-2020/>
20. Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Operacyjnego Polska Wschodnia 2014–2020. Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej. Warszawa, 6 sierpnia 2020 r., <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/szczegolowy-opis-osi-priorytetowych-programu-operacyjnego-polska-wschodnia-2014-2020/>
21. Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020. Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Warszawa, 27 marca 2015 r., <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/szczegolowy-opis-osi-priorytetowych-programu-operacyjnego-wiedza-edukacja-rozwoj-2014-2020/>
22. Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020. Wersja 18. Rzeczpospolita Polska. Warszawa, 25 marca 2020 r., <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/szczegolowy-opis-osi-priorytetowych-programu-operacyjnego-wiedza-edukacja-rozwoj-2014-2020/>
23. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2014 – 2020 (uszczegółowienie RPO WM/SZOO), Załącznik nr 1 do Uchwały Zarządu Województwa Mazowieckiego nr 1538/170/20 z dnia 6 października 2020 r., Warszawa, październik 2020 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/94879/SZOO_3_13.pdf
24. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2014 – 2020 (uszczegółowienie RPO WM/SZOO), Załącznik Nr 1 do uchwały Nr 853/52/15 Zarządu Województwa Mazowieckiego z dnia 30 czerwca 2015 r., Warszawa, czerwiec 2015 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/6210/SZOO_wersja_1_1.pdf
25. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014 – 2020 (uszczegółowienie RPO WM/SZOO), Załącznik nr 1 do Uchwały Zarządu Województwa Małopolskiego z dnia 10 marca 2015 r., Kraków, marzec 2015 r. <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/62179/SzOOP10032015.pdf>

26. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014 – 2020 (uszczegółowienie RPO WM/SZOOP), Zarząd Województwa Małopolskiego, Kraków, październik 2020 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/95629/SZOOP_29102020.pdf
27. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego na lata 2014 – 2020 (uszczegółowienie RPO WM/SZOOP), Zarząd Województwa Dolnośląskiego, Wrocław, 2015 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/8879/SZOOP_dolny_slask_17092015.pdf
28. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego na lata 2014–2020 (uszczegółowienie RPO WM/SZOOP), Załącznik do uchwały 2867/VI/20 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 26 października 2020 r., Wrocław, październik 2020 r. <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/szczegolowy-opis-osi-priorytetowych-regionalnego-programu-operacyjnego-wojewodztwa-dolnoslaskiego-2014-2020-2021/>
29. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020, Załącznik nr 2 do uchwały Nr CC/3675/2020 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 27 października 2020 r., Lublin, październik 2020 r. <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/95475/SZOOP27102020.pdf>
30. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020, Załącznik do Uchwały nr XXXVII/677/2015 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 9 czerwca 2015 r., Lublin, czerwiec 2015 r. <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/6251/SZOOP%20RPOWL%20.pdf>
31. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Opolskiego na lata 2014–2020, zakres: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, Załącznik do Uchwały nr 3597 /2020 Zarządu Województwa Opolskiego z dnia 19 października 2020 r., Opole, październik 2020 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/95337/SZOOP_EFRR_wersja_46.pdf
32. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Opolskiego na lata 2014–2020, zakres: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, Zarząd Województwa Opolskiego, Opole, marzec 2015 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/5233/SZOOP_EFRR.pdf
33. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014–2020, Załącznik do Uchwały Nr 212/4294/20 Zarządu Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie z dnia 20 października 2020 r., Rzeszów, październik 2020 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/95249/SZOOP_WP_20102020.pdf
34. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014–2020, Załącznik do Uchwały Nr 103/2270/15 Zarządu Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie z dnia 14 października 2015 r., Rzeszów, październik 2015 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/10157/SZOOP_RPO_WP_2014-2020.pdf
35. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2014–2020, październik 2020 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/95049/soop_49_0_cz_ii_efrr_efs_20201007.pdf

36. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2014–2020 https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/5822/Szczegolowy_Opis_Priorytetow_RPO_Zachodniopomorskiego_11_dzialan.pdf
37. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego na lata 2014–2020, Załącznik do Uchwały Nr 1083/20 Zarządu Województwa Łódzkiego z dnia 29 października 2020 r. <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/95577/szoop-29102020-u.pdf>
38. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego na lata 2014–2020, Zarząd Województwa Łódzkiego, luty 2016 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/14546/SZOOP_RPO_WL_20142020_05022016.pdf
39. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-pomorskiego na lata 2014–2020, Zarząd Województwa Kujawsko-pomorskiego, aktualizacja dokonana Uchwałą nr 37/1528/20 z dnia 16 września 2020 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/94363/SZOOP_RPO_WK-P_wer_2020_09_16.pdf
40. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-pomorskiego na lata 2014–2020, Zarząd Województwa Kujawsko-pomorskiego, przyjęty Uchwałą nr 34/1171/15 Zarządu Województwa z dnia 26 sierpnia 2015 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/11408/Szczegolowy_Opis_Osi_Priorytetowych_RPO_WKP_z_26_sierpnia_2015_r.pdf
41. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014–2020, Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr 154/2470/2020 Zarządu Województwa Podlaskiego z dnia 17 września 2020 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/94298/Zalacznik_nr_1_do_Uchwal_y_zmiany_SZOOP_RPOWP_2014_2020_17092020.pdf
42. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014–2020, Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr 54/555/2015 Zarządu Województwa Podlaskiego z dnia 18 czerwca 2015 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/5518/Szczegolowy_Opis_Osi_Priorytetowych.pdf
43. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego – Lubuskie 2020, Zielona Góra, wrzesień 2020 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/94222/SZOOP_RPO_79.pdf
44. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego – Lubuskie 2020, Zielona Góra, czerwiec 2015 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/5347/SzOOPRPO-Lubuskie2020_20150616.pdf
45. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2014–2020, Część główna, Gdańsk, czerwiec 2020 r. <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/szczegolowy-opis-osi-priorytetowych-regionalnego-programu-operacyjnego-wojewodztwa-pomorskiego-na-lata-2014-2020/>
46. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2014–2020, Załącznik Nr 1 do uchwały nr 434/43/15 Zarządu Województwa Pomorskiego z dnia 21 maja 2015 r., Gdańsk, maj 2015 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/4781/szoop_434_43_15_zal_nr_1.pdf

47. Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny na lata 2014–2020, Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Programu Operacyjnego, Zarząd Województwa Wielkopolskiego, Poznań, październik 2020 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/95534/szczegolowy_opis_osi_priorytetowych_29_10_2020.pdf
48. Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny na lata 2014–2020, Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Programu Operacyjnego, Zarząd Województwa Wielkopolskiego, Poznań, kwiecień 2015 r. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/4554/uszczegolowienie_wrpo_2014_2020.pdf
49. Wojewódzki Program Aktywizacji Gospodarczej oraz Zachowania Dziedzictwa Kulturowego Beskidów i Jury Krakowsko-Częstochowskiej – Owca Plus do 2020 r. Uchwała nr 716/34/V/2015 Zarządu Województwa Śląskiego z dnia 7 maja 2015 r., https://www.slaskie.pl/content/1431337181_2015-05-11
50. Wojewódzki Program Aktywizacji Gospodarczej oraz Zachowania Dziedzictwa Kulturowego Beskidów i Jury Krakowsko – Częstochowskiej – Owca Plus do 2027 r., https://bip.slaskie.pl/sprawy_w_urzedzie/konsultacje/konsultacje-projektu-programu-pn-wojewodzki-program-aktywizacji-gospodarczej-oraz-zachowania-dziedzictwa-kulturowego-beskidow-i-jury-krakowsko-czestochowskiej-owca-plus-do-roku-2027-.html

Netografia

1. <http://cybermatryca.tu.kielce.pl/> (dostęp 30.10.2020)
2. <http://ingenis.pl/rewitalizacja-ksiezego-mlyna-lodz/> (dostęp 30.09.2020)
3. <http://muszyna.pl/pl/2030/0/rowerowy-szlak-wod-mineralnych.html> (dostęp 30.09.2020)
4. <http://www.fao.org/giahs/en/> (dostęp 17.09.2020)
5. <http://www.ostrowtumski.wroc.pl/index.php/2016/08/04/o-projekcie/> (dostęp 30.09.2020)
6. <http://www.siecsynergia.pl/o-synergii/organizacje-czlonkowskie/117-stowarzyszenie-balt> (dostęp 12.10.2020)
7. <https://awareimpact.com/negative-effects-of-tourism/> (dostęp 12.09.2020)
8. https://ec.europa.eu/regional_policy/index.cfm/pl/funding/financial-management/ (dostęp 15.09.2020)
9. <https://edition.cnn.com/travel/article/venice-too-many-tourists/index.html> (dostęp 28.10.2020)
10. <https://juraparkbaltow.pl/atrakcje/> (dostęp 12.10.2020)
11. <https://money.cnn.com/2017/08/25/news/economy/tourism-backlash-europe/index.html> (dostęp 30.10.2020)
12. <https://muzeumgornictwa.pl/projekty/projekty-2/rewitalizacja-i-udostepnienie-przemyslowego-dziedzictwa-gornego-slaska> (dostęp 30.09.2020)
13. <https://muzeumpolskiejwodki.pl/> (dostęp 15.09.2020).
14. <https://podroze.onet.pl/polska/najbardziej-zatloczone-miejsca-na-wakacje-w-polsce/fv12dve> (dostęp 11.10.2020)
15. <https://singletrackglacensis.com/> (dostęp 15.10.2020)
16. <https://skift.com/2018/03/02/u-s-national-parks-arent-sure-how-to-deal-with-overtourism/> (dostęp 30.10.2020)
17. <https://theculturetrip.com/europe/greece/articles/locals-in-santorini-are-fed-up-with-tourists/> (dostęp 30.10.2020)
18. <https://umwkp.rbip.mojregion.info/dotacje-na-prace-konserwatorskie-restauratorskie-i-roboty-budowlane-w-roku-2017/> (dostęp 31.08.2020)
19. <https://visitmalopolska.pl/-/krakow-i-okolice> (dostęp 15.09.2020)
20. <https://wanderwisdom.com/travel-destinations/Venice-Tourism-Sinking> (dostęp 05.11.2020)
21. <https://whc.unesco.org/en/danger/> (dostęp 11.10.2020)
22. <https://wielkiejeziora.pl/> (dostęp 31.08.2020)
23. <https://www.cntraveler.com/galleries/2015-06-19/barcelona-bhutan-places-that-limit-tourist-numbers> (dostęp 17.09.2020)
24. <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/centralny-system-teleinformatyczny/> (dostęp 29.10.2020)
25. <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/#/domysln=1/10515=3142> (dostęp 15.08.2020)
26. <https://www.insider.com/tourist-attractions-locals-hate> (dostęp 28.10.2020)
27. <https://www.insider.com/us-attractions-tourists-love-locals-hate-2019-1> (dostęp 30.10.2020)

28. <https://www.kujawsko-pomorskie.pl/projekty-unijne/31615-projekt-wsparcie-opieki-nad-zabytkami-województwa-kujawsko-pomorskiego-w-2016-r>. (dostęp 15.09.2020)
29. <https://www.sggw.pl/aktualnosci/ogrod-ginacych-roslin-swiata-z-arboretum-sggw-zostal-doceniony> (dostęp 15.01.2020)
30. <https://www.theguardian.com/environment/2018/nov/20/national-parks-america-overcrowding-crisis-tourism-visitation-solutions> (dostęp 31.10.2020)
31. <https://www.torun.pl/pl/torunska-starowka-etap-ii> (dostęp 30.09.2020)
32. <https://www.tourismknowledgecenter.com/publication/destination-2030-global-cities-readiness-for-tourism-growth> (dostęp 27.10.2020)
33. https://www.youtube.com/watch?v=ovpNXvAlGps&feature=emb_logo (dostęp 15.09.2020)

Spis tabel

Tabela 1. Statystyki opisowe całkowitej wartości (mln zł) projektów wspierających rozwój turystyki, według grup beneficjentów programów operacyjnych 2014–2020	87
Tabela 2. Statystyki opisowe dofinansowania unijnego (mln zł) projektów wspierających rozwój turystyki, według grup beneficjentów programów operacyjnych 2014–2020	94
Tabela 3. Statystyki opisowe udziału (%) dofinansowania unijnego w wartości ogółem projektów wspierających rozwój turystyki, według grup beneficjentów programów operacyjnych 2014–2020	100
Tabela 4. Finansowe efekty pozyskania funduszy unijnych na współfinansowanie projektów twardych z zakresu turystyki według programów operacyjnych 2014–2020	102
Tabela 5. Regionalne zróżnicowanie wartości i struktury funduszy unijnych pozyskanych na projekty twarde z zakresu turystyki według programów operacyjnych 2014–2020 i miejsca realizacji inwestycji	105
Tabela 6. Regionalne zróżnicowanie liczby projektów i finansowych efektów pozyskania funduszy unijnych z programów operacyjnych 2014–2020 na projekty twarde z zakresu turystyki, według miejsca realizacji inwestycji	107
Tabela 7. Regionalne zróżnicowanie liczby projektów twardych z zakresu turystyki współfinansowanych z funduszy unijnych w ramach programów operacyjnych 2014–2020 według typów obszarów	108
Tabela 8. Zróżnicowanie wartości dofinansowania unijnego z programów operacyjnych 2014–2020 na projekty twarde z zakresu turystyki według typów obszarów i województw	109

Summary

The monograph *Tourism – EU funds – Local Development* consists of three main chapters. The first one, *The importance of tourism for local development*, deals with the endogenous and exogenous factors determining the development of tourism. It also discusses the relationship between tourism and local development, with a special focus on the negative impact of this process.

The second chapter, *Tourism in operational programs 2014–2020*, describes axes and activities of operational programs for 2014–2020 supporting tourism. It is divided into two parts. The first one contains a detailed description of the regional operational programmes priority axes for all voivodships in Poland, based on the comparative analysis of the provisions of program documents dated at the beginning of the on-going financial perspective and their latest versions from 2020. The second part concentrates on the support for tourism in nationwide operational programs, such as: the Infra-structure and Environment Operational Program, the Digital Poland Operational Program, the Eastern Poland Operational Program, the Smart Growth Operational Program and the Knowledge Education Development Operational Program.

The third chapter of the book, *The use of EU funds 2014–2020 to support tourism*, consists of two parts. In the first one, the beneficiaries and the profiles of projects supporting the development of tourism and co-financed under operational programs 2014–2020 were presented. The second part of the chapter shows regional and rural-urban differentiation in the use of EU funds to support the development of tourism.

This monograph can be interesting and useful not only to academicians and researchers, dealing with the issue of the attractiveness of regions, but also representatives of local government, entrepreneurs, practitioners in their tourism activity and other market participants who are interested in tourism and using EU funds to support it. It can also be an important source of information for students of economics, tourism and recreation or management.

The importance of tourism for economic development is universal in various socio-economic, cultural and environmental contexts, as evidenced by the literature review presented in Chapter 1 of this book. Although factors influencing the development of tourism itself and its character may significantly differ in individual regions, the increase in

the income of the population, the revenues of tourism enterprises and enterprises related to tourism, and budgetary revenues, accompanied by other economic effects, such as an increase in the number of jobs or the development of technical infrastructure, are always the key and most expected effects of tourism development. The development of tourism may also result in many positive social effects, including the preservation of cultural heritage, revitalization of peripheral or damaged areas, improvement of the level of education by increasing the accessibility to cultural goods and assets of the natural environment, regaining or strengthening the sense of local identity, increasing level and improving the quality of life, and many other.

Unfortunately, theoretical and empirical research proves that tourism is also responsible for the negative impact on the environment and local communities, when in the result of its excessive development (overtourism) in some area, the physical, ecological, economic or social thresholds related to the absorption capacity are exceeded.

Thus support instruments need to be used to strengthen the positive impact of tourism on local and regional development, and at the same time to eliminate, or at least to significantly limit tourism's negative impact. This has been recognized by the institutions of the European Union and included in the scope of the Union's regional policy. Structural funds, which are its financial instruments, are allocated in eligible Member States, including Poland, within operational programs.

The results of the analysis of the assumptions made for the implementation of operational programs 2014–2020 in Poland, including the objectives of their priority axes as well as measures and sub-measures, indicate very large and varied possibilities of obtaining support from this source for the development of tourism, by various groups of potential beneficiaries. Regional operational programs, which are adjusted to the potential and development needs of individual voivodships in the country, play a special role here. Changes to subsequent versions of these documents prove that they are constantly verified for their adequacy and adjusted to the existing conditions, including, for example, the impact of the COVID-19 epidemic on the tourism sector.

It should be emphasized that the operational programs and the funds available are a kind of offer – addressed to the indicated groups of potential beneficiaries, but requiring them to meet specific financial and formal conditions. This means that the transformation of this offer into material

effects, supporting the development of tourism, depends on the possibilities and activity of the beneficiaries in obtaining and using EU funds for this purpose. Therefore, in practice, these effects may differ from those assumed at the programming stage. This is the rationale for undertaking this study.

The results of the analysis of the use of EU funds from the 2014–2020 operational programs (as of September 30, 2020) for hard projects directly influencing the development of tourism indicate their large, favourable thematic differentiation. Due to the material effects obtained, the implemented projects can be classified into two groups: to the group of universal projects and to the group of specific projects. These categories correspond to the categorization of local development factors, because the analyzed projects were aimed either at supporting universal factors of tourism development, such as tangible and intangible as well as movable and immovable components of cultural heritage occurring in all regions of the country, or at supporting specific (unique) factors of tourism development, occurring only in some voivodships.

Projects of universal nature include numerous investments aimed at the protection and preservation of cultural heritage, protection of the natural environment while increasing the availability of its resources, or the development of enterprises. In almost all voivodships, restoration, renovation, conservation works, protection against damage and adaptation of numerous objects, including historic ones, were carried out to give them new tourist and social functions, for the benefit of local communities as well. It is also important that beneficiaries carried out investments supporting the development of tourism together with historical, ecological and pro-health education, linking them with pro-ecological activities, and increasing the use of renewable energy sources in the tourism sector. Specific projects include investments in innovative network tourism products and services, construction of stages of international bicycle routes, construction of sailing infrastructure in regions with conditions for the development of this type of tourism, or construction, expansion or modernization of tourist infrastructure in spa towns and sanatoria, etc.

EU funds have been obtained by various beneficiaries. The largest amount of EU funding was obtained for the analyzed projects by local governments and municipal self-government organizational units (PLN 2578 million), then the Catholic Church and other churches and religious associations (PLN 1045 million), voivodships and provincial

self-government organizational units (PLN 666 million), enterprises (PLN 450 million), associations (PLN 342 million), state-owned organizational units (PLN 211 million), foundations (PLN 167 million), other state or local government legal entities (PLN 125 million), poviats (PLN 119 million), research institutes and universities (PLN 46 million) and the least (PLN 7.5 million) by beneficiaries defined as ‘other’ entities.

Individual analyzed projects are characterized by a very large spread of the total value (from less than PLN 100 thousand to PLN 164 million), of the value of obtained EU funds (from PLN 50 thousand to PLN 98 million), and, consequently, also of the share of EU funds in of the total value of the projects (from 13 to 85%).

Although the character and effects of the projects are obviously related to the scope of activities and competences of the beneficiaries, the overall value and the share of EU funds in this value are very diverse. It should be emphasized here, that municipalities and municipal self-government organizational units (578 projects) and the Catholic Church, other churches and religious associations (226) had the largest share in the total number of projects, as well as in the above-mentioned obtained total value of EU funds. The vast majority of beneficiaries implemented 1 project in the field of tourism support with co-financing from EU funds 2014–2020. However, among 113 beneficiaries who carried out 2 or more projects, there are also leaders in obtaining support for tourism investments, who implemented 11 and 12 projects each (e.g. Gdańsk, Kraków, Szczecin, Toruń and voivodship self-governments of these regions).

There are visible differences in the use of EU funds to support tourism in individual regions of the country, both in financial aspects and in the types of investments. This diversity is very well illustrated by the number of projects and the total value of EU funding obtained by the beneficiaries of individual voivodships: from only 17 projects and PLN 114 million supporting the development of tourism in the Lubuskie Voivodship, up to 166 projects and PLN 729 million supporting the development of this sector in the Małopolskie Voivodship. The thematic differentiation is a positive thing, as it reflects the adjustment of the implemented investments to the local resources and tourism development factors. On the other hand, lesser use of EU funds by beneficiaries for the development of tourism in some regions requires further research into its reasons.

In the country total, the total shares of co-financing for projects implemented in the areas of large cities, small towns and rural areas were similar, they amounted to 23, 22 and 23%, respectively. Thus, it can be

concluded that the EU funds supported the development of tourism in these three categories of areas to a very similar extent. However, if the assumption is made that the area of large cities and the areas of small towns is jointly the category of urban areas, then the result will indicate that 45% of the EU funding was absorbed to projects supporting the development of tourism in urban areas. The remaining 32% of the EU funding support projects without any specified location, e.g. on-line projects or network infrastructure of tourism.

Summing up, beneficiaries contributed to the achievement of assumptions and goals of operational programs 2014–2020 by implementing numerous diverse projects co-financed from this source. The character of the analyzed investments and their direct effects significantly strengthen factors stimulating the development of various forms of tourism, while limiting its negative impact on social development and the natural environment in Poland.

Informacje o autorkach

Dr hab. Joanna Rakowska

Zakład Studiów Regionalnych i Europejskich, Katedra Polityki Rozwoju i Marketingu, Instytut Ekonomii i Finansów, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

orcid.org/0000-0001-5135-6996

e-mail: joanna_rakowska@sggw.edu.pl

Dr inż. Iwona Pomianek

Zakład Studiów Regionalnych i Europejskich, Katedra Polityki Rozwoju i Marketingu, Instytut Ekonomii i Finansów, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

orcid.org/0000-0002-2858-2714

e-mail: iwona_pomianek@sggw.edu.pl

Prof. dr hab. Irena Ozimek

Zakład Marketingu i Analiz Rynkowych, Katedra Polityki Rozwoju i Marketingu, Instytut Ekonomii i Finansów, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

orcid.org/0000-0003-3430-8276

e-mail: irena_ozimek@sggw.edu.pl